

ОВИД

Н О Р И Z О Н

№ 2 (125)

КВІТЕНЬ-ЧЕРВЕНЬ 1963 APRIL-JUNE 1963

Vol. XIV

УВАГА!

УВАГА!

УВАГА!

ФЕДЕРАЛЬНА КРЕДИТОВА КООПЕРАТИВА

САМОПОМІЧ

В ЧІКАГО

ВИПЛАЧУЄ 4% ДИВІДЕНДИ 30 ЧЕРВНЯ І 31 ГРУДНЯ

- 1) Приймаємо вклади;
- 2) Даємо позики на купно авт, меблів і домашнього устаткування, на ремонт і направу домів.
- 3) Даємо моргеджі на будову домів (констракшен лон) як теж на купно домів.
- 4) Даємо кредити на купно і розбудову підприємств. Усі позики видаються на найбільш догідних сплатах. Крім того, наші позики мають забезпечення до висоти 10.000.00 доларів, на випадок смерти довжника або його тривалої непрацездібности.

СТАВАЙТЕ ЧЛЕНАМИ КРЕДИТОВОЇ КООПЕРАТИВИ
“САМОПОМІЧ”

що завжди послужить Вам всякою фінансовою допомогою, порадою а теж дає повну гарантію безпеки Ваших оцадностей.

ПИШІТЬ АБО ТЕЛЕФОНУЙТЕ НА АДРЕСУ:

Федеральна Кредитова Кооператива “САМОПОМІЧ”,
2351 В. Чікаго Аве., Чікаго 22, Тел. ГУмболдт 9-0520.

В Ж Е В Д Р У К У

**АНГЛОМОВНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ
УКРАЇНОЗНАВСТВА**

**НАКЛАДОМ
ТОРОНТОНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
КОШТОМ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ**

ПЕРШИЙ ТОМ ПОЯВИТЬСЯ ВОСЕНИ 1963 Р.
І ВКЛЮЧАТИМЕ РОЗДІЛИ:

<i>Загальні інформації</i>	<i>Українська мова</i>
<i>Фізична географія і природа</i>	<i>Історія України</i>
<i>Людність</i>	<i>Українська культура</i>
<i>Етнографія</i>	<i>Українська література</i>

ЦІНА ПЕРШОГО ТОМУ В ПЕРЕДПРОДАЖУ 30.00 ДОЛ.
ПІСЛЯ ПОЯВИ КНИГИ З ДРУКУ КОШТУВАТИМЕ 37.50 ДОЛ.

**Замовлення приймає
Видавництво Миколи Денисюка в Чикаго**

Замовлення з чеком або моні ордером слати на адресу:

**MYKOLA DENYSIUK PUBLISHING CO.
2226 W. Chicago Ave. Chicago 22, Ill. USA**

ДОВГОГРАЙНІ ПЛАТІВКИ

- СЛУЖБА БОЖА на двох довгограйних НТ
 ГІ платівках у виконанні хору церкви
 св. Варвари у Відні, в ціні 12.00 дол. і
 додаткова платівка з „Боже, вислухай
 благання” і ін. за 1.00 дол. Всі три платів-
 ки, в альбомі, мистецько-оформленому О.
 Мошинською, разом із пересилкою 13.00
- УКРАЇНСЬКІ ВОСКРЕСНІ ПІСНІ і гагілки у
 вик. хору церкви св. Варвари у Відні — 4.95
- Альбом з двома платівками 10.00
- УКРАЇНСЬКІ КОЛЯДИ у вик. хору церкви
 св. Варвари у Відні 4.95
- ЗАПОРОЖЕЦЬ ЗА ДУНАЄМ — опера на 3
 дії С. Артемовського (три платівки) 14.95
- ПІСНЯ ПРО РУШНИЧОК — (до слів А.
 Малишка, муз. П. Майбороди) співає
 Д. Гнатюк, та 11 інших пісень. Пісня про
 рушничок полонила серця всіх українців
 у цілому світі. (Число платівки РР10) 4.95
- 801 СВАТАННЯ НА ГОНЧАРІВЦІ
 (Альбом з 3-ма платівками, 12" Ціна \$12.50
- 802 ДИТЯЧІ КАЗКИ (ч. 1)
 У виконанні Ірини Лаврівської. 3.95
- 803 ДИТЯЧІ КАЗКИ (ч. 2)
 У виконанні Ірини Лаврівської. 3.95
- 804 КОЛЯДИ — 14 різних коляд —
 різні хори 4.95
- 805 УКРАЇНСЬКІ ПІСНІ
 У виконанні Хору Вєрьовки 3.95
- 806 МИРОСЛАВ СКАЛА-СТАРИЦЬКИЙ —
 Miro Skala-Staryuckyj — тенор
 з оркестрою 4.95
- 807 СПІВАЄ КИЇВ — Ukrainian Songs of Kiev,
 Concert of works by P. Mayboroda 4.95
- 807 СПІВАЄ ЛЬВІВ — Concert performed by
 Capella „Trembita” in Lviv, Conductor —
 P. Murawskyj 4.95
- 809 УКРАЇНСЬКІ ПІСНІ З ГУЦУЛЬЩИНИ —
 Ukrainian Hutzul Songs. 4.95
- 810 ПІСНІ З УКРАЇНИ 4.95
- 811 INTERNATIONAL MELODIES —
 „AMOR” Orchestra. 4.95
- 812 ВЕЧІР НА СОЮЗІВЦІ —
 з оркестрою „AMOR” Ukrainian Dance
 Music. 4.95
- 814 DANCE PARTY — „AMOR” Orchestra 4.95
- 815 УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ТАНКИ — Anatole
 Pietri Orchestra, — Buenos Aires 4.95
- 816 ВЕЧЕРНИЦІ, „Кобзар” з Симфонічною
 Оркестрою, дириг. А. Рудницький, Філа 4.95
- 817 КОНЦЕРТ, Хор „КОБЗАР” із Симфонічною
 Оркестрою 4.95
- 818 ШЕ НЕ ВМЕРЛА, Хор „КОБЗАР”. 4.95
- 819 КОНЦЕРТ, Хор „ДУМКА”, Нью-Йорк,
 дир. Л. Крушельницький. 4.95
- 820 БОГ ПРЕДВІЧНИЙ — Українські коляди
 та щедрівки у вик. Хору „Кобзар” під
 кер. А. Рудницького 4.95
- 821, 822 і 823 УКРАЇНСЬКІ КОЛОМИЙСЬКІ
 (частина 1, 2, і 3). кожна по 4.95
- 824 УКРАЇНСЬКІ ПІСНІ — у виконанні Хору
 Вєрьовки (частина 2.) 4.95
- 825 ЗАСВИСТАЛИ КОЗАЧЕНЬКИ... Збірка
 козацьких пісень. 4.95
- 827 МАРІЧКА — закарпатські співаночки 4.95
- 828 СТРИСЬКИЙ ПАРК — пісні сьогодніш-
 нього Львова 4.95
- 831, 832 і 833 ЖАРТІВЛИВІ ПІСНІ по 4.95
- 834 і 836 ПІСНІ УПА 4.95
- 835 НАЗАР СТОДОЛЯ — Опера. Слова
 Тараса Шевченка. Музика К.
 Данкевича 19.80
- 838 ЗНОВ... У ЛЬВОВІ 4.95
- 851 НАРОДНІ ПІСНІ — у виконанні Іри
 Малазюк та Хору св. Варвари, Відень,
 диригент: А. Гіатишин 4.95
- 852 ЦЕРКОВНІ ПІСНІ — Церковний Хор
 св. Варвари, Відень. Дир. А. Гіатишин 4.95
- УКРАЇНСЬКІ ПІСНІ В ЧЕСТЬ ПРЕЧИСТОЇ
 ДІВИ МАРІЇ — Мішаний хор церкви св.
 о. Миколая в Чикаго 4.95
- ДУМИ МОЇ і інші українські пісні у ви-
 конанні київських ансамблів 4.95
- ЗБІРКА ПІСЕНЬ — виконують Ія і Лю-
 бомир Машюк з оркестрою 4.95
- УКРАЇНСЬКІ ПІСНІ у виконанні Україн-
 ського Хору Думка в Дітройті під упра-
 вою І. Атаманія 4.95
- ПІСНІ Й ТАНЦІ З УКРАЇНИ у виконанні
 київських ансамблів видання МОНІТОР
 ч. 1, 2 і 3 по 3.95
- УКРАЇНА — пісні у виконанні Українського
 Хору Думка в Києві і київського ансам-
 блю бандуристів 3.95
- ВЕСЕЛА ЗБІРКА у виконанні різних укра-
 їнських хорових ансамблів 4.95
- ХОРОВІ ПІСНІ З УКРАЇНИ у виконанні
 Капелі Бандуристів під управою Гр. Ки-
 тастого й В. Божика наспівані в часі не-
 давнього турне по Європі (видання ні-
 мецького видавництва) 4.50
- Я ЦИГАРКА МОЛОДА і ін. 4.95
- ЯК ТЕБЕ НЕ ЛЮБИТИ і ін. пісні 4.95
- БЕРІЗКА і ін. пісні 4.95
- ТАЦЮЙМО — танкова музика 4.95
- КИЇВСЬКИЙ ВАЛЬС і ін. пісні 4.95
- УКРАДЕНЕ ЩАСТЯ драма в 5 діях Івана
 Франка (Альбом з 3-ма платівками) 12.50
- КОНЦЕРТ у виконанні Української Духової
 Оркестри під управою І. Барабаша в Чи-
 каго (альбом з 3-ма платівками) 4.50
- РИМІНСЬКІ МЕЛОДІЇ — вик. муж. квіртет
 „Розвага” з оркестрою М. Шіяпа. Альбом:
 три платівки 10", 78 RPM. 4.75
- ТЕНОР І. ЗЕЙФЕРТ — при фортепіані ЛЮБА
 СЛЮЗАР. Три оригінальні платівки в
 мистецькому альбомі 4.75
- АЛЬБОМ ПІСЕНЬ Я. Б. Весоловського
 у виконанні оркестри і хору Івана
 Романова. Солісти: Антін Дербіш,
 Олександр Тихнович (танцювальна
 музика) 4.50
- ДІТИ СПІВАЮТЬ — дитячий хор Рідної
 Школи УНО — Філія Ст. Катеринс, Онт. 4.95

Усі ці платівки продає

КНИГАРНЯ

при ВИДАВНИЦТВІ МИКОЛИ ДЕНИСЮКА

В ЧІКАГО

Платівки висилаємо негайно по замовленню.

Кошти пересилки оплачує Книгарня
 Замовлення і гроші слати на адресу:

MYKOLA DENYSIUK PUBLISHING CO.
 2226 W. Chicago Ave. — Chicago 22, Ill., USA

ОВИД

H O R I Z O N

Vol. XIV № 2 April-June 1963

EDITOR

Mykola Denysiuk

PUBLISHER

Mykola Denysiuk Publishing Co.
2226 W. Chicago Ave.
Chicago 22, Illinois, USA.
Tel.: EVerglade 4-3868

REPRESENTATIVES:

South America:

Muchajlo Danylyshyn
c. Mozart 614

Buenos Aires, Rep. Argentina.

Australia

Fokshan Library & Book supply
1 Barvon St.
Glenroy W. 9. Vic.

England

Ukrainian Booksellers
49. Linden Gardens
London W. 2.

Belgium

Innat Stachij
Esneux en Liege

Second-class mail privileges
authorized at Chicago, Illinois

Authorized as Second-class mail,
Post Office Dept., Ottawa

Composition & printing by
Mykola Denysiuk Printing Co.
2226 W. Chicago Avenue
Chicago 22, Illinois — USA.

All rights reserved under Inter-
national and Pan-American
Copyright Conventions

Subscription \$4.00 yearly
\$1.00 per Copy

Видає й редагує
Микола Денисюк

Мовний редактор —
Роман Завадович

Надісланих рукописів редакція не повертає, як теж не веде листування з приводу невикористаних матеріалів. Статті, підписані прізвищем чи псевдонімом автора, не завжди відповідають поглядам редакції. Редакція застерігає собі право скорочувати статті й виправляти мову. Всі права застережені.

Річна передплата:

Австралія і Англія —	шіл. 30.-
Бразилія — крузейрів	480.-
Аргентина — арг. пезів	240.-
З'їд, Канада і ін. — дол.	4.-
Німеччина — Д. М.	10.-
Франція — фр. фр.	15.-

З М І С Т

РМЗ — Лицар волі (У 25-ті роковини смерті Є. Кошовальця)	5
— „Найбільш батьківський Папа”	10
— Привіт Митрополитові Кир Йосифові від „Овиду”	11
— Відповідь Митрополита Й. Сліпого нашому видавництву	12
С. Гординський — Про Олексу Поваківського і мистецьке життя Львова в його часи	13
Гр. Голян — Владицтво звуків	15
Н. Королева — „Східня казка”	19
О. Л. — „Наталка Полтавка” у Філядельфії	23
Ю. Тис-Крохмалюк — Традиція і мистецтво	25
Р. Пачовський — Лист Сіпана Баші про козаків	29
М. Денисюк — Поза редакцією „Овиду”	31
3 листів до редакції (Ст. Риндик)	34
Л. Стаховський — На Ріо Орітуко	35
М. Диміцький — Децо про культ купання	47
А. Нерво — Дві поезії (переклад І. Качуровського)	50
Р. Турянський — У джунглях Камеруну	51
Р. Паклен — Як нині вишколюють яничарів?	57
Г. Черинь — Жіноча фортеця	59
Серед книжок — П. Ковалів — Новий збірник праць ІТШ	64

На обкладинці: Папа Іван ХХІІІ (1881-1963). Цю світлину, одну з найкращих за весь час понтифікату, зробив вірменський фотограф з Канади, Юсуф Карш. На світлину схоплено благословляючий жест руки і характеристичну батьківську усмішку на лагідному обличчі Христового Намісника.

КНИЖКА

з цією маркою

найпевніший
приятель
української
родини

ВИДАВНИЦТВО МИКОЛИ ДЕНИСЮКА

- видаючи вибрані твори українських класиків, єднає нас з нашим минулим.
- видаючи сучасних авторів, спричинюється до розвитку української вілної літератури і вияву нових талантів.
- видаючи переклади із світової літератури, поглиблює культурні взаємини з іншими народами світу.

Від видавництва

„Овид”, що є кварталником, появляється при кінці кожного кварталу. Це (друге число за 1963 р.) випускаємо в другій половині червня, а наступне появиться в місяці вересні.

Акція підписки Повного Видання Творів Тараса Шевченка проходить і надалі з успіхом. В місяці травні лише в самих Судбурах (провінція Онтеріо, Канада), ми приєднали нових 59, а в Оттаві нових 23 покупців.

XIII том Повного Видання Творів Тараса Шевченка (Шевченко і його творчість — збірник праць і статей) за редакцією Богдана Кравцева вже цілий набраний на лінотипі, 15-го червня 1963 р. був після першої коректи, а до кінця червня 1963 р. буде цілком готовий до друку.

XII том Повного Видання Творів Тараса Шевченка (Шевченко чужими мовами) за редакцією Богдана Кравцева має 356 сторінок, вже зломаний, після коректи й готовий до друку. В цьому томі є зібрані зразки перекладів на 28 мов світу і згадки про переклади Шевченка на 23 інші мови. Збірка матеріалів для цього тому натрапляла на особливі труднощі, але ред. Богдан Кравців наполегливою працею зумів придбати дуже цінні матеріяли та опрацювати дуже вартісну та оригінальну антологію творів Шевченка чужими мовами.

XI том Повного Видання Творів Тараса Шевченка (Шевченко — маляр) приготовляємо до друку й появиться він при кінці 1963 р.

IV том Повного Видання Творів Тараса Шевченка (Поезії 1857 — 1861) вже видрукуваний, а висилатимемо його разом з іншими томами.

Цілість Повного Видання Творів Тараса Шевченка буде видрукувана ще до кінця 1963 р.

Богдан Сацюк секретар нашого видавництва одружився з Оленкою Гікавою. Вінчання відбулося в неділю 9 червня 1963 р. в Чикаго. Від видавництва та всіх співробітників бажаємо нашому Другові та його Дружині багато щастя і всього добра на новій дорозі життя, а рівночасно дякуємо за співпрацю.

Проф. Володимир Кубійович відвідав наше видавництво 26 травня 1963 р. Під час цих відвідин ми перевели з достойним гостем важливі наради у видавничих справах при участі д-ра Юрія Фединського з Університету Індіана в Блумінгтоні. Висліди цих нарад будуть проголошені пізніше.

МИТРОПОЛИТ ЙОСИФ СЛІПИЙ
ПРО НАШЕ ВИДАННЯ ПЛАТІВОК
ЗІ СЛУЖБОЮ БОЖОЮ

Ватикан, дня 15 травня 1963 р.

Високоповажаний Пане Редакторе!

Я одержав Ваші пластинки. Сердечно дякую. Це незвичайно корисна для нас праця не лише під цинішній час, але й на майбутнє, бо вона утврджує і зберігає нашу культуру. Бажаю Вам найкращих успіхів.

Христос Воскрес!

З Архирейським Благословенням

† Йосиф
Митрополит

З ЛИСТІВ ДО РЕДАКЦІЇ

Високоповажаний Пане Редакторе!

Нарис „Казки природи” В. Королева Старого („ОВИД”, січень-березень 1963) приніс мені правдиву втіху. Такий він оригінальний, такий небуденний, такий свіжий, така в ньому любов до природи, таке знання її і така гарна мова! Не мова, а музика! Для наших молодих авторів добрий зразок до наслідування.

Так само з великою приємністю і цікавістю читаються подорожні записки Р. Турянського, спасибі йому. Це дуже вартісний вклад у нашу літературу. Було б добре, якби ці записки вийшли окремою книжкою. Про це треба подбати. Ми мали б тоді підручну книжку, що методом цікавих оповідань знайомила б нас із чужими краями й чужими людьми, і то безмірно краще, ніж це роблять підручники географії і наукові екскурсії.

З глибокою пошаною

С. Риндик

Чикаго, 17 квітня 1963 р.

Лицар волі

(У 25-ті роковини смерти Є. Коновальця)

Євген Коновалець

Кожна свідомо і культурна людська спільнота з власною історією, мовою і традиціями завжди й усюди за одну з конечних передумов свого розвитку уважає ніким і нічим не обмеже-

ну можливість керувати собою і творити такі форми життя, які їй найбільше до вподоби. Це і є те, що називається воля. Щобільше, прагнення до волі є теж підсвідомою психічною диспо-

зицією не тільки примітивної людини, але й багатьох тварин, а це свідчить, що цей нахил подиктований природою.

Тож нічого дивного, що на історичній арені людства між силами волі й поневолення триває безперервний бій, який коштує великі жертви. Історія свідчить, як на оборону волі або щоб її здобути ставали племена, народи й нації під проводом своїх найкращих передових мужів, як на бій за волю матері благословляли синів. Бо ніяка жертва, навіть жертва життя, не вважається замалою в порівнянні з ціною волі.

Історик Мазепиного союзника Карла XII французький учений і письменник Вольтер писав, що „Україна завжди прагнула волі”. Цього бажання не залили кров'ю ні татарські наїзди, ні пізніші затії північного і західного сусідів України. Боротьба за волю не припинялась і тоді, коли перестала існувати українська збройна сила і коли, здавалось, Україна була віддана на ласку й неласку ворогів. Дух волі жив і діяв у кожній грудці української землі, в кожній пам'ятці минулого, у згадках, почуттях і свідомості того народу, що розумів навіть мову могил, які, як образно-поетично висловився Шевченко, „про

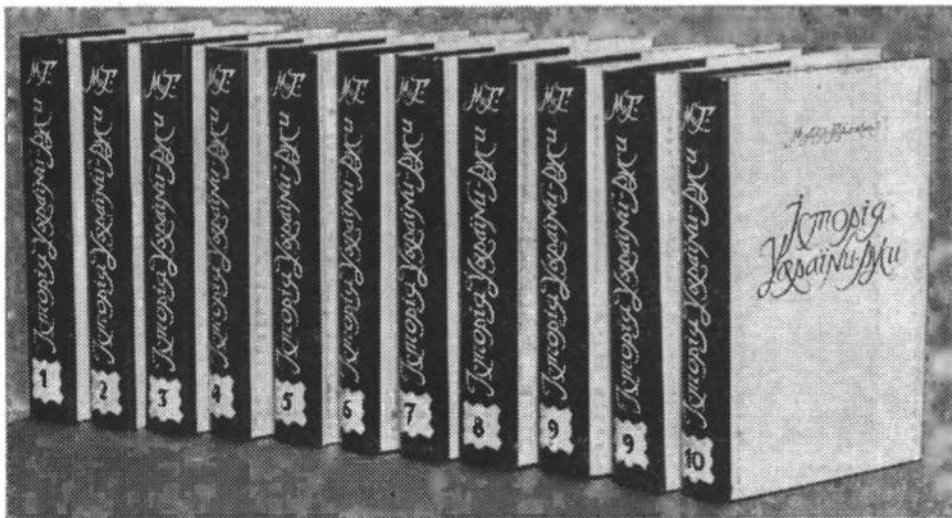
волю нишком в полі з вітрами говорять”. І коли цей дух казав Шашкевичеві пригадати українському народові „ти не неволі син”, то Шевченко залишив йому заповіт здобути (кров'ю окропити) волю, уважаючи це за основне завдання грядучих поколінь.

Підіймаючись на вершини своєї слави, Шевченко в поемі „Сон” згадує про в'язнів каторжників, засуджених за тяжкі злочини, а між ними також про борців за волю. Поет називає їх „царями волі”. Це величне і глибоке порівняння приходить нам на думку, коли, роздумуючи над діями української визвольної національної революції, спиняємось на її провідних постатях, на ролі та на їх впливі на широкі народні круги. Серед імен цих „царів” чи „лицарів волі” знаходимо відоме ім'я Євгена Коновальця. Ім'я, що було бойовим прапором над армією в поході або в підпільній боротьбі, де один б'ється проти тисячі. Його вплив, подібно як вплив інших великих людей народу, не припинився з хвилиною смерті. З їх могил виходить і вникає в маси все нова мобілізуюча сила. Це прегарно висловив Шевченко в „Заповіті”, запевняючи, що його дух і по смерті витатиме в Україні та аж тоді і лани і

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ — РУСИ

Михайла Грушевського

11 томів у ціні \$82.50 за цілість. Продаємо на догідні сплати.

Замовлення слати на адресу:

MYKOLA DENYSIUK PUBLISHING CO.

2226 W. Chicago Avenue

Chicago, 22, Ill.

Симон Петлюра

гори — все покине і полине до самого Бога, коли на українській землі не стане ворогів-наїзників.

Коли інший тогочасний „лицар волі”, Симон Петлюра, розпочав свою діяльність у підпільній РУП, щоб згодом під впливом змінених обставин перейти до відкритої державотворчої роботи як організатор військового діла, то шлях Євгена Коновальця простелився у протилежному напрямі: від відкритої діяльності військовика до організованого підпілля. Палкий патріотизм, прямолінійність, рішучість і далекозорість у виборі тактики дії і в постановах, беззастережна вірність справі, гідна подиву працьовитість і видержливість — оце прикмети характеру полк. Є. Коновальця, що висунули його на провідне становище серед діячів визвольного руху. Його прекрасний організаторський хист проявляється вже

під час перебування в таборі полонених австрійських вояків над Волгою. Революція 1917 р. уможливує йому дістатись до Києва, де він організує військову частину, т. зв. Галицько-буковинський Курінь, що в час хитань і безплідних дискусій на тему, чи потрібна нам військова сила, чи потрібна самостійна Україна, стоїть твердо на позиціях суверенної української держави з власним військом, як гарантом її безпеки. А далі приходить черга на сформування Січових Стрільців, без сумніву найціннішої, найідейнішої і найкращої української військової частини. Рушієм його невсипущої активності була впевненість, що живий нарід не сміє припинити боротьби за своє існування навіть тоді, коли для цього, здається, нема реальних можливостей. Це означало б його остаточну, бо моральну капітуляцію перед ворогом. Тому, власне тоді, коли ук-

раїнська армія після героїчних зусиль не встояла проти ворожої переваги й пошестей і коли на полях боїв замовкли українські гармати та скоростріли, за почином і під проводом Є. Коновальця боротьба продовжувалась у підпільній УВО, зреформованій у 1929 р. в ОУН.

У порівнянні з УВО Організація Українських Націоналістів означає побудову діяльності на ширших основах і перенесення терену її роботи з середовища кол. військовиків у народні маси. Ця організація започаткувала з одного боку велику світоглядно-освідомну працю серед найширших кругів народу (особливо в Західній Україні), а з другого боку пригадала окупантам, що український нарід, хоч тимчасово знов поневолений, ніколи з цим фактом не погодиться і на акти безправства та насильства вміє дати належну відповідь. Таким чином ОУН в час, коли, здавалося, світ погодився з черговим поневоленням українського народу над Дніпром і над Дністром, залишивши його власній долі, своєю діяльністю на внутрішньому й зовнішньому відтин-

ках приготувляла рідну громадськість до нових подій, що мали надійти. Коли ж події 2-ої всесвітньої війни сколихнули широкими просторами Європи, їм назустріч в Україні вийшли борці, свідомі своєї мети.

Євген Коновалець — подібно, як Симон Петлюра, а потім Степан Бандера — поліг від тої самої московсько-большевицької руки, коли привид невмирущого українського Духа Волі тяжко загривожив його вікових ворогів. Але тинь Коновальця ще й тепер ходить лісами, селами й містами України не як фантом і привид минулого, але як погенційна реальна сила, втілена в бажання мільйонів при першій нагоді вступити в нову боротьбу за ідеали волі.

Характеризуючи короткими штрихами ідейний портрет Євгена Коновальця, треба сказати, що

-- він відчув вікову тугу свого народу до волі і став у його проводі, щоб цю тугу змінити в дійсність,

-- його провідне становище не було ані з ви-

КНИГА, НЕОБХІДНА В КОЖНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ХАТІ

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ УКРАЇНОЗНАВСТВА

Видає:

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. Т. ШЕВЧЕНКА

НАЙКРАЩИЙ ПОДАРУНОК ПРИ КОЖНІЙ НАГОДІ!

1, 2, 3, 4, 5, 6, — друга, словникова частина (ЕУ/2)
цілість у шести томах; ціна в передплаті: дол. 50,— (полотно) дол. 60,— (півшкіра); після появи четвертого тому дол. 75.— відповідно дол. 90,—

Продає :

ВИДАВНИЦТВО МИКОЛИ ДЕНИСЮКА В ЧКАГО

на догідні сплати по дол. 5.00 місячно

На бажання висилаємо проспекти

Замовлення слати на адресу :

MYKOLA DENYSIUK PUBLISHING CO.

2226 W. Chicago Ave. Chicago 22, Ill. USA

Степан Бандера

бору, ані з призначення; його самого винесла наверх хвиля боротьби, що вибирає найгідніших, найталановитіших і найжертвовніших,

— він був непохитний у дії і в вірі у справедливість своєї справи, чим просто гіпнотизував своїх однодумців,

— він пробуджував і зміцнював національну свідомість народу, уважаючи її основою успіху в боротьбі,

— як кожний справжній державний будівничий, він не знав локального патріотизму, ставши зразу на соборницьких позиціях,

— хоч фізично згинув, то перейшов у вічно живучу легенду, в міт, що міцніший за смерть.

Його фізична загибель була одною з найбільших жертв, що їх склав український нарід на героїчнім шляху до свого визволення. Але знаряддя смерти, що відібрало йому життя, не досягло самої визвольної Ідеї, якій він служив і своєю смертю зміцнив її. Бо ідея, за яку пролита мученицьку кров героїв — це справді велична і свята ідея.

Євген Коновалець в українській історії ще не сказав свого останнього слова. РМЗ

«НАЙБІЛЬШ БАТЬКІВСЬКИЙ ПАПА»

Увечері 3-го червня ц. р. сумно-жалобно заграли дзвони собору св. Петра в Римі. Відійшов із цього світу муж, за якого в годину його смерті молилися мільйони людей усіх вір, рас і національностей, об'єднані спільним почуттям великої втрати. Коли радіохвилі рознесли з Ватикану на всі сторони земного гльоба важкі слова кардинала-шамбеляна Маселлі „Папа вже справді не живе”, історія здригнулася. Вона бо вже вписала у свої фоліянти, що від Р. Б. 1958 при кермі Католицької Церкви став „Папа миру, єдності і братерської любови, справжній володар світової духової імперії та великий реформатор, відповідальний за найбільш знаменний розвиток церковного життя в модерні часи”. То був 261-ий наслідник св. Петра, Іван XXIII, до часу свого вибору відомий як кардинал Анджельо Джузеппе Ронкаллі.

І з тієї хвилини не тільки Ватикан, але й невеличке італійське сільце Сотто іль Монте (поукраїнському можна б перекласти: Підгірці) стали знову предметом уваги всього світу. Не тільки старовинний камінний дім, кубло селянського роду Ронкаллі, що твердою фізичною працею на ріллі здобував собі шматок хліба, але навіть кожна стежка, кожний камінь при дорозі розбуджує спогади про того, хто 70 років тому вийшов звідти у світ малим одинадцятилітнім хлопчиком з батьківським благословенням і з поцілунком мами, що до своїх сліз розстання не мала чого більше додати, крім трьох долярів на найконецніші синові видатки. Але синок мав у серці великі скарби: охійтно „брався Отченашу” — як сказав би наш поет, — горнувся до знання, був незвичайно пильний, по-селянському практичний, енергійний у прямуванні до мети, а попри те добрий, скромний, щирий і безпосередній. Ніколи не соромився вбогости свого роду і не приховував того факту, що босий ходив до школи в сусіднє село, бо ці колись босі ноги донесли його почерез щораз вищі достоїнства аж до престола Петрового намісника, „вікарія Христового”. Він часто залюбки згадував свою „щасливу бідність” удома, цинив скромне життя і в заповіті казав поховати себе в робітничому кварталі Риму, в церкві свого Патрона, св. Івана.

Тепер ще зарано повністю оцінювати вийняткову працю цього незвичайного душпастиря, дослідника-історика, церковного дипломата, кардинала і врешті Папи, тим більш що волею Божою йому було призначено тільки „зрушити ґрунт”, започаткувавши велетенське діло поєднання, і ми могтимемо лише в майбутньому бачити його плоди. Але каже приказка, що „початок — половина цілого”. Папа Іван XXIII здобув весь світ добротою свого батьківського сер-

ця і, як каже кардинал Альберт Меєр, ця доброта буде ключем для істориків у їх зусиллях зрозуміти його особистість і його понтифікат, його величезну пошану й популярність.

Під проводом Папи Івана XXIII християнство сповнилося новою силою. Ця сила стала матір'ю духа братньої любови, що наблизив одні до одних розрізнені впродовж кількох століть християнські Церкви. Його порівняно короткий понтифікат став зародком таких великих змін не тільки в історії Церкви, але й у духовості людського роду, що, мабуть, не помиляються ті, які уважають ці зміни в позитивному значенні слова „революційними” та спокхальними. Прагнення єдності, оновлене ним і підтвержене відвідинами голів окремих некатолицьких Церков у Ватикані та участю некатолицьких спостерігачів на першій сесії Вселенського Собору — це реальний фундамент, на якому зусиллям людей доброї волі можна здвигати будівлю під Христовим гаслом „щоб усі були одно”.

Папа-реформатор мав власний погляд на проблему традиції. Про нього пишуть, що він не в одному випадку відступив від традиції, і це правда, але правдою є також те, що він відновив деякі давні призабуті традиції. Наприклад, запрошуючи всупереч традиції до своєї кардинальської трапези молодих священників, а до папської — робітника-огородника чи роз'їжджаючи по вулицях Риму або по його околицях у своїй чорній лімузині, Папа, можливо, мав на увазі деякі — назв'їм це: символічні вияви свого ліберального світогляду й безпосереднього підходу до життя. Однак, побільшуючи колегію білих кардиналів уперше представниками кольорових рас (негр, японець, філіпінець), сходячи з свого трону під час привітання делегатів некатолицьких Церков і займаючи під час авдієнції місце серед них, Папа доказав, що бувають справи, яким традиція мусить поступитися, чи, інакше кажучи, мусить зробити місце іншій традиції, що народжується. Тому ніхто не дивувався, коли Папа відвідував хворих священників і дітей у шпиталях, побував у поправних закладах для молоді, навіть заходив у тюрму між проступників, знаючи, що й там б'ється людське серце, яке може стати рушієм моральної обнови та покаяння.

Великий розголос здобули Папі Іванові XXIII його енцикліки, що виходили далеко поза межі виключно церковно-релігійної тематики. Вони пропонують християнську розв'язку новітніх політичних, економічних і соціальних проблем на світовій арені і закликають до збереження миру, заснованого на засадах абсолютної справедливості. Не забув він згадати і про „пригноблені меншини”, що також повинні мати право до віль-

ного життя. Його учительський голос долинув не тільки до 558 мільйонів католиків, але взагалі до всіх людей земного гльоба, підкреслюючи цим вічну істину, що всі люди є собі братами й на цьому принципі повинні укласти між собою форми співжиття. Папа завжди перший давав добрий приклад. Називаючи католиків своїми дітьми, для некатоликів мав найкращу назву — брати. Тому, маючи на увазі основне завдання його понтифікату, започатковане скликанням 21-го Вселенського Собору — унійну ідею, австралійський літерат Моріс Л. Вест назвав покійного Папу „будівничим мостів” поміж різними християнськими віровизнаннями, поміж сірими людьми та їхнім спасінням. Приємно згадати, що таку саму методу „духових мостів”, побудованих на стовпах любови й толеранції поміж розрізненими братами, здійснював уже півстоліття тому український Митрополит А. Шептицький.

Папі „миру й братньої любови” не довелося завершити великого діла в родині християнських Церков, бо смерть забрала його в розгарі його динамічної активності, в ході реалізації його сміливих задумів. Але вже тепер лунають голоси, що слід продовжувати діло Івана ХХІІІ,

що надхнув християнство свіжою силою, так дуже потрібною йому в час смертельного змагання між світом вільних людей і поневолювачів, ідеалізму й матеріалізму, віри й безбожництва.

Папа Іван ХХІІІ має свою світлу сторінку також в історії Української Католицької Церкви. Він розбудував її на терені вільного світу, навіть там, де живуть порівняно невеликі скупчення українців-католиків. Хто знає, яку творчу роботу відіграє Церква в житті українців, той легко зрозуміє величезну вагу розбудови церковної організації, включно із створенням нових єпископств, для дальшої долі української еміграції. Доля Української Мовчазної Церкви була також предметом великої журби Папи Івана ХХІІІ. Його заходами був звільнений з 17-річного ув'язнення Митрополит-Ісповідник Йосиф Сліпий.

Іван ХХІІІ, той — за словами єпископа Кир Ярослава Габра — „найбільш батьківський з усіх Святіших Отців наших часів” вже не подарує світові своєї унікальної усмішки, що характеризувала його вдачу краще, ніж найкращі літературні характеристики. Але відблиск її світла залишиться на всіх його ділах і на їх майбутніх далекосяглих наслідках.

Привіт Митрополитові Кир Йосифові Сліпому від «Овиду»

Христос Воскрес!

Чикаго, 29 квітня 1963 р.

*Іх Ексцеленції
Високопреосвященішому Архиепископові
Митрополитові Кир Йосифові Сліпому,
В а т и к а н*

Ваша Ексцеленціє!

З найщирішими почуваннями радості й синівської відданості пересилаю найсердечніші привітання з приводу Вашого приїзду між нас, Ваших вірних розкинутих у діаспорі.

Співробітники видавництва й журналу „Овид”, мої рідні та я особисто приєднуємося до виявів вдячності української спільноти Всемогутньому Богові, що наділив Вас особливою ласкою перебути важкі терпіння за нашу Церкву та Український Нарід. Бажаємо й надалі багато ласк Божих у Вашій місійній праці.

Висилаємо найновіше число нашого журналу „Овид”, в якому ми намагалися дати хоч у скромній формі докази нашої великої пошани для Вас і Вашої історичної місії у важких часах многострадального Українського Народу.

Замість цьогорічної писанки, прошу ласкаво прийняти від нас комплект платівок зі Службою Божою нашого видання, чим ми бажали спричинитися до збагачення української церковної музики.

Наше видавництво й журнал „Овид” і надалі намагатиметься підтримувати збереження в нашому Народі великої Божої Правди й допомагатиме українській церковній Ієрархії у виконванні важливої праці для нашої духовної обнови.

Поручаюся Вашим ласкавим молитвам і пересилаю щирсердечне

Христос Воскрес!

Микола Денисюк

Відповідь Митрополита Й. Сліпого нашому видавництву

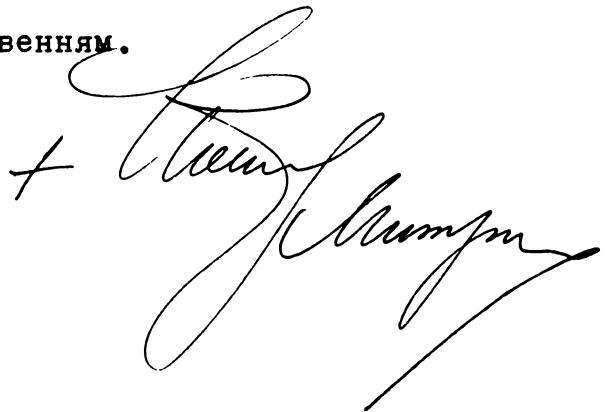
Христос воскрес.

Ватикан, дня 5 травня 1963.

Високоповажаний Пане Редакторе,

Прохаю прийняти мою найглибшу подяку за привіт і прихильність та за присвячену увагу у Вашому цінному журналі, так дбайливо редагованому й займаючому своїм змістом. Бажаю Вам і дальших найкращих успіхів.

З архієрейським благословенням.

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'John Slipyi', written in a cursive style.

Високоповажаний Пан
Редактор Микола ДЕНИСЮК
ШИКАГО.

Про Олексу Новаківського і мистецьке життя Львова в його часи

(Жмут спогадів*)

До часу першої світової війни було у Львові кілька цікавих мистців: Іван Труш — один з перших українських імпресіоністів і один з перших наших мистців узагалі, що відважилися жити з самого мистецтва; Микола Івасюк, добрий портретист, що проте найбільшу славу добув собі своєю монументальних розмірів картиною „В'їзд Богдана Хмельницького до Києва”; Іван Северин, вихованець Краківської Академії, був віртуозним майстром пастелі і дав цілу серію малюнків з Гуцульщини; Михайло Бойчук захопився нашою старою іконою і, підо впливом нових мистецьких напрямків у Парижі, головню кубізму, став творцем відродженого нео-візантійського стилю. Всі ці мистці, крім Труша, після війни опинилися на Україні, де їх швидше чи пізніше зліквідували большевики. В самій довоєнній Галичині їх творчість не відбилася сильнішим відгомном, бо для цього бракувало ще відповідного культурного оточення, хоч деякі з цих мистців, як Івасюк, здобули поодинокими своїми творами з національною тематикою чималу популярність.

У це оточення в 1913 р., тобто якраз 50 років тому, прибув до Львова з Кракова новий мистець — Олекса Новаківський. Він мав за собою закінчену з золотою медалею Краківську Академію Мистецтв і виступи на різних виставках та добре ім'я в польських мистецьких колах. До Львова допоміг йому приїхати і влаштуватися митрополит Андрей Шептицький, давши в його розпорядження колишнє ательє польського мистця Яна Стики при площі св. Юра з прегарним видом на цілий святоюрський собор. Цей вид і став темою багатьох зображень цієї катедри на полотнах Новаківського, при чому він рідко повторявся і давав завжди нову інтерпретацію архітектурного мотиву. Від початкових імпресіоністичних зображень св. Юра він перейшов до більш експресіоністичних, повних різних символів картин, між якими є чотири варіанти „св. Юра в полум'ї”, як він їх назвав. Тут розбурхані полум'яні хмари оточують будову, що сама наче палає відсвітами огню, серед дерев, що нагадують таємні, символічні постаті в руху. Одна з

цих чотирьох картин є тепер у мене, вона набула кілька років тому в Парижі. З цієї полум'яної, якщо б так можна сказати, доби походить чимало інших експресіоністичних творів Новаківського, між ними знамениті портрети митрополита Андрея, що на одній з картин виростає до монументальної постаті біблійного Мойсея. Скрізь у цих творах неспокійна, знервована лінія, вибухові тони фарб, із замилюванням до палких червоних і оранжів та синьо-зелених контрастів.

На таких творах Новаківського відбилися не тільки деякі впливи західного експресіонізму, передусім Ван Гога і швайцарця Годлера, а й внутрішній душевний стан мистця у бурхливі роки першої світової війни і пізнішої боротьби за незалежність. Душевний неспокій, вічна нервова напруженість, вплив самого оточення — все це загострювало чутливість мистця і його реакцію на зоколишні явища. Реакція творами реалістичними втратила свій глузд, і мистець хотів висловлюватися візіями, а це зумовляло новий підхід до мистецтва. Так постав той символізм Новаківського, що є найтиповішою рисою його мистецтва, що деформував реальний світ, нагинаючи його до візійних, його власних форм.

До цієї групи творів, крім згаданих малюнків собору св. Юра і портретів митрополита, долучується ціла низка інших замітних, переважно великоформатних полотен з квітами й овочами (які він любив називати „Багатство України”), краєвидів з Карпатських гір, головню з Осмолоди і Космача, а далі портретів, між ними Олексаандра Барвінського. Всі ці твори визначаються незвичайно сильним кольоритом, який і уgruntував славу Новаківського як найбільшого українського кольориста. Мало кого з українських мистців можна покласти побіч нього, рівний йому хіба один Олекса Грищенко.

Та Новаківський не тільки великий мистець, а й визначний педагог. Після першої світової війни образ мистецтва в Галичині дуже змінився, на це вплинув приїзд численних мистців із Східної України, між ними були визначні індивідуальності, згадаю лиш Петра Холодного-старшого, Василя Крижанівського, Павла Ковжуна, Миколу Бутовича, Роберта Лісовського, Леоніда Перфецького та інших. Вони значно оживили ми-

*) Автор написав ці спогади на прохання Секції Жінок Лікарів чикагського Відділу УЛТПА, що влаштувала 28 квітня 1963 в Чикаго виставку картин О. Новаківського та І. Труша. Спогади були виголошені під час відкриття виставки. -- Редакція.

стецьке життя Галичини вже хоч би тим, що у Львові в один час зійшлися три може найвидатніші мистці тодішньої України — Труш, Новаківський і Холодний, кожен з власними ідеалами мистецтва. Дуже активний у довоєнні роки Труш трохи усунувся на задній план, він, щоправда, далі виставляв, але безпосередньо вже не брав участі в досить бурхливому мистецькому житті тих часів. Від його, зрештою високоякісного і майстерного імпресіонізму, стали актуальніші і символізм Новаківського з його динамізмом, і нео-візантизм Холодного, з його поворотом до оновлених традицій. Але, крім них, була ще мистецька молодь, вона, не пориваючи зв'язку з традиціями, орієнтувалася на мистецькі рухи Заходу. Все це разом витворило цікаву мозаїку мистецтва 20 і 30-х років у Галичині.

Мистецька школа Новаківського була відкрита в 1924 р. як один з відділів Українського Тайного Університету, точніше, як філія його політехніки. Цій школі Новаківський віддав своє велике ательє і сам перенісся до бічної кімнати, де влаштував власну робітню. Через цю школу аж до 1929 р. перейшло до трьох десятків молодих мистців, не тільки українців. До перших студентів належала Соня Зарицька, Леонид Перфещкий, Василь Дядинок, Гр. Смольський, Михайло Мороз, Володимир Гаврилюк, Святослав Гордінський, Степан Луцик, Антін Малюца, два талановиті жидівські студенти Гофман і Крец, пізніше прибули Володимир Ласовський та інші. Новаківський робив якнайбільший натиск на вивчення рисунку, кажучи: „Шість років рисуй, а один малюй — будеш добрим мистцем”. Ми й рисували, спочатку з гіпсових відливів, а пізніше з живих моделей. Частим гостем школи бував митрополит Шептицький, його коштами ця школа властиво й існувала, бо всі студенти були майже без засобів. Ми теж часто приходили до митрополичої палати, де митрополит систематично давав виклади з історії мистецтва, почавши від палеолітичних малюнків у печерах Альтаміри в Іспанії. При кінці шкільного року ми влаштовували, починаючи з 1926 р., виставки студентів. Виставки проходили при залах пвних публіки. Це було не в смак полякам, і польські студенти розгромили одну з наших виставок цілком — збереглося фото такої знищеної виставки.

Після підготовки в школі меткіші учні переносилися до чужих академій — до Кракова і Парижу. В часах існування школи її не раз критикували і Холодний і Ковжун за те, що в ній було забагато теоретичного, а менше практичного навчання, проте це факт, що та школа була єдиним у Львові осередком, де молодий адепт мистецтва міг чогось поважного навчитися. Натиск спеціально на засвоєння рисунку особливо при-

дався, і про це я мав змогу переконатися пізніше особисто, коли прийшлося працювати вже в Америці в одній з провідних фірм в італійських руках: в нас ніколи не було ніякого непорозуміння щодо проблем рисунку чи композиції багатофігурних образів, ми говорили одною мовою. Те, що не всі учні Новаківського продовжали його стиль — це природно, і доказ тому, що він вивів їх на індивідуальний шлях.

На початку 30-х років у Галичині змінилися мистецькі обставини, виросла нова мистецька молодь, не без його, Новаківського, співучасті, і з'явилися нові мистецькі течії й організації, передусім АНУМ — Асоціація Незалежних Українських Мистців. Новаківський брав участь на першій її виставці в 1931, на виставці, де були поодинокі твори Пікассо, Моділіяні, Северіні та інших величин тодішнього світового мистецтва. Символізм став уже пройденим етапом, і малярство пішло шляхом „чистого малярства”, тобто культивування передусім чисто образотворчих вартостей, і тут шляхи молоді трохи розійшлися з шляхами Новаківського, але він ніколи не перестав бути великим майстром-патріархом усього українського мистецтва, якого всі цінили.

Новаківський був довго мистцем не визаним советами, він бо ніяк не дався вкласти в рамки соціального реалізму — його малярство було надто яскраве, ішло надто своїми власними шляхами, щоб його можна прирівняти до якогось російського маляра, і взагалі своєю культурою він переростав усіх своїх російських сучасників. Лиш порівняно недавно почалася тиша його реабілітація. В Музеї Українського Мистецтва у Львові — колишньому Національному Музеї — появилися знову на стінах його картини і, хоч його ім'я досить помітуване в советських історіях мистецтва, одну кольорову репродукцію його автопортрета поміщено в Українській Радянській Енциклопедії. Хоч ця репродукція й досить дрантива, сам факт її поміщення вказує на те, що, можливо, тепер більш уваги буде віддано вивченню його малярської творчості, що в свою чергу може корисно відбитися на мистецтві молодій генерації, яка сидить у безпросвітньому копіюванні природи і розроблюванні політичних тем-ілюстрацій олійною фарбою.

Картини Новаківського, як і його сучасника Труша, залишаться назавжди цінним здобутком нового українського малярства, якого піонерами вони обидва були. Виставлені тут їх речі, хоч малоформатні і досить фрагментарні, все ж дають змогу запізнатися з деякими творчими проблемами цих двох мистців, головні твори яких будуть колись окрасою Української Національної Галерії, такої, як їх мають незалежні народи в своїх столицях.

Владицтво звуків

1.

Ячмінь уже й колос викинув, коли Леонід Калина втрюх із Романом Косиком і Нестором Білявим виїхали на культурну розвідку. Висівши на п'ятій станції, вони спрямували свої кроки до найближчого села. Був безвітряний день. Усюди благословенною свіжістю наливалась чорна земля. На зелених полях проходив гомін тихого самозвеличання, пташиного щебету та підльоток.

— Хав-хав! — вітав польових співачок спостережливий Роман. — Гляньте, друзі, тут-о й без навчання народжується бадьора пісня природи.

— Правда! — відповів неговіркий Нестор. Ходьба в село була легка. Мандрівники ні трохи не стомились. Кілька струнких тополь, кілька десят об'ємистих верб, сила-силенна груш, слив і черешень — оце й село Вороблик.

— Ку-ку! — знеобачки закувала з плакливої попівської берези зозуля, вводячи Леоніда Калину в розважливу задуманість.

— Матимемо щастя, — загадався він і махнув капелюхом у сторону співаючої птиці.

— Може... — озвався Білявий.

З хатніх вікон вихилились голови зацікавлених. Якийсь парубійко вийшов навіть надвір зустрічати незнайомих мандрівників.

— Куди ж вас, панове, Бог провадить? — спитав чемно.

— Та до вас, — напохапці відповів Роман Косик. -- Є поголоска, що у вашому селі вчитель Кравчук zorganizував добрий хор.

— Оце ви і вгадали! — посміхнувся парубійко, сполошивши з подвір'я зграю воркітливих голубів. — Я всіх співаків зберу до купи, бо й сам співаю.

Так і зробив.

У хаті Осипа Кравчука, що то поселився на кінці села, зібралися повновиді дівчата й увічливі хлопці, росли й веселі. У дівчат очі — самоцвіти, хлопці ж — гордість лемківської землі.

Леонід Калина шуткома до диригента:

— Ми хочемо ваш Вороблик пустити в дальший світ, так би мовити, в історію... щоб усі знали, хто вирощує нашу пісенну культуру.

У Кравчука миттю блиснули сірі очі, шукаючи виразної відповіді на ціль відвідин несподіваних гостей, що вигідно примістились за дубовим столом і жваво готорили. Той те, другий друге каже, а всі про столітні кривди. Лихі займанці ограбували народ, відібрали йому радість і спокій, а залишили сумне-сумне життя. Але на-

род не пропав, бо має Бога над собою, красуню-природу біля себе й мистецький дар у собі.

Слухачі радо сприймали щирісердечні слова пришельців. Привітлива й гостинна господиня побожно схрестила руки й дивувалась:

— Ох, які ж бо ви вчені! Які народовці!...

Вона принесла з комори пукатий глечик незбираного молока й поставила на стіл.

— Підкріпіться, дорогенькі!

— ... Спів — це найвище життя, — кінчав свої вступні вияснення Леонід Калина. — Мені здається, що все на світі згине, але вічно житимуть Господні слова й музика.

Попиваючи з кубка холодне молоко, музиколог Косик збирав сумлінно гадку за гадкою, щоб з'ясувати безпосередню причину їх прибуття в село.

— Вони бажають, а ми мусимо. Обласний староста і народознавець Брюкнер сказав голові нашого комітету (може чули про нього — це Сивенький): „Дайте нам не лябораторне, а народне мистецтво, покажіть душу автохтонів цієї прекрасної землі!...” А Сивенький до нас: „Ви, — каже, — чули, мої панове, чого вони прагнуть. Отож, ідіть і — шукайте!...”

— А-а-а! Он, чого ви прийшли! — ахнули враз лункі голоси.

— Стривайте! — спинив гармидер Роман Косик. — Я ще не привів справи до пуття. Нас учили східні мудреці, що краще засвітити маленьке світло, ніж проклинати темряву. Киньмо і ми жмут ясности там, де чужинцям темно.

— Кинемо! — гукнув із юрби енергійний тенор.

— Пождіть, я вже добігаю кінця, — завзято захищав своє ініціаторське право Роман. — А тепер хай гурт воробликівських співаків відкриє свої скарби! Отого ми й прибули до вас.

На Романів заклик учитель Кравчук підвівся з місця і став біля хористів, наче чотар перед слухняною чотою. Як тільки він виструнчився, всі швиденько вирівнялись у три ряди.

Залунала одна пісня, друга, третя. Вона то скаржилась скрипкою, то дорікала басом, то тужила флейтою — така була сильна й соковита.

Леонід Калина шепотом до Білявого:

— Як є щось цінніше від золота, то вони!

— Авжеж! — підтвердив той уголос і, поправивши на носі пенсне, запитав диригента:

— Звідки у них взялася така досконала мелодійність? Є між ними хто з вищою освітою?

— Майже половина співаків закінчила середню школу, — нашвидку відповів Осип Крав-

чук, урадуваний тим, що нарешті і йому дозволяють щось сказати. — А щодо техніки й милозвучності, то — Боже Ти мій! — у нас усе співає, сказати б на „самоїлку” — навіть верба над водою і зелена рута під хатою і густий барвінок під тином.

У хату сміливо ввійшли замовлені музики.

— Надзвичайно! — вигукнув Кравчук і посміхнувся. — Тепер буде друга дія нашого недільного дозвілля.

До старого скрипаля:

— Матвію, заграйте щось тим, хто має ноги до коломийки! Але — по щирості!

— А ви, наші милі гості, — звернувся до прибулих, — як є охота, то прошу! Війна війною, а жити треба!

Заскочений привітливостю селян, Роман Косик перекинувся поглядом із Калиною.

— Беруть нас своєю гостинністю в полон.

— Атож! — потакнув Леонід.

З горища пронісся гострий запах скошеної конюшини. Відчинили вікна. А тоді шкварнули водниораз чотири струменти, пориваючи всіх до жвавого танцю.

2.

Рання осінь. Півсита й півголодна — воєнна. В театрі окружного міста Я. зійшлися люди. Селяни й міщани, цивільні й військові — всі цупкі й здорові. Пішов допитливий шепіт по залі: „Навіщо німцям наша пісня?” . . . „Чого сновигають поліцаї?” . . . „Чи не вивезуть усіх до свого району на працю?” . . .

Схильний до зв'язкого мислення Леонід Калина взявся хитрувати:

— Хто зна, може нашому селу судилось відродити рідну культуру . . .

Широке чоло життєрадісного Косика покрилось глибокими зморшками.

— Здається, що ти, Леоніде, маєш рацію. Чужий науковець, мабуть, шукає в наших Карпатах чогось первісного. Може він питає за джерелом чистої культури, породженої незайманою природою і мітом?

— Хто його знає?

Пролунав перший дзвінок.

Простора театральна зала в стобарвних фєстонах. Прошені й непрошені гості розмістились, хто де міг. Праворуч окружного старости Брюкнера зайняв місце доктор Андрій Сивенький, ліворуч — Роман Косик і Леонід Калина. Сивенький жваво жестикулював руками, оповідаючи про вояцьку пісню з часів першої світової війни: „Я мав вірного друга” . . .

За третім дзвінком розсунулася на два 'бф-

ки пурпурова завіса. Староста миттю зробив великі очі: на естраді стояли в мовчазній поважності молоді дівчата з квітчастими чільцями на головах і стрункі хлопці у вишиваних сорочках та сап'янових чобітках. З-поміж хористів виступив наперед однорукий керівник хору Осип Кравчук і дав умовний знак. Коротенька тиша — така повна, що, здавалося, душа щертє вкладається в незбагненний ритм нового життя.

Врешті пурхнули перші ніжно-мелодійні звуки. Вони відважно й швидко побігли широкими вигонами, піднялися над землею й полетіли високо-високо, аж до небесних зірок, що вночі просвітлюють шлях додому. Опісля запахла ароматом чар-зілля, гоючи біль серця, і вкінці затріумфували палкою любов'ю.

— Справжня лірика, — метикував нишком захоплений староста, жадібно всмоктуючи другу мелодію, сумну й тверду, що раз-у-раз ударяла по тремтливій совісті, опромінювала душу неземним світлом і щосили мотлошила ледачий світ за те, що він поклоняється проминальній тліні.

Голомозий доктор Сивенький посміхнувся у вус, скосивши очі на німця.

— Цій пісні місце змагуна між духом і життям, — подумки вирішив умундирований народознавець, і свіжа навала звукохвиль доторкнулась його слухових тремтівок. Тим разом могутня пісня в супроводі молодого завзяття різала відверту правду в очі, розводила глибинну тугу, дзвонила на сполох і мужньо змагалась з ворогом волі.

Староста зненароку відгорнув жмуток сивого волосся з гладкого чола і по натузі звукових акордів намагався відчитати їх зміст. Його співпрацівники сиділи непорушно, як мумії. Перед ними ж — казковий світ, квітуча молодість, екзотика з чудернацькими шараварами й пишними діядемами . . .

Коротка павза.

— Сило небесна! — сплеснув у долоні розохочений староста і, взявши Сивенького та Косика попід руки, подався до виходу з залі. — Як вони поривають слухачів! . . . Маєте враження, що цей хороспів пронизує всі клітини мозку й добирається до сумління великого світу. В ньому є ніжність і живучість, і сонце, і негода, і сум, і туга, і що хочете.

Спинився на ступенях сходів.

— Скажіть мені, докторе, — спитав, — де та пісенна творчість черпає свою насагу?

В Андрія Сивенького мигцем пробігли по обличчі веселі зайчики.

— Де черпає? У нас кажуть, що й дзвін без серця не дзвонить.

— Добре кажуть, — відповів Фрідріх Брюкнер. — „Без серця...” Гм... А я додаю, що у людей із низів є гостріша свідомість, ніж в інтелектуалів, і чіткіша, так сказати б, чуттєва подумливість.

— Мені здається, — піддержував розмову Роман Косик, — що цю пісню треба пережити — інакше її важко сприйняти.

— Очевидно, — потакнув староста і кинув короткий погляд на Романа. — Але я й без довшого та глибшого переживання відчуваю, що ваша народня пісня проста, глибока, поетична. В ній збережена магічна краса й правда. Чи не так?

— Можливо, — вдоволено озвався Косик.

— Коротко скажу, — кінчав Брюкнер, — ваша пісня збагачує не лише рідну, але й світову поезію. Милий Боже! Жити б такому народові... жити!

Після перерви на залю спливали хвилями прозорі мелодії веснянок, царинних пісень, вечірніх дзонів і веселих чабарашок.

Вечоріло. На землю падав легкими тінями присмерк. Пора було кінчати концерт, бож і повітря взялося холодком, і пришельців чекала далека дорога. Але де там! Ще одна пісня, ще й ще. Хай несеться в повітрі молодий гомін! Хай зривами летить у далекі розлоги! Може знайде притулок для себе там, де багріють відблиски воєнних заграє і де у вогні ненависти мерзнуть людські серця.

Одушевлений звитяжною силою звуків, староста тихцем шушукнув до Андрія Сивенького:

— Кінчаємо?

— Очевидно.

— Я знайшов ядро атому, — резюмував староста, — воно міститься в шляхетній тузі вашої пісні.

Присунувся ближче до свого сусіда зліва.

— Якщо ласка, попросіть хористів, щоб надобраніч ушкварили якусь народну пісню — простеньку й водночас тужливу. Добре?

— Добре!

Сталося! Інвалід Кравчук ще раз дав знак рукою і на сцені зірвалася давня воєнна пісня лемків:

Кед мі пришла карта нароковац,

Став я свого няня дошиковац:

— Няню, ви, мій няню, вчинте таку волю.

Ідте за мя служит на ту войну.

Народознавець не видержав. Почав щось бубоніти під ніс, потім став коливатись уліво і вправо, вкінці підвівся з крісла й підхопив мелодію. Співав без слів. Співали стиха всі німці. І весь театр.

Галя Лагодинська

ДО СОНЦЯ — ДО ВОЛІ

(Мандрівка юности)

Сторінок 256 — Тверда оправа

Ціна дол. 3.00

Стали музиканти чардаш грати —

Стали мі ся слези з очей лляти.

Нихто не заплаче, ни отец, ни matka,

Лем за мнов заплачут три дівчатка!

Дзвінко лунав перший тенор Романа Косика, за ним підтягав басом Леонід Калина і фальцетом — Нестор Білявий.

На прощання Андрій Сивенький міцно стискав руки старости.

— Яка шкода, що доля народів не спочиває в руках носіїв краси й науки! Яка шкода!

І чола розмовників прояснилися радісними блисками однодушности.

Найновіші видання творів сьогочасних письменників

ДЛЯ ВІДЗНАЧЕННЯ 100-ИХ РОКОВИН
ВІД ДНЯ НАРОДИН

УЛЯНИ КРАВЧЕНКО

ВИДАВНИЦТВО МИКОЛИ ДЕНИСЮКА

видало

її автобіографічну повість

Х Р И З А Н Т Е М И

найбільший, ілюстрований світлинами й
ще ніде не друкований твір авторки

Нова гідна уваги літературна поява

т о

велика й оригінальна своєю ідеєю
історична повість відомої письменниці

Наталени Королевої

QUID EST VERITAS?

(ЩО Є ІСТИНА?)

Накладом Видавництва Миколи Денисюка

Обидві книжки появилися в серії монументальних видань подібно, як Твори Тараса Шевченка й Трилогія Богдана Лепкого, видані люксово, в твердій оправі, в імітації шкіри, в мистецькому оформленні Оксани Мошніської, за літературною й мовною редакцією Романа Заваловича.

Ціна одної книжки дол. 5.50.

При замовленні обидвох повістей ціна за дві книжки разом з коштами пересилки лише дол. 10.00

Замовлення і гроші слати на адресу:

MYKOLA DENYSIUK PUBLISHING COMPANY
2226 W. CHICAGO AVE., CHICAGO 22, ILL. — U.S.A.

«Східня казка»

(З пам'ятної книжки)

Часами в саме прозаїчне життя входить казка. Можливо, що це трапляється частіш, ніж ми про це звикли думати...

Коли я — ще за „царських часів!“ — опинилась у Петербурзі, тамошнє підсоння отруйно вплинуло і на моє здоров'я, і на мій настрій. Лікарі почали — вже без „професійної“ обережності! — цілком відверто загрожувати мені, що при цих умовах я навряд щоб „витримала до літа“.

Була весна. Петербурзька весна! З імлюю, липкою й студеною, як молочний кисіль, з лапатим снігом, що зліплював очі... А навколо — мовчазні постаті „з обличчями, як щітка“¹⁾, не лагідними, з настобурченими комірами поспішали кудись прискореним кроком. Бо й кому ж приємно проходжуватись помалу в такому оточенні? „Чавкають“ високі галози...

А десь у глибині цих „либів“, як старогрецьке „підсвіття“, падають один по одному одноманітні удари дзвонів. Де, в яких церквах і чому саме дзвони? Не знаю. Але здавалося мені, що вмерло саме життя, і це по ньому дзвонять...

Нарешті я не витримала. Одного ранку, глянувши на каламутні, як більмо на очах, вікна, вирішила, що, коли вже маю вмерти, то принаймні не тут! За годину з малою валізкою в руках я вже була на двірці. Подалась я на Схід, бо знала й любила його. Хай уже помру там, як звір або як примітивна істота — у повній тиші, спокою, у теплі й... самітня!

Але в дорозі мені погіршало. Коли в Баку добродушний кондуктор-кавказець сповістив, що наш потяг „стане на савсем“, я подумала, що для мене воно певно так і буде: лишусь уже тут дійсно „на савсем“.

Глянула на смарагдово-зелений Каспій, на безкраї його береги, пустинні й блискучі від солончаків, що давало їм вигляд шовкової тканини рожево-жовтої відтіні. І прийшла мені дивовижна думка: піду до цієї рожево-жовтої самітності!

Взяла свою валізку й плед, ще „петербурзький аксесуар“, і пішла.

Куди? В напрямі „до сонця“, до світла, за яким тужила по цій північній каламутній темряві. А сонце вже заходило. За хвилину торкнеться зорю і стане золотою „брамою“... Вічності? Хай же та брама відчиниться для мене!

¹⁾ Вираз петербуржців: „лицо щоткою“.

Я ішла блискучими пісками, що починаються враз за містом — у протилежному від моря боці. Спочатку траплялись якісь ниці низькорослі рослини з квіточками, що нагадували малесенькі гіяцинти, зроблені з тонких, майже чорно-синих намистин. Потім зникли й вони. Лише виблискували солонці...

Сонце вже стало „брамою“ — світляною, сьайливою.

Я спинилась. Відчула, що вся істота моя стерпла від втоми й спраги. Згадала, що у валізці маю вино, чоколяду і хліб. І — несподівано! — думка про їжу викликала в мене апетит, про який я вже давно забула! Така вже химерна людська вдача! — дарма що я прийшла сюди, щоб „умерти у спокою“, тваринний інстинкт примусив мене оглянути піски.

Може й тут є сліди якихось звірів? Шакалів, що нападають на ранених?... Але пісок був такий твердий, збитий на камінь, що навіть бронтосавр не залишив би на ньому слідів.

Постелила я плед між більших каменів, сперлась на них вигідно і почала вечеряти. У повній тиші, такій глибокій, що чути було навіть стукотіння власного серця, раптом щось легесенько зашаруділо коло мене. З-під каміння вилазив рудий скорпіон.

— Це вже ти прийшов по мене? Що ж! Хоч ти й не оспіваний поетами „Клеопатрин аспід“, та ж і я ніяк на Клеопатру не позую!

Скорпіон посидів хвилинку, відвернувся і знов втяг своє сухе кільчасте тіло у щілину між камінням. Пізніш я довідалась, що мене „врятував“ від скорпіона мій плед, зроблений з овечої вовни. Делікатний бо нюх скорпіона не зносить запаху овечої вовни, навіть такого слабого, що людський нюх його не почує.

Сонце пірнуло за обрій, як золотий дукат у касеті. Я почувала себе бадьоро, спокійно. І заснула...

Було, мабуть, по півночі, коли я прокинулась.

Замість сонця, на небі вартував повний місяць. Його світло певно збудило мене, бо в цих країнах воно таке інтенсивне і ясне, що при ньому можна навіть читати. Тепла ніч обгортала мене. Солонці виблискували казково. Я вслухалася в тишу й невільно згадала початок казки, яку колись чула у Персії на базарі. Бо там так люблять казки, що байкарі розповідають їх не тільки по каварнях, „каф-хоне“, але й на базарі,

на майданах. А жінкам жінки-байкарки розповідали їх по гаремах — тоді ще існували „жіночі кімнати” по домах — та у лазнях, куди жінки ходили, як до якогось „клубу”, бо були там і манікюрки, і педикюрки, і фризирки. Можна було там купити солодощів різних, овочів, шербетів і приємно провести кілька годин у товаристві приятельок.

Та казка, що я її згадала, розповідала про якогось Нур-Еддіна, що мандрував пустинею.

— . . . навколо була тиша, аж співала! І Нур-Еддін попрохав: „Всемогутній! Хай буде вславлене наймення Твое!”²⁾ Дай мені пережити казку! Повну краси й чарів або страхіть, але хай станеться зі мною казка!”

Нур-Еддін мав підстави висловлювати таке бажання, бо на Сході казка — річ така „нормальна”, як в Європі, скажім, прибуття потягу в означену годину. Чому ж і я не мала б, не могла пережити казку? Тільки подумала, а „казка” вже була тут!

Зненацька біля мене хтось глибоко зідхнув... Потім ще і ще . . .

Зідхав спокійно й рівно — от, як дихає людина у сні. Тільки ж, з людських грудей не може вилітати такий могутній звук. Велетні? Але де ж вони? Не бачу нікого й нічого, що б їх нагадувало.

Праворуч? Ліворуч? Спереду чи за мною? Ніде нема нікого. А дихає! Дихає десь довкола.

Притулюю вухо допіску. Так, нема сумніву. Це дихає Земля. Немов відпочиваючи у сні! . . . Раптом до цього „віддиху” приєднуються інші звуки: щось бурчить, булькає, хрипить . . .

Підвелась, щоб подивитись, що ж воно таке. І раптом чомусь прийшло в думку:

— „Скинь взуття, бо земля, на яку ступаєш, свята”!

Хто ж знає? Може й так! Чи ж не дає нам та Земля, як добра мати, все, чого потребуємо до існування? А по смерті — чи ж знову не вона дає нам відпочинок у своїх обіймах?

Проїшла кілька кроків і побачила: на рівному місці перевертаються грудки піску, немов зі споду риє кртиця. І саме це „кротовиння” й харчить. Торкнулась босою ногою того „кротовиння” й відскочила: було гаряче й мокро! Вернулася на „своє місце”, бо знаю таке явище: бачила в Італії такі „сальфатарі”, маленькі гейзери. У цьому нема жадної небезпеки!

Почала знов дрімати. Раптом донісся до мене далекий стогін. Він дужчав, затихав і знов лунав — протяглий, сумний, одноманітний. Не

нагадував жадного звірячого голосу. І, може, саме тому, що не могла збагнути, що б це могло бути, обхопив мене справжній „панічний страх”. Вхопила свої речі й побігла, не тямлячи ані куди, ані від чого тікаю. Бігла з останніх сил, доки більість не повернула мене до тями. Смикнула опечену ногу і впала. Противний солодкавий запах туманив голову . . .

Здавалося, що й світло місяця коле мене, як гостряками. Я повернулась обличчям до землі й утратила притомність.

**

Пізніш я довідалась, що дійсно вся околиця Баку від Бібі Ейбату й аж до Сураханів і Балаханів повна підземних джерел нафти. Випари цієї нафти вириваються й викидають гарячу воду.

„Стогін” також вияснився цілком нормально. Мабуть, був то голос погоничів каравани. Звичайно бо погоничі підбадьорюють верблюдів і осликів — маленьких дуже сильних осликів — не биттям, але . . . співом. Особливим співом без слів, модуляціями голосу, що переходять з високих нот (мабуть, всього трьох-чотирьох звуків) на нижчі, затихають і знов набирають сили.

**

Старий чоловік з орлім профілем і забарвленою „хенною”³⁾ бородою підводив мене. Кілько-ро інших людей та навантажених верблюдів і осликів стояло довкола. Хтось підносив мені до уст мисочку з водою.

— Звідкіль ти тут узялась самітня? І що звалило тебе? — втома чи неміч? Куди йдеш? — запитав мене старий чоловік.

Говорив мовою, яку в ті часи називали „мусулманською” мовою, бо вживали її переважно мусулмани не тільки на Кавказі, але і в Персії. Була це мішанина мов азербайджанської, перської та арабської. Знала цю мову і я, бо в ті часи цілком вільно володіла арабською й перською мовами. Не дуже тямлячи, власне у стані напівпритомному, я відповіла:

— Іду до святого світла . . .

Люди переглянулись між собою, і знов таки старий промовив:

— Тож вітаємо тебе, сестро! І ми йдемо туди. Втома звалила тебе, чи недуга?

— І втома, й недуга . . .

Старий витяг з клунків торбинку й почав

3) „Хенна” — рослинна барва темночервоної відтінку. Перси барвили собі нею бороду й нігті, а жінки барвили собі й дітям волосся, нігті, долоні та п'яти. Робили це на доказ, що вони „світловолосі арійці”, а не темноволосяні й темношкірі монголи чи тюркського племені, як їхні поневолювачі, що опанували Персію.

4) Парсі — назва релігії, а не національності перської.

2) Формула, що завжди додавалась правовірними, коли згадували наймення Боже.

виймати з неї різні речі: шматок червоного коралю, срібний перстень з великою бірюзою і подібне. Я зрозуміла, що цей старий — лікар, „хакім”. І ці „амулету” служать йому, щоб „встановити діагнозу”. Кораль, наприклад, на анемічних або висилених неміччю — блідне. Бірюза зеленіє на хворих на малярію або туберкульозу. Так, принаймні, запевнюють хакіми.

— Ти хакім, отче? — запитала я. — Не намагайся! Я й так скажу тобі: слабую на груди й на серце.

Хакім розтулив мені руку й поклав на долоню темноружевої „цейлонський рубін”. Камінчик прибрив каламутно-синюватої барви.

Хакім похитав головою:

— Ти не можеш іти пішки, доню! Дивно, що ти зайшла так далеко сама, без людей...

— Люди мені не допоможуть.

— Правду кажеш. Але для того, кого „заслоняє завіса світла” — бо людський розум не може збагнути, ким він є — нема неможливого. Надійся, доню!

Парсі⁴) або гебри, визнавці „святого світла”, тобто релігії Заратустри, вчать, що людський розум не може зрозуміти, ким і чим є божество. Може лише „уявити собі його, як крізь завісу світла й огню”. Тому в їхніх храмах нема жадних зображень, лише горить на вівтарі вогонь, як символ тієї „завіси світла”. Часто люди, не знайомі з цією релігією, називають її визнавців „вогнепоклонниками”, гадаючи простодушно, що вони „поклоняються огневі”, маючи його за бога.

Хакім поскладав свої талісмани, налив до мисочки води, до якої насипав темного порошку, і дав мені випити. Потім мене посадили на одного з тих дрібних осликів, і каравана вирушила. Не знаю, чи довго ми йшли. Рівна дрібна хода ослика, чи лік, що його дав мені випити хакім, занурили мене в спокійний сон.

Коли ж каравана зупинилась, я гадала, що бачу фата моргану. Серед мертвого піскового степу стояв чотирикутній кам’яний масив. Над брамою цієї циклопічної певности підносились низька чотирикутня вежа. З її рогів тяглись до неба зблідлі у яскравому світлі сонця вогняні язички.

Мені допомогли зсісти з ослика. Подорожні впали навколушки, торкаючись землі чолом і долонями. Потім тихою ходою рушили до брами. Тепер я зрозуміла, куди припровадили мене сказані в напівпритомному стані слова: „Іду до святого світла!”

Переді мною була славнозвісна й прастара Сураханська святиня „святого світла”. Вирива-

лись бо тут з-під землі випари нафти, й ці вогні горіли без жадної підтримки. Але пізніш — як мені розповідали — якийсь „дотепний підприємець” вибудував, не знаю вже яку, фабрику близько Сураханського храму. Відведені „вогні” згасли, і ченці покинули храм...

Не відомо, з яких саме часів стоїть цей храм. Поклонники „святого світла” кажуть, що, мабуть, був він тут уже в VI столітті перед нашим літочисленням, перед християнством. Прочани йшли сюди не тільки з близької Персії, де їхню релігію махоммедани переслідували, і вони мусіли з нею ховатися. Але більшість їх ходила з далекої Індії, бо там ніхто не перешкодив їм визнавати цю віру цілком вільно.

Прочани добували з своїх вантажів торбинки пшениці, ячменю, рижу, родзинки та пахоші, інших бо дарів або грошей у Сурахані не приймають. Дехто вже затуляв ніс і уста білим завоем, щоб „нечистий людський віддих” не торкнувся святого вогню.

Нікого не здивувало, що я була одягнена у звичайну європейську одягу. Парсійські бо жінки в Індії не заслонюють собі обличчя, як мусулманки, і здебільша ходять в європейській одязі. До того ж, з обличчя я більш похожа на східну жінку, ніж на європейську. Давнина цієї святині так хвилювала мене, завзятого археолога, що в мене аж руки тремтіли. Але старий хакім пояснив собі це по-своєму.

— Надійся, доню! — підбадьорював він мене. — Знайдеш втіху, а, може, й здоров’я.

Брама відчинилась. Бронзовий, увесь голий, лише з білим завоем на клубах чернець храму дав нам знак вступити.

Серед великого двору, під дахом з кам’яних брил, спертих на масивних кам’яних стовпах, стояв кам’яний жертвник чи вівтар, до якого вели чотири сходинки. З одного боку вівтаря стояли кам’яні жорна, зроблені, мабуть, ще на самому світанку людської цивілізації. З другого боку — така ж примітивна кабиця, у якій ченці пекли свої коржі, що їх вживали замість хліба. У товщі мурів, що оточували двір, було пороблено келії. Вони не мали дверей, і було видно все їхнє „умеблювання”, що складалось лише з кам’яного ложа, без матраца, без подушки й без покривала. Ні скульптури, ні образів.

Цей кам’яний масив робив враження храму. Храму, в якому людська думка намагається уявити собі те, чого уявити не може: безконечного й вічного... Над входом кожної келії були кам’яні дошки чи нлити з написами. На деяких я пізнала куфічне письмо.

Прочани підходили до вітваря й склали свої дари, вклоняючись жерцеві, що стояв побіч жертвника загорнений у білу тканину. Інколи він набирав ложкою з дуже довгим держалом кадила й сипав його у вогонь. Часами спиняв свій погляд на котромусь із прочан. Тоді робив рукою благословляючий рух. Потім очі його знов ховались під повіки, немов він впадав у півсон. Коли його погляд затримався на мені, я схвилювалась.

Що, як впізнає чужинку? Виженуть? Буде якась прикрість? Але він підняв благословляючу руку, як і над іншими прочанами . . .

Коли ввечері мої випадкові „знайомі”, що підбрали мене, приготувались відходити, старий хакім запитав мене:

— Підеш з нами?

Я похитала головою.

— Лишуть тут.

Це нікого не здивувало. Багато бо прочан таборувало за стінами храму, відпочиваючи по кілька днів по довгій мандрівці.

— Хай же Владика Світла пошле тобі те, чого шукаєш! — побажали мені відходячи мої випадкові попутники.

Я переспала на піску й ранком, коли знов відчинили браму, підійшла до жерця.

— Дозволь сказати, отче . . .

— Хай тебе вислухає Отець Світла!

— Мучить мене неміч. Франкські⁵⁾ лікарі признались, що допомогти мені не можуть. Чи не вкажеш мені, де б могла я знайти хакімів, які б дали мені полегшення?

Жрець вислухав і промовив:

— Іди за мною!

Ми пройшли двором до найдальшої келії. Там сиділа людська постать, мов відлита з темного воску, бо прозорі були її ніздрі, вуха, повіки, пальці рук і ніг. Але ребра підносились при віддиху. Крім пояса й чалми, з рамен звисав широкий і довгий плащ.

Жрець, що привів мене, мовчки вказав мені рухом, щоб я сіла на кам'яні плити проти келії цього „факіра”. Я сіла й чекала. На душі було тихо і спокійно, як у цьому храмі.

Спущені повіки піднесли. На мене глянули повні життя очі. Озався тихий голос:

— Бажаєш цілення?

— Так.

— Воно — в тобі самій. Умій хотіти!

— Я нічого не хочу.

Годі було назвати усміхом легку зміну ви-

разу, що перебігла по восковому обличчі.

— Твоє друге речення нищить твоє перше слово. В котрому ж правда?

Я розгубилась. А „восковий факір” лагідно промовив:

— Хотіти — не легка річ.

І кинув мені кінець свого плаща.

— Тримай міцно! І побажай цілою силою своєї волі побачити, де знайдеш полегшення і сенс свого життя.

Я стисла в руці край плаща, заплющила очі й силкувалась сформулювати якнайдокладніше своє бажання. Помалу мені здалося, що мене підхоплює й несе повітря.

Перепливають перед моїми заплющеними очима безкраї простори . . . Гребені гірських верхів . . . Стежки, якими повзуть, мов дрібні жучки, каравани . . . Поля — не тільки збіжжя, але розквітлих троянд . . . Їх збирають, немов овочі, але самі голівки квітів . . . Збирають до кошів, до торбин . . . П'янкий аромат обгортає мене . . .

Та вже піді мною струнки кипариси чату-ють над кам'яними плитами. Одні плити прикрашені кам'яними чалмами⁶⁾. Над іншими без чалм лише схилились дрібноквіті східні ясини⁷⁾ з білими квіточками-хрестиками, що мають тільки чотири пелюстки, вузенькі й дуже пахучі, сніжнобілі.

Але вже піді мною вузенькі вулички, широкі майдани, будівлі з блакитними фаянсовими банями . . . Заслонені черчефами жіночі постаті. Чоловіки в ясноблакитних зодягах, що їх тоді дуже любили в Персії . . . Є й європейські постаті, переважно в білих зодягах . . .

Шіраз! Як би я його не впізнала?! Маю бо тут щирих, любих приятелів.

Але . . . чи не запізно я сюди прийду?

Тільки виринав цей сумнів, як кінець плаща висмикнувся в мене з рук . . . Я сиділа на кам'яних плитах проти „воскового факіра”, а він лагідно озвався:

— Не розповідай! Це ж бо твоя особиста справа. Але запам'ятай: треба вміти хотіти. Ослабне бажання — й висковзне з твоїх рук те, в чому ти вбачала сенс свого життя, що часто називають його поняттям „щастя” . . .

**

Сураханський „факір” сказав правду. В Шіразі повернуло до мене здоров'я. Там знайшла я також і нову родину, фактичним членом якої незабаром стала.

⁵⁾ На Сході всіх європейців без розбору називають „франками”.

⁶⁾ Чоловічі могили.

⁷⁾ Жіночі могили.

«Наталка Полтавка» у Філядельфії

Марія Лисяк (Наталка) і Маргарита Борзаківська (Терпилиха) в „Наталці Полтавці”

Новозаснований у Філядельфії „Театр у П'ятницю” під керівництвом режисера Володимира Шашаровського поставив у березні ц. р. як прем'єру у своїй діяльності традиційну українську п'єсу „Наталка Полтавка”. В обсаді п'єси взяли участь професійні актори: Марія Лисяк як Наталка, Богдан Паздрій — Виборний, Володимир Шашаровський — Возний, Іван Самокіш — Петро та Маргарита Борзаківська як Терпилиха. В ролі Миколи виступив Зенон Кознарський, що „дебютував” тринадцять років тому ще у постановках Володимира Блавацького у Філядельфії.

Режисером вистави був Володимир Шашаровський, музичний супровід Зої Маркович, декорації молоді мисткині Ніни Климовської у виконанні Олександра Граната, адміністрація Івана Волощука, ветерана цієї ділянки ще з рідного краю.

Відкриваючи виставою безсмертної п'єси

Котляревського діяльність „Театру у П'ятницю”, режисер Шашаровський заявив у програмці, виданій з цієї нагоди: „Ми хочемо засвідчити нашу велику пошану до праматері українського народнього театру, до п'єси „Наталка Полтавка”. Вона найживучіша серед живучих, вона від 144 років не сходить з українських театрів. Згідно з останньою статистикою, вона гідно конкурує з сучасними советськими п'єсами: найновішу п'єсу Корнійчука „Над Дніпром” показувано на сцені впродовж минулого року 119 разів — тим часом „Наталку Полтавку” бачили глядачі 216 разів”.

Покищо у Філядельфії відбулися 4 вистави „Наталки Полтавки”. Крім того, йшла в „Театрі у П'ятницю” ставлена режисером Б. Паздрієм п'єса Леоніда Полтави „Актори” та останньо „Невольник”, у якому беруть участь три покоління: сеньйор нашої сцени Амвросій Маруненко, далі

три актори середнього покоління — Шашаровський, Карпак і Мельник (всі три Володимири) і наймолодші „актори”, студенти Леся Кучерява і Марко Царинник. Крім того, для заповнення перерв між справжніми виставами, „Театр у П'ятницю” дав теж ревієтку „Базар на 23 вулиці”, однак вона не є частиною основної діяльності театру.

„Театр у П'ятницю” у Філядельфії постав завдяки громадському становищу Українського Клубу на вул. 23 і Бравн. Він віддав у користування театру даром залю на вистави і проби та поробив інвестиції, що уможлиблюватимуть діяльність театру.

Ця діяльність, як виявили перші вистави, мусить іти по лінії українських побутових і національних п'єс для поглиблення національної свідомости та доповнювання знання про українську культуру і традицію у нашої молоді. Великий аплявз і признання, зокрема від нашої студентської та учнівської молоді, виявлений на чо-

тирьох виставах „Наталки” у Філядельфії, а ташож від старшого громадянства з „новоприбулих” і давнішої еміграції, потверджує конечність такого, а не іншого напрями театру.

Після літньої перерви театр поновить свою діяльність восени. Треба вірити, що режисер Шашаровський зуміє і зможе використати для потреб української культури той величезний акторський потенціал, що його маємо у Філядельфії, де проживає коло двадцяти справжніх, професійних акторів і акторок наших сцен. Це найбільше скупчення наших театральних сил на еміграції. Вони приїхали сюди в одному гурті завдяки зусиллям покійного Володимира Блавацького.

Маючи такі можливості, „Театр у П'ятницю” може стати дійсним центром нашого театального життя й відновити справжній, професійний театр в Америці, театр людей із акторським стажем — на добро української культури.

О. Л.

Богдан Паздрій (Виборний) у „Наталці Полтавці”.

Традиція і мистецтво

Найглибшою і найтривалішою базою існування нації є її культура, насичена традицією довгих минулих віків. Форма статті не дозволяє входити у подробиці цього питання — а втім, багато вже на цю тему написано. Без традиції не існує культура, без традиції і культури не існує нація. Традиція — це духове з'єднання розуму і духа впродовж поколінь, що приходять до нас нестримним потоком із сірої давнини праісторичних часів. В одному дрібному моменті цього містичного струму перебуваємо ми, в нашій сучасності, свідомі, що після нас невпинно і незнищено йтимуть дальші покоління у невідоме людині далеке майбутнє.

Великі історичні події, як напр. монгольська експансія 13-го століття чи поява московської імперії 17-20 віків, зміни духового життя, впливи візантійського світу чи опісля ренесансу, поява велетнів духа і суспільного життя в нашій історії — все це фрагменти, що спричинювали заломання генерацій або їх духовий ріст. Це позитивні або негативні явища, що формували національну істоту й перетопилися в душі народу у певні сталі прикмети, звичаї тощо, отже у традицію нації.

Б. Паскаль, мислитель, математик і теолог 17 століття, висловив замітну думку, що чергу генерацій упродовж довгих століть слід розглядати як одну людину, що постійно існує і постійно шукає. Гете у своїх писаннях звертає увагу на те, що, коли вивчаємо історію свого народу, тоді спливає на нас дивна ясність: наші визначні прадіди й попередники діють на нас своїм життям, духом і вчинками. Ми відчуваємо їхню опіку і впевняємось, що своїми діями теж впливатимемо на майбутні покоління. Не буду тут наводити висловів наших визначних людей, головно діячів нашого століття. Вистачає звернути увагу на те, що традиція в українській нації глибоко закорінена. Доказом може служити просто містичний культ предків, що його не знають інші народи, навіть такі, що в наші часи створили великі держави й імперії.

Проте відчуття традиції та її плекання, зосібна на еміграції, не завжди покривається з її глибоким розумінням. Часто це тільки, на жаль, прояви плекання плитких звичаїв і привичок буденного життя, а то й негативних прикмет, що з'явилися у нас в наслідок неволи, особливих суспільних умовин тощо.

Отож, поза справжньою традицією існує ще „традиція” в лапках, поверхова, примітивна, а

проте досить поширена. Перша — це внутрішні цінності нації, друга — наші негативи й суто зовнішні побутові справи.

У народному мистецтві, тобто в творчості багатьох невідомих мистців минулих тисячоліть, не бачимо ні одного випадку, щоб мистецький орнамент переносили з одного матеріалу на інший. Кожний матеріал має своє питоме призначення, і до кожного з них належить інтегрально тільки такий, а не інший мистецький твір. Узори, що вишиваються віддавна на полотні, не годяться на металеве чи деревне і навпаки, наприклад, узори гуцульських хрестів було б недоладно переносити на кераміку. Пишаємося культурою нашого 20 віку, трохи згорда поглядаємо на минулі часи, але разом з цим допускаємо немало огріхів мистецького характеру: заподаливо переміщуємо узори вишивок на дерев'яні рами до образів. Щобільше, ця недостача мистецького смаку, а то й наша мистецька ігноранція має, навіть, масовий характер з патріотичним змістом. Наскільки вище нас стояли наші мистці з невідомими іменами, що по глухих селах творили зразки непроминальної майстерности!

Упродовж віків приходили й відходили різні стилі церковного і світського будівництва. Одні з них ледве торкнули наші землі (готик), інші прийнялися менше (романський стиль, ренесанс), ще інші проявилися домінуючими впливами (візантійський стиль, барокко). Причини цього мали політичний, а не мистецький характер. Візантійський стиль став у нас відмінним від свого оригінального і від московського зразка. Барокко дістало в нас такі специфічні ознаки, що в історії мистецтва має назву „козацького”. Нині є це вже наші національні стилі, якими дорожимо і якими гордимось. Проте ми не повинні забувати, що вони прийшли ззовні і, щоб засвоїтися, вимагали великого вкладу української творчости на протязі цілих віків. Ніщо не стоїть на перешкоді і далі приймати нові стилі, що згодом, перетоплені в горні української духовости, стануть у майбутніх століттях нашим українським стилем.

Тим часом чуємо постійно думку, що українські церкви слід будувати тільки у візантійському стилі, бо це наша традиція, а ті, що обстоюють інший погляд — то, мовляв, просто невігласи або зрадники нашої традиції. Але це становить цілком не стримує нас від творення церковних будов у „ніякому” стилі; звичайно, будівничі-чужинці не обзнайомлені з українським

візантійським стилем або з питаннями стилів взагалі, замовники теж, і у висліді постають дивовижні архітектурні твори, яких треба буде нам і нашим нащадкам соромитися перед майбутніми поколіннями, якщо вже й тепер не перед чужинецькими знавцями мистецтва.

Зосібна дратують московські цибулясті бані, потворні й цілком чужі для українського візантійського будівництва.

Храм св. Юра у Львові має нині в переконанні кожного українця такі питомі рідні ознаки, що став символом модерного українця. А все ж, храм побудовано в модному у ті часи (половина 18 століття) стилі рококо. Щобільше, ще перед закінченням будови цей стиль почав поступатися перед новим напрямком, клясичним стилем. Інші будинки біля храму виконано вже в новому стилі. Українські церковні ієрархи тих часів, митрополити Лев і Атанасій Шептицькі, залишили нам зразки не тільки високого тогочасного мистецтва, але теж свідчення про особисте розуміння завдань і особисту високу культуру. Це були достойники нації, що йшли з духом часу і були передовими покровителями культури 18 століття.

Славною є в нашій історії Мазепинська доба, коли постали численні архітектурні твори у бароковому стилі. Це було нестерпне для московського імперіялізму. Своєрідні ознаки українського козацького барокко мусіли зникнути з історії мистецтва України, їх знищили большевики. Обстоювати з тупою впертістю думку, що лише візантійський стиль є наш — це не тільки мислення антитрадиційне, але й шкідливе. Це те саме, якби, напр., Аденавер заборонив будувати церкви в сьогочасному стилі, а допуслав тільки готику, як німецьку традицію.

Оце непорозуміння з традицією доходить часом до безглуздя. Українські військові частини в час визвольних змагань завели звичку одягатися в „історичні” козацькі однострої — шаравари, баранячі шапки із шликами, на головах оселедці. Тим часом козаки на війні одягали полотняні одяги і такі ж шапки. Згадані кольорові одяги — це особливість міщанства, ще й городових чи сторожових панських відділів, врешті це театральні реквізити 19 століття. Такі нікому не потрібні покази тільки шкодили нам, але в очах наших мас це була „традиція”. На щастя, це були тільки короткотривалі прояви. З’єднання Січових Стрільців та інші частини, а далі вояки УПА, І Української Дивізії і Визвольного Війська не прикладали ваги до зовнішніх ознак своїх патріотичних почуттів. Для них основною справою була традиція українського лицарства, боротьба за волю, за свої права на землі, а не „традиція”.

Упродовж нашої історії чергується традиція з „традицією”. Раз перемагає перша, то знову друга. В часи повстань і революцій бувало, що позитивні сили в українській духовості не встоювали проти негативних. Тоді ми програвали нашу долю. До негативів належить наше притаманне назадняцтво, що принесло нам в історії немало національних шкід і катастроф, за що мусіли опісля платити цілі покоління. Прикладом можуть послужити часи на зламі 15-16 століть. Нюрнберзьке право по міста наших земель (у Литовському князівстві) ми прийняли з недовір’ям. Хоч користі були очевидні, Русь марудила, міркувала, врешті відмовилася. „Своїх звичаїв не кидаємо, нових не приймаємо”. У висліді постали цехові організації без участі українських майстрів. Поляки опанували міста, а коли Русь зголосилася, було запізно. Нікого до цехів не приймали або вступ утруднювали. Боротьба за цехові права тривала опісля століття! Таких прикладів у минулому і в наші часи маємо немало.

Назадняцтво спирається на лінощах, байдужості та затурканості — прикметах, незвичайно вигідних для ворогів, бо це прикмети рабів. Закостенілість і недостача енергії створюють духову ситуацію, в якій генерація не помічає, що все довкруги міняється. Вона залишається щораз більше позаду не тільки інших націй, але і власних дітей!

Критерієм християнської культури є людина вільна, індивідуальна з прикметами постійного руху, шукання нових доріг до своєї мети. На щастя, вже на наших очах вільна людина ставить спротив умасовленню. В низах, правда, існують ще сильні пролетарські тенденції („Не хочу бути іншим, хочу бути таким, як усі!”), отже прояви схильності потонути в масі як анонімна одиниця, але духові верхи вже визволилися від цієї суспільної недуги.

Свобода зв’язана з людиною, що вибирає собі право свободним рішенням вибрати кожночасно найкраще згідно з особистою волею. Тут і лежить центральна сила спротиву імперіям, що пропагують протилежні думки. Для них маса — це отара, якою зручно кермувати. Також вигідно аргументувати потребу людини заховатися у гетті безіменної маси. Там людина почуває себе дрібною часткою, без волі і значення, заляканою і безсилою. В такому стані вона сама шукає підтримки у великій імперії, загубивши навіть думку про якість свого Я. Таке муштрування терором чи творенням лагідної атмосфери масового засадничих питань суспільного життя. Людина не думає про політичні справи („дер фюрер денкт”), не цікавиться духовими питаннями і

силкується вмістити себе вигідно в родинному, партійному чи іншому гетті.

Проте міцнішають нині ті інші, що для них українською традицією є динаміка, шукання, постійний рух уперед. Це ті, що всупереч усім намаганням Москви втримати Шевченка на рівні соціального поета, поставили його на п'єдесталі національного генія, а нині йдуть ще далі; по їхньому, Шевченко є генієм вселюдських вартостей включно з своїм властивим українським містицизмом (Д. Донцов). У духовому житті це доказ, що українські сили духа стали експансивними, українські проблеми — вселюдськими. У політиці Україна не є питанням такого чи іншого відсотка продукції СРСР чи територією від Карпат до Чорного моря — отже, частиною східної Європи. Україна є нині питанням глобальним (Я. Стецько), і цю свідомість треба нам з великою енергією донести до усіх націй світу. Від України залежить існування вільної людини!

Це ставлення модерного українця, який спирається на справжній національній традиції, і нам слід подякувати Всевишньому, що саме ми є свідками цього відродження.

Особливість вільної людини виявляється тепер з великою силою у мистецтві. Новочасність мистецтва не має ще окресленої назви: модернізм, манієризм, антиклясицизм, антиакадемічний стиль. Яку назву дасть нашим часам майбутня історія, не знаємо. Все таки мусимо цим явищем поцікавитися. Модерний стиль не суперечить традиції, зосібна традиції України. Зате, без сумніву, суперечить „традиції” вареників і шараварів. Для курйозу варто подати тут поставу „традиційників”. Один із сучасних письменників в оповіданні про наші часи, таки на еміграції, розповідає як то герой повісти стрінув прекрасну дівчину з прекрасними грубими... косами (мабуть, десь у Нью-Йорку). І закохався, бо дівчина очевидно була патріоткою. Комізм ситуації і такої „традиції” тут очевидний. Та залишім несерйозні справи.

Отож, нашим модерним поетам закидають, що вони нехтують традицією і їхні твори не мають „коріння”. Цілком фальшиві оцінки. Справа української літератури не в дівочих косах і не в продовжуванні стилів 19 століття. Чи традиція — це описи дівчат на перелазках? Те, що було, може, й кончею сто років тому, нині стало анахронізмом. Аналогічно можна було назвати Лесю Українку й Коцюбинського в їхні часи безтрадиційними літераторами, бо вони йшли разом з модерними тоді напрямками. У свої часи для тогочасної публіки всі велетні нашого духа були незрозумілі, і ставлення до них було як не вороже, то байдуже.

Стверджую, що модерна творчість, спираючись на наші форми свого вияву, шукає джерел і їхньої нової інтерпретації так, як у науці розмірно нова дисципліна — археологія інтерпретує знайдені нові джерела й пересуває існування нації далеко в глиб віків, на тисячі років у минуле (професори Я. Пастернак, М. Мюллер та ін.). На щастя, ніхто не виступає проти них, бо справа замудра. Тут не можна воювати завченими штампамі, вдарити в сантімент, а то й у демагогію.

Модерна творчість не спирається на минулих стилів 19 віку; для неї, як і для цілого культурного світу, натуралізм, реалізм та ін. — пройдені етапи. Це не означає, що модерністи цих стилів не знають і давніх авторів не читають. Навпаки. Проте ці стилі не відповідають 20-ому століттю. Українські модерністи шукають глибших джерел у праісторії і в найсвітліших творців нашої української та християнської культури.

Завдяки їхній праці українська література збагатилася іменами основоположників культури минулого й сьогочасного: Шекспір (у перекладі Т. Осьмачки й І. Костецького), Езра Павнд (переклад І. Костецького), Ануй (Ж. Васильківська) — якщо згадати тільки ці останні видання, що появилися окремими книжками. Крім того, перекладено менші твори англійських, еспанських, португальських та ін. поетів. Мають теж велике значення переклади з української мови на чужі — англійську (Ю. Тарнавський, П. Килина), португальську (Віра Вовк) і багато ін. Б. Рубчак досліджує народні пісні, даючи їм нову інтерпретацію. З уваги на це слід і відомій фразі „на сторожі поставлю слово” надати іншого значення, ніж те, яке ми сьгодні маємо. Це буде перший крок до майбутніх дослідів, коли вільна українська людина не буде мати потреби боронити рідну мову перед ворогом. Отож, модерне мистецтво шукає і силкується знайти традицію не в 19-ому чи 20-ому віці, а глибше, де творчість не обтяжена часом, на шляху далеких і найдальших поколінь. Таке шукання — не новина. Згаданий уже Паскаль писав: „У давніх джерелах шукай захоплення, бо там стрінеш людину, а не автора!” (цитую з пам'яті).

Покищо ці давні джерела для нас — це народня творчість, не обтяжена ніякими соціальними комплексами чи іншими актуаліями, творчість чиста, здорова; вона виявила свою — скажім — біологічну силу, перетривавши сотні й тисячі років. Для української творчої молоді джерела не можуть бути ні англійські, ні еспанські чи інші, а тільки українські. Інакше вийде з цього фалш, облуда і втрачені життєві труди. Десять чи двадцять років перебування на чужині не можуть знищити тисячі років однієї крові. Не

розуміти цього поетові — значить, іти тільки шляхом техніки творчості, завченої, наче диплом інженера чи економіста. Вона може стати прецизною, але не веде нікуди, геній з цього не виросте!

Зрозуміло, що Москва не може дозволити на модернізм. Поперше, кремлівські типи не спроможні його зрозуміти і тому були б у постійному страху, що поет говорить ересі. Подруге, нічого шукати в московській давнині, бо таких первісних духових джерел своєї культури вони не мають. Москва — це єдиний у світі „батрак” без власної релігійної містики, без традицій духа. Вона визнає силу і на ній спирає своє буття. На щастя, така основа, як засвідчує історія, не тривала, не стійка.

Молодь завжди відзначається духовою агресивністю на відміну від старшої генерації. Молодь цікавиться правдою — раз у матеріальному змислі, раз у духовому. Буває, що для одних кров — це певна кількість літрів рідини, потрібної людині до життя, а для інших кров — це нескінченність предків. Це дає молоді духову напругу до шукань, притаманних людині взагалі. Навіть мала дитина спозаранку життя любується у загадках, і не дарма мітологія старовинного світу говорить про лабіринт і нитку Аріядни. А що є ниткою для нас? Вірю, що шлях до наших праджерел!

Модерна творчість безкомпромісова. Вона створює безкомпромісову людину, в якій ділянці життя така людина не стояла б. Чи це не корисний і радісний для нас прояв, а з цим і найкращий зразок лицарської української традиції? Без неї ми стали б рабською генерацією, як ми нею ставали в часи реалізму. Ні, до існування безкомпромісової творчої молоді в Україні Мос-

ква не допустить! Намагатиметься виховати рабів на своєму соцреалізмі.

Мистець християнського культурного круга живе в сильному напруженні духа. Це глибини океанів і верхи гір, туга за простором і тиха закутина, певність існування і біологічний страх за життя, значність нації і вселюдські питання, інтелектуальне шукання і спокій духа, краса і монструальні з'яви, розум і уява. Це стиль західної культури, і таким визнають його християнські мислителі. Знаходимо його нині в усіх галузях мистецтва: в поезії і музиці, в театрі й архітектурі, в образотворчому мистецтві, врешті — що незрозуміле більшості людей — в буденному житті і в політиці. Характеристичні ознаки вільної людини і пострах Москви, що ставить проти неї декоративну московську традицію 19 століття!

Якщо молоді таланти будуть спиратися не на чужу „кунштovníсть”, а на справжню українську традицію, то, без уваги на те, чи досягнуть свою мету вони, чи наступна генерація, стануть основоположниками українського ренесансу. Вони відкриють нам незнану нині майбутню духову Україну і вкажуть вихід з лабіринту до вершин світлості національної культури.

Микола Лазоровський

ГЕТЬМАН КИРИЛО РОЗУМОВСЬКИЙ

Історичний роман

Тверда оправа. 752 сторінки

Ціна 6.80 дол.

Замовлення слати до В-ва „Овиди”

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

5-ТОМОВЕ ВИДАННЯ

Понад 2,000 сторінок друку в твердій оправі

Замовлення без завдатку (також на сплати) слати на адресу:

MYKOLA DENYSIUK PUBLISHING COMPANY

2226 W. CHICAGO AVE., CHICAGO 22, Ill. — U.S.A.

Лист Сінана Баші про козаків

У 1589 р. появилася в Лондоні книжка Річарда Геклюта „Найважливіші подорожі, відкриття і судноплавство англійського народу”. Заголовок цієї книжки англійською мовою довжелезний. Книга дочекалася другого видання в роках 1598, 1599 і 1600, але згодом про неї забули, і щойно на початку цього сторіччя появилася повне видання твору Річарда Геклюта в Глезго під таким заголовком: “The Principal Navigations Voyages Traffiques & Discoveries of the English Nation” by Richard Hakluyt, Glasgow MCMIV.

У VI-ому томі цього видання знаходимо на 69-71 стор. цікавий лист Сінана баші, головного дорадника султана Мурада III. Лист адресований до англійської королеви Єлисавети, та він цікавий і для українського історика, бо в ньому є згадка про морські походи козаків на Туреччину, що стали причиною конфлікту між Туреччиною і Польщею та довели до інтервенції англійської королеви в обороні Польщі. В той час турецька імперія вже почала хилитися до упадку, тому мусіла рахуватися з наростаючою могутністю Англії, сподіваючись мати в ній союзника проти католицької Іспанії. Королева Єлисавета мала свого амбасадора у Стамбулі від 1583 р. Султан Мурад III вступив на престол після свого батька Селіма, що був сином найбільшого турецького султана Сулеймана Величавого та української бранки Роксоляни.

Роксоляна, ставши єдиною жінкою Сулеймана, була необмеженою панєю двора й відіграла роль “femme fatale” в долі великої держави. Вона власне розпочала розвал могутньої турецької імперії, коли довела до вбивства престолонаслідника Мустафи, сина Сулеймана з першого подружжя з грузинкою. Мустафа заповідався дуже добре, а син Роксоляни Селім був ледачим султаном, п'яницею. Він програв битву під Лепанто в 1571 р., коли морська сила Туреччини зовсім захиталася під ударом союзу Венеції, Іспанії та Мальти. Син Селіма Мурад III (1574-1595) був ще останнім вояком великої династії, хоч залишив управу держави в руках підлиз і хабарників. Йому вдалося переможно закінчити війну з перським шахом і забезпечити на деякий час східні провінції держави.

Зате в той час козаки завдавали Туреччині дошкульних ударів, нападаючи на побережжя Чорного моря. За часів панування Мурада III вславилися такі козацькі гетьмани й ватажки, як Богдан Ружинський, Іван Підкова, Захар Кулага та ін. Польський уряд грозив карами коза-

кам і переводив їх реєстрацію, щоб гамувати цей рух. Щоб заспокоїти турків, Іванові Підкові відрубали голову у Львові у 1578 р. Рубали голови козакам у Львові і в 1583 р. на очах турецького посла, та це не помагало. Король Стефан Баторій помер, не приборкавши козаків. Король Жигмонт III мусів звернутися до королеви Єлисавети з проханням інтервенції, бо не в жарт грозила війна з Туреччиною. З листа Сінана баші видно, що інтервенція Єлисавети була успішна. Наші відомості про козацькі походи дуже скупі, неповні й дають мало інтересних подробиць. Подаємо переклад цього листа з латинської мови, якою він записаний у книзі Річарда Геклюта:

„Найславніша і блиском найясніша з жінок, пишна владичице великодушних подвижників Христа, всевладна королево славного королівства Англії Єлисавето, найрозумніша керманичко справ і справування народу та роду християнського, славетний почине величі і слави, ласкава дощова хмарино, пані й спадкоємнице благодаті і честі славетного королівства Англії, до якої всі з проханнями прибігають, благаючи у всемогутнього Творця найщасливішого росту і найсприятливішого успіху всіх справ і починів Вашої Величності, складаючи вічні моління та обітниці, гідні нашої взаємної і постійної приязні. Найприязніше зазначаємо Вашій Величності, що були деякі роки, коли всемогутня цісарська величність Падишах провадив нечувані війни з Казульбасом, перським шахом, і через ці війни не хотів іти війною в інші сторони. Та з цього ж приводу в частинах Польщі деякі злодюги, звані козаками, та інші горезвісні людці, що проживають на цих територіях, не переставали турбувати й нападати на підданих наймогутнішого Падишаха. Однак тепер, довівши до ладу і закінчивши перські справи та постановивши покарати згаданих злочинців у Польщі і на інших територіях, він зібрав деяке військо у бейлербея Греції і вирядив його султанським наказом до татарського хана; напав, потурбував і спустошив деяку частину королівства Польщі, а козаки та інші злочинці зазнали його справедливої кари. Дізнавшись про це, польський король вирядив двох послів до його цісарської величності, зазначаючи, що він готовий виловити злочинців і покарати якнайсуворіше, а також збільшити гарач, що його він від багатьох літ посилає Порті Султанської Величності. Однак його Цісарська Величність (якого всемогутній Творець обдарував такою могутністю, що вважав за гідне вислухати

всіх суплікаторів з другої сторони) вирішив післати своє військо на польського короля й підкорити з поміччю всемогутнього Творця його королівство собі, не прийнявши супліки короля Польщі. Щоправда, посол Вашої Величності, резидент при благостинній і блискучій Порті Султанської Величності, встрянув у цю справу шляхом посередництва, зазначуючи, що Ваша Величність одержує з країв Польщі збіжжя, порох, щогли для кораблів, гармати й інші конечні речі, вимагаючи, щоб із сторони Цісарської Величності не було ні нападів, ні загрози для королівства Польщі та представляючи це, як особливе бажання Вашої Величності. Тож заява і посередництво посла Вашої Величності були донесені його Цісарській Величності. З прихильності до Вашої Величності, якій належить всяка почесність і благостиня, і згідно з вищезгаданим заходом, щоб або вилловлювати козацьких злочинців і карати якнайсуворіше, або відкупляти їх провини невеликими подарунками — під тією тільки умовою було дане письмо цісарської величності королеві Польщі. Однак, коли б збоку Вашої Величності не було клопотань про союз і мир, його Цісарська Величність у ніякому разі не пішов би на цю угоду з королем Польщі. Тож Падишах виявив особливу ласку королеві Польщі з благости до Вашої Величності, про що повинні переконатися так Ваша Величність, як і король, і королівство Польщі.

Бажаємо вітати Вашу Величність добром і щастям.

Дано в Царгороді в кінці місяця, званого Сабаум, 988 року нашого святого Пророка Мохаммеда і Христового року 1590-го, дня 12-го червня”.

Про самого ж ученого, бібліографа й видавця книги: “The Principal Navigations, Voyages and Discoveries of the English nation . . .” Річарда Геклюта знаємо небагато. Правдоподібно він уродився в Лондоні коло 1553 р. Походив із старовинного роду, якого прізвище звучало незвично по-англійському — НАКЛУУТ. Із скромності не завжди підписувався на своїх виданнях. Звичайно називав себе „мастер оф артс і колишній студент Христової церкви в Оксфорді”. Був невтомним дослідником у бібліотеках королів Англії та Франції, єпископів та інших достойників. Мав чимало впливових друзів серед високопоставле-

них осіб, мандрівників і купців, але користав теж з оповідань моряків та всяких можливих у той час джерел, щоб збагатити свою працю.

Англійський нарід може гордитися тим, хто зумів передати стільки відомостей завдяки своїй відданій праці. Він спонукав Англію своїм твором до більшої активності в мореплаванні і до здобуття колоній. Виховавшись сиротою у вестмістерській школі, був священиком у різних містах Англії, між ін. і в Оксфорді, де здобув наукові ступені „бачелер оф артс” у 1574 р. і „мастер оф артс” у 1577 р. Однак, знаючи, крім англійської мови, грецьку, латинську, італійську і французьку мову, почав зачитуватися в описах подорожей і цікавитися мапами.

В 1589 р. появилася перший плід його праці, “Divers Voyages”, без його прізвища. Передавав завжди дуже точно всі описи подорожей, зазначаючи обов’язково прізвища осіб, від яких походили ці відомості. Був совісним редактором, ніколи не схильним до самохвальства. Викладав у школах географію і вказував на вагу мореплавської освіти, намагаючись намовити уряд до заснування Nautical University, за зразком таких шкіл в Іспанії, де осягнуто великі колоніяльні здобутки саме завдяки доброму вишколові моряків. Він сам мав взяти участь у двох експедиціях, але чомусь не поїхав, зате був призначений капеляном англійського посла королеві Єлисавети в Парижі. Пробув там п’ять років, користаючи з французьких архівів і бібліотек. Перше видання його “Principal Navigation” появилася одним томом, два дальші томи — щойно через десять років. Даремно шукати слідів самого автора в цих описах. Він залишився мовчазним ученим, що намагався за всяку ціну відвертати увагу від себе і спрямовувати її на описи, не прикрашуючи їх ніякими додатками, ні не скорочуючи їх. Його життя є знаменним прикладом того, як вибором одної цілі і наполегливою працею людина може дійти до високих осягів і непроминальної слави навіть тоді, коли вона (оскільки ми знаємо про нього) не відзначається прикметами геніяльного розуму. Річард Геклют помер за шість місяців після Шекспіра (3 листопада 1616 р.) і був похований у Вестмінстері, але ніхто не знає де, бо немає ніякої таблиці ні напису на його могилі.

Т В О Р И Т А Р А С А Ш Е В Ч Е Н К А

ЮВІЛЕЙНЕ ВИДАННЯ В 14 ТОМАХ — ІІІ

Т Р И В К И Й П А М ’ Я Т Н И К

ШЕВЧЕНКІВСЬКОГО 1961 РОКУ В УКРАЇНСЬКІЙ РОДИНІ НА ЧУЖИНІ

В українських осередках Онтеріо (Канада)

Переводячи акцію підписки Повного Видання Творів Тараса Шевченка, відвідали ми в квітні й травні 1963 р. скупчення українців у провінції Онтеріо в Канаді. При цьому ми мали нагоду бути між українцями не тільки метрополітального Торонто, але також Ошави, Ст. Кетринс,

осередків обидві організації мають свої, подекуди навіть репрезентаційні домівки. Голови обидвох громадських централей, пп. д-р Р. Малащук (ЛВУ) і М. Плав'юк (УНО), дуже прихильно поставилися до нашої акції і „благовисловили” її переведення між їх членами. Управи відділів ЛВУ

Почесна президія літературного вечора в Торонті. Зліва направо — ред. Б. Гошовський, д-р П. Шкурат, Роман Завадович, п-ні мгр М. Кінаевич і проф. Я. Козловський. Промовляє д-р Ю. Лисяк.

Гамільтону, Судбур та Оттави, столичного міста Канади.

У кожному з цих осередків наладане українське організоване життя. Українська Католицька Церква та Українська Греко-Православна Церква мають у цих місцевостях свої парафії, що їх очолюють досвідчені душпастирі. З великим вдовolenням згадуємо свої зустрічі з духовними провідниками тамошніх наших громад, з українськими католицькими й православними священиками та євангельськими пасторами. Всі вони не тільки віддано дбають про церковно-релігійну опіку своїх вірних, але також присвячують немало уваги національному вихованню молоді. Приємно вражає те, що взаємини між окремими віровизнаннями на місцях задовільні.

Громадсько-політичне життя очолюють місцеві відділи Ліги Визволення України та Українського Національного Об'єднання. В більшості

і УНО та осередків СУМ, а також отці парохії сприяли нашій праці й цим спричинилися до приєднання, можемо сказати, навіть більшої кількості нових покупців Повного Видання Творів Тараса Шевченка. Зокрема серед членів ЛВУ і СУМ акція поширення нашого 14-томового видання Творів Шевченка мала особливий успіх.

Приємно було зустрічати наших професіоналістів, зокрема уроджених уже в Канаді, що мають в своїх домах справжні українські книгозбірні, а в них найдавніші крайові та еміграційні видання поруч з найновішими книжковими появами. Це заслуговує на особливу увагу, і ми ще про це напишемо окремо.

Між українськими купцями й промисловцями в провінції Онтеріо промінує визначний український громадський діяч і промисловець Гнат Поворозник. З ним ми мали окрему зустріч і її та розвиткові його великих розмірів промислово-

На тлі рядів молоді Юного СУМ-у учні торонтонських шкіл українознавства вітають квітами свого письменника, Романа Завадовича.

го підприємства присвяtimo окремий репортаж у наступному числі „Овиду”.

У Торонті відбулася 5 травня 1963 р. вийняткова імпреза — відзначення 60-річчя письмен-

ника й педагога Романа Завадовича. Організатором цього свята був місцевий відділ Об'єднання Українських Педагогів Канади та Об'єднання Працівників Дитячої Літератури, а приймали в

Колишні тернопільяни і члени родини, що проживають у Торонті, влаштували Р. Завадовичеві, також за походженням тернопільянинові, окрему зустріч з нагоди його 60-ліття. Зустріч відбулася в домі Ірини та Романа Вжесневських. На світлині зліва направо: 1 ряд — п-ні С. Лучків, п-ні А. Вжесневська, Р. Завадович, п-ні А. Змрочок, п-ні Я. Шафранюк; 2-ий ряд — п-ні О. Фалендиш, О. Юрчук, п-ні М. Солонинка, ред. Б. Гошовський, п-ні І. Веретельник, інж. В. Вацик, М. Шафранюк, М. Лучків, М. Веретельник, Р. Вжесневський; на сходах — ред. В. Солонинка, п-ні Є. Юрчук, М. Фалендиш, інж. В. Ганьківський, п-ні З. Вжесневська, п-ні О. Сосновська, п-ні О. Кутова, інж. Б. Вжесневський, п-ні Р. Вжесневська і п-ні Ірина Вжесневська, господиня дому.

ньому участь наші громадські організації Торон-та, рідні школи та сумівська й пластова молодь. Окремою зустріччю вшанували письменника його земляки, тернополяни. Наше видавництво вшанує свого співробітника проф. Романа Завадовича

Проте є познаки „столичного” життя також і між українцями.

Український відділ славістичних студій, що їх очолює український учений проф. д-р Констан-тин Біда на філософському факультеті Оттав-

Сенатор Павло Юзик

окремою оригінальною літературною імпрезою в Чикаго, в місці осідку видавництва й постійного перебування Ювілята. В „Овиді” окремими працями буде відзначена його літературна творчість для молодого покоління.

Мабуть найприємнішим моментом святкування було прохання малих читачів до свого автора продовжувати писати нові твори українським дітям. Варто підкреслити й те, що колишні тернополяни, панство Шафранюки, виявили готовість допомогти в реалізації видання збірника творів Романа Завадовича.

В Оттаві, столиці Канади, живе небагато українців, і місцеві організації не дуже численні.

ського Університету, є сьогодні одним з найкращих наукових осередків студій української мови й літератури.

ОО. Василіяни придбали на власність колишню репрезентаційну палату папського нунція. Палата положена в гарній частині міста і є предметом зацікавлення туристів. В ній улаштовано м. ін. приміщення для 8 василіянських студентів і 2 Василіян-професорів теологічного факультету Оттавського Університету. Настоятелем цієї нової української станиці є о. Віктор Сорока ЧСВВ. Тут має свій осідок також парох місцевої Української Католицької Церкви о. В. Шевчук ЧСВВ. Про цю нову установу також на-

пишемо ще окремо.

В останніх двох днях перебування в Оттаві, 16 і 17 травня 1963 р., ми були на відкритті новообраного канадського парламенту, що відбулося вже за нового ліберального уряду під проводом Л. Пірсона. Відкриття канадського парламенту відбувається за відповідним традиційним церемоніалом і залишає по собі дуже приємні враження. При відкритті парламенту присутні не тільки послы, але в окремій частині льож також і їх дружини, що своїми сукнями, пошитими за найновішими моделями моди, створюють декораційну панораму парламенту. Дружини послів різних парламентарних груп відбувають також свої окремі зустрічі, а сукні дружин прем'єр-міністра Пірсона, провідника опозиції Діфенбейкера та членів уряду й визначних парламентаристів є предметом жвавого обговорення столичної преси в неменшій мірі, як промови їх чоловіків.

Переходячи з журналістичної льожі, зустрічаємо при виході з льожі сенаторів нового українського сенатора, Павла Юзика з дружиною. Після сердечного привітання домовляємося з достойним сенатором про зустріч. Вона відбулася

наступного дня в його канцелярії, в будинку парламенту. Молодий, енергійний, відомий наш учений та громадський діяч, тепер канадський сенатор проф. Павло Юзик, втішається великою повагою в канадських парламентарних та урядових колах. Ми перевели з ним довшу дуже цікаву розмову, з якою познайомимо наших читачів окремо.

Після відкриття парламенту ми мали ще нагоду зустріти недавнього міністра праці, а тепер посла опозиційної консервативної партії, М. Стара-Старчевського. Своім виступом другого дня нарад парламенту він викликав загальне вдоволення послів усіх парламентарних фракцій.

Перед виїздом з Торонта 19 травня 1963 р. ми мали ще нагоду бути на Святі Героїв, що його влаштували тамешні організації Визвольного Фронту. Голова ЗЧ ОУН проф. Ст. Ленкавський виголосив на цьому святі знаменну промову про наше міжнародне і внутрішнє становище. Змістом це була одна з найкращих промов, що їх ми колинебудь чули, і думаємо, що вона могла задовольнити кожного українця своїм особливим політичним тактом і всеукраїнським характером.

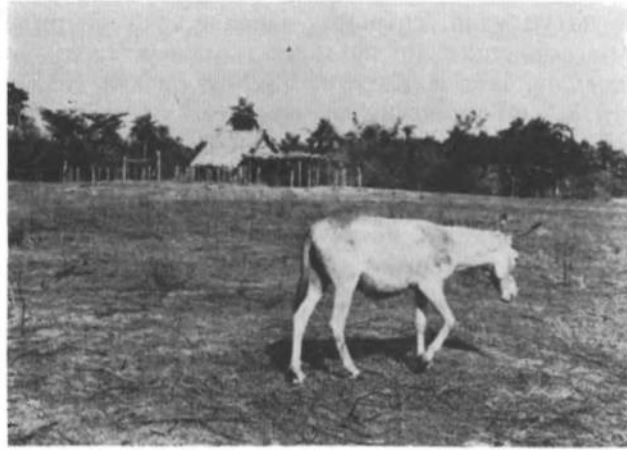

Родина сенатора Павла Юзика в лютому 1963 р. Зліва направо: дружина Марія і діти — Віра (11), Вікторія (15), Євгенія (20), Теодор (9).

На Ріо Орітуку

У „ПРОМЕТЕЇ” (ч. 4 і 5, 1960 р.) я помістив оповідання „За крокодилами ніхто не плаче”, враження з полювання на цих тварин у притоках ріки Апуре. І забув про це. Та незабаром отримую листа від нашого великого приятеля, Івана Ф. Власовського: „Читали ми в „Прометейі” чудесно написану Вами статтю „За крокодилами ніхто не плаче”. Але невже це все було з Вами насправду? Ми думаємо, що про себе

му, що все це батько з пальця висмоктав: він ніколи крокодила і на очі не бачив! Тяжко мені зробилося: власна донька, власна плоть та кров моя від мене відрікається і, як кажуть брати галічани, квестіонує мою правдомовність... Хоч Святе Письмо учить нас, що нема пророка в отчині своїй, то все таки це для мене було тяжким потрясенням. А тою останньою соломинкою, що зломила спину верблюда, був лист моєї колиш-

Убоге ранчо в штаті Гваріко. Період засухи. Поле спалене сонцем та вогнем. Голодний осел з сумом шукає хоч трохи зеленої трави. А її немає...

це все ви вигадали, начитавшись та наслухавшись там про всякі пригоди. Бо який же благоразумний чоловік полізе в пашу тигрів чи отих „карібів”, що й людей і коней поїдають? А мама Ваша та Іра знали, що Ви виїхали в джунглі „шукати смерті”? Напишіть нам правду”.

От тобі й на! Що за недовір'я? Я відчув себе навіть трохи ображеним такими сумнівами й відписав дорогому Іванові Федоровичеві, що я таки дійсно бував на таких полюваннях, і то не один раз; і що в дійсності тут жадної небезпеки нема, якщо людина трохи має голову на плечах; і що я себе значно безпечніше почуваю в джунглях серед кайманів та карібів, ніж коли я перебуваю в так званім цивілізованім світі, серед усяких Микит, Фіделів та Люмуб...

Та моє роз'яснення його, видно, не задовольнило, і він вирішив мене перевірити. Написав листа до моєї доньки Іри, що в той час училася на Ямайці. Запитав її, чи часами її батько „не тее”, не видумує чого в своїх оповіданнях. А моя донечка рідненька взяла та й написала йо-

ньої дружини: „Слухай, старий, все це дуже файно, прочитала з приємністю про Твоїх крокодилів, але, в пам'ять минулого, признайся, що все це “licentia poetica”? Таке признання не уменшує вартости Твого нарису. Жюль Верн також писав про Африку, Австралію та про Оріноко — хоч ніколи поза межі Парижу не виїздив”.

Цього вже було для мене дефінітивно забгато! Я людина спокійна, лагідна, мене нелегко вивести з рівноваги, але коли з усіх боків на мене починають дивитися, як на якогось Мюнхгаузена, коли всі знайомі, навіть мої найближчі, навіть власна донька підіймають з сумнівом та іронією брови, як тільки я вимовлю слово „крокодил” — то тоді навіть і я вважаю за свій обов'язок обороняти себе і з цією метою знову беруся за перо.

Передусім дозвольте скинути маску небезпеки з більшости тих страхіть, якими звичайно письменники люблять наповняти тропічний ліс. Без сумніву, небезпеки в нім є, але їх значно менше, ніж звичайно собі уявляють мешканці по-

міркованих зон. З дитячих років уявляємо собі тропіки, як якусь квінтесенцію всіх жахів та небезпек, які лише на світі існують, починаючи від отруйливих гадюк та удавів до наших приятелів-крокодилів. Нам це романтизування потрібне, прямо таки необхідне, як контраст чи противага до порівнюючи одноманітної сірости міст та хат, де ми себе почуваємо абсолютно безпечними; таке ж необхідне, як читання книжок Жюль Верна, Майн Ріда, Фенімора Купера та інших, де три четвртини змісту є елегантною видумкою. Завдяки їм у нас виробилась і твердо закорінилась певні уявлення, напр.: індієць злий та підступний — або навпаки, надзвичайно благородний; у пралісі сидить на кожному кроці гадюка, на кожному дереві на тебе чатує удав, готовий тебе задушити і проковтнути, в кожній річці повнісінько кровожадних крокодилів, за кожним кушем сидить ягуар та ін., та ін., в безконечність. Все це в 99 % випадків не відповідає правді. В дійсності у великім місті, як у Нью-Йорку чи в Каракасі, сто разів більша небезпека від божевільних шоферів, від злодіїв та бандитів, ніж у тропічному пралісі.

Всі шануючі себе звірі, а таких є більшість, інстинктивно відчувають, що людину краще уникати. Дивляться на неї, як на небезпечну звірюку, тікають і ховаються від неї. Ні одна порядна гадюка (окрім славнозвісної "Fer de Lance, Bothrops atrox"), на вас без поважної причини не нападе, хіба що ви їй наступите на хвіст або якнебудь інакше образите її почування. Тоді справа сама собою інша, тоді вибачайте! А так вона, чуючи ваші кроки, уже загоді лізе в кущі й ховається, мовляв, дідько його знає, чого можна сподіватися від такої двоногої бестії! Ліпше від гріха подалі!

Експедиція, що шукала в бразилійських пралісах зникнутого фавсета, за вісім місяців кружляння по найбільш диких, Богом та людьми забутих закутках амазонських пралісів не бачила ні одної гадюки!

Ягуари — або як їх у Венесуелі називають тигри? Ернст Шефер, світової слави німецький зоолог, куратор Ранчо Гранде, кілька тижнів блукав по степах Венесуелі і то з досвідченими провідниками, шукаючи ягуара. Чув його рев, бачив його сліди — а стрінутись із ним так і не пощастило.

Навіть славні каріби,*) бразилійські піраньї, часами поводяться напрочуд миролюбно. А це ж найжиріша й найлютіша риба, яку лише Бог створив!

Пітер Флемінг, у своїй надзвичайно цікавій

*) *Serrasalmo Nattereri*.

книжці "Brazilian Adventure" оповідає, як то він з двома членами експедиції був на ріці Арагвая. Одним з головних джерел їх харчування була риба.

„Ми цілий день бродили у воді серед пірань, навіть серед тих чорних, що славляться своєю дикою прожерливістю та силою — і ми зірвали з них їх німб. Ми згадували все, що ми читали про жадібність цих риб, все, що нам про них оповідали: що, якщо хтось відважувався вступити в ріку, де вони водяться, то вони своїми гострими, як бритва, зубами зривали вміть все м'ясо з костей; що в ріках центральної Бразилії не можна і пальця уткнути в воду, бо піранья його негайно відкусить... А в нашому випадку вони плавали коло наших литок — їх добре було видно в прозорій воді — і дивилися закохано на нас так, як дівчата дивляться на вартових перед Букінггамським палацом. І вони нас не напастували. Я не можу пояснити собі цю їх політику ненападу. Наша неторкальність не могла залежати тільки від щастя. Може вони були ситі. А, може, людські ноги були таким рідким складником їх меню, що питання щодо відживної вартости наших кінцівок викликало серед них сумніви. А, може, вони дійсно нападають лише тоді, коли відчувають кров? Нас вони в кожному випадку не чіпали”.

Признаюся, що це для мене явище незрозуміле. Бо, як ви почувте далі, піранья нападає не лише тоді, коли відчуває запах свіжої крові. Вона в своїй негамовній жадобі хапає все, що лиш зверне на себе її увагу, навіть звук її привабливе. І вона спочатку кусає, а потім ставить питання. Флемінг прямо мав нечуване щастя. Бо піранья — або, як її називають у Венесуелі, карібе — вічно голодна...

Так само, на великий жаль, доводиться розвінчати і крокодила — принаймні нашого, венесуельського. Флемінг прямо таки пише, що крокодили його розчарували і що, на його думку, крокодил — чи власне те, що звичайно про нього пишуть — це чисте дурисвітство, блеф!

Ми з дитячих років, ще з часів, коли читали про пригоди Пітера Пена, звикли до крокодила відноситися з певною пошаною. Є щось без сумніву фасцинуюче в цім останнім із драконів — і в його довгій зубатій морді, що ніби постійно іронічно й загадково посміхається над чимось, про що він один знає, в його некліпаючих, мов скляних очах, в його величезній силі. Все це має в собі щось таємниче, щось, що розбуджує увагу. На цих плазунах лежить тягар мільйонів років — їх предки так само ліниво вигрівалися на берегах мезозойських озер...

Крокодил живе своєю славою і відсотками з

Типова оаза в преріях Гваріко. Уже почалася засуха, та ще не повисихали всі баюри. Ще є трохи води, і корови та дикі качки заспокоюють тут свою спрагу.

оповідань про його кровожадність. В дійсності єдине, чого він хоче, це те, щоб його лишили в спокою, щоб дали йому спокійно дрімати на сонечку. На суші він не атакує, байдуже собі лежить і аж тоді, коли ви наблизитесь до нього на кілька метрів, він кидається в воду — за принципом усіх звірят: подалі від двоногого!

Правда, є виняткові випадки. Часами крокодили стають агресивні. Але ж треба їх розуміти. Їсти вони мусять! І, коли яка людина по-дурному лізе в воду та турбує крокодила саме в час, коли у нього від голоду в животі бурчить, то зрозуміло, що вона несе наслідки своєї легкодушності. Майже в усіх цих трагічних випадках винувата людина, яка не відає собі звіту з того, що крокодила не варто провокувати.

Ось візьмім кілька вирізочок з каракаських часописів і подивімось, чи був дійсно крокодил винен у всіх тих трагічних випадках, що їх вони описують.

„Чотириметровий кайман з'їв шестилітнього хлопчика. Коли бестію вдалося забити гарпуном, то в його череві знайдено ще непереварені рештки дитини". Хлопець поліз у воду купатися, хоч знав, що в цій річці є каймани. І мама йому постійно казала, щоб не смів лазити до води, бо його кайман з'їсть. Він не послухав і був за це відповідно покараний. Може, кайман чув, як мама хлопцеві грозила, і вирішив йому доказати, що слів мами не можна легковажити. А, може, просто був голодний і, побачивши голу дитину, не розібрав, що це людина, а подумав, що це поросятко. А на поросят вони дуже ласі. В цій випадку є місце для сумніву.

„Величезний, п'ятиметровий кайман пожер рибалку і тяжко покалічив його приятеля. Обидва рибалки вертались увечері човном додому з

риболовні й наїхали на те, що вони уважали великим стовбуром. Виявилось, що то був кайман. Одним могутнім ударом хвоста він перевернув човен. Один рибалка відчув, ніби його ударом мачети різнули по нозі. Якось він спромігся доплисти до берега, де впав без пам'яті на пісок. Там його і знайшли прохожі. Виявилося, що кайман відкусив йому ногу. А другого так і не знайшли, лише побачили, що вода в річці була вся закривавлена і що на її поверхні плаває капелюх пропалого і шматки від його штанів".

Нічого дивуватися! Жаден кайман не любить, щоб його штурхали в бік носом човна. Ясно, що він розлютувався. А втім не доказано, що це саме він з'їв того нещасного. Може це зробили каріби. Це ще питання.

„В животі забитого величезного каймана знайдено золотий перстень. На нім були вирізьблені ініціали „А. М." Тоді згадали, що десь місяць тому з сусіднього села зникла молода жінка, Анна Мендоза. Пішли до її чоловіка й показали йому перстень. Він його з сльозами пізнав. То був дійсно перстень його жінки. З цього факту зробили висновок, що її пожер той самий кайман, бо вона мала звичай ходити до цієї річки прати білизну".

Уважаю, що це слабкий доказ. Може у неї під час прання перстень спав з руки, і кайман так собі жартуючи проковтнув його. А якщо він разом з пернем проковтнув її, то теж нічого дивного, бо він мав повне право розсердитися, що вона занечищує його води брудною білизною. А може йому мило попало в очі й вивело його з рівноваги. В кожному випадку він діяв в законній обороні своїх інтересів.

Отже, бачимо з цих кількох трагічних випадків, що кайман стає небезпечним лише у воді і

лише коли він голодний або коли його розсердять. У всіх інших випадках він є лагідною і нешкідливою тваринкою.

А полювати на нього вночі з ліхтарем — це дитяча гра. Я уже про це оповідав.

Хай мені крокодил простить, що я говорю про нього з такою невеликою пошаною. Але я не думаю, щоб він на мене образився — це ж одна з найбільш неамбітних тварин на світі.

Давши це роз'яснення, я вирішив провчити й Іру. Наші діти завжди хотять бути розумніші від батьків. Навіть відважуються сумніватися в їх правдомовності. Я відчував необхідність в її очах знову піднести свій авторитет і вирішив це зробити дуже радикальним способом.

— Іро! На чергове полювання ти пойдеш зі мною — і ти сама застрілиш крокодила!

—х—

Зібралася нас невеличка компанія: окрім Іри та мене, сюди належала наша постійна супутниця у всіх наших подорожах, малярка Віра Н. Її блакитна каміонета марки „Шевролет” уже нас обвозила по багатьох цікавих закутках Венесуелі; далі Ірин товариш з гімназії Міша З. і його приятель Ергарт. Обидва завзяті мисливці, наповнені романтикою Карла Мая. Щоб наглядати за Мішою, поїхала і його мама. Не знаю, чи Міша цим фактом був занадто задоволений, маю щодо цього деякі сумніви. Мав ще з нами їхати наш приятель Андрій Могила, та коли довідався, що доведеться ночувати в лісі, в гамаках, і що там є крокодили й тому подібне, то в останню хвилину знайшов пристойну підставу відмовитися.

У Віри, як у більшості жінок, з якими мені доводилося мати діло, є абсолютна відсутність поняття про час. Ще не бувало, щоб вона коли на яке побачення приїхала у визначену годину. Обов'язково спізниться. Це вроджене. Цього не викоринити. Справа безнадійна! Я вже до цього звик і сприймаю це явище з тихою резигнацією. На цей раз було те саме. Але тепер вона побилала свій власний рекорд. Спізнилася на цілу годину! І завжди в неї є якесь цілком логічне виправдання. То годинник став, то вулиці були страшно набиті автами, то мусіла набирати бензину до авта, то мотор не стартував, то залляло карбюратор, то на вулиці були маніфестації і — чи не диво? — за вісім років нашого знайомства у неї кожний раз буває нове виправдання. Ніколи не повторяється! Оце так фантазія! Недаром вона талановита малярка!

Поїхали по Мішу. Він уже чекав на нас у своїм „Вольвахе” (так тут вимовляють „Volkswagen”). Ми мали їхати за ним, та скоро його загубили, бо заблудилися в самім Каракасі. Тут постійно міняють „флечі”, себто стрілки, що пока-

зують напрям їзди. Коли виїжджаєте вранці з хати до праці, ніколи не можете бути певні, що не знайдете переіменених стрілок і що зможете сьогодні їхати тими самими вулицями, що ними їхали вчора.

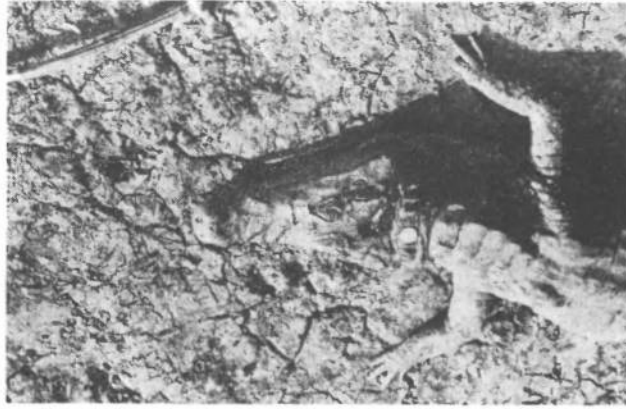
Те саме трапалося з нами. „Флечі” були переіменені, і ми довго кружляли по вулицях Каракасу, поки нарешті знайшли виїзд на автостраду, що веде на Валенсію. Їхалося чудово, сто кілометрів на годину, аж до самої Енкрусіади, перехрестка доріг, звідки збочує „карретера де льос Льянос”, дорога, що веде в казкові степи Венесуелі... Тут на нас чекав Міша, він передав до нашого авта свою маму, а в обмін забрав від нас до себе Іру. Я його розумію. Що за інтерес їхати з мамою (при всій до неї пошані), коли далеко приємніше мчатися по дорозі в товаристві чарівної 16-літньої панночки (і це, прошу, не закоханий батько з мене говорить; всі кажуть, що моя донька — красуня, вся вдалася в мене!).

Почалися нові краєвиди. Ми проїхали через кордильєру штату Міранда і через плодючі долини Арагви. Без уваги на те, що була суха пора року, тут завдяки доброму наводненню є багато зелених і розквітлих дерев. Цікава особливість більшості тропічних дерев: коли вони цвітуть, то на них немає листви. Коли з'являється листя, то зникає цвіт... Червоним вогнем цвіту палали букаре (*Erythrina roerriana*), яскраво-фіолетовими плямами виділялися на зеленому тлі абей (*Jacaranda sp.*) і вже починали жовтим золотом горіти національні дерева Венесуелі — арагваней (*Tabebuia chrysantha*). Проїхали мимо химерних скель Сан Хуан де льос Моррос і тут вїхали у штат Гваріко. Зелень і розквітлі дерева почали зникати. Чим ближче до справжніх степів, тим більше було видно характеристичні прикмети сухої пори: все більше голих, мов восени, безлистих дерев і сивих та бурих кущів, спалених сонцем.

Тут ми стрінулися з одним із страшних феноменів, притаманних сухому періодові — з пожежами. З якоюсь таки прямо садистичною насолодою всякі безвідповідальні елементи підпалюють свої степи, ліси й под. Коли засуха, то досить одної іскри, щоб спалахнула вогнем суха, мов папір, трава, і вогонь блискавкою захоплює сотні гектарів пасовиськ і лісів. Столітні дерева горять, мов смолоскипи, в наслідок обезліснення висихають ріки, гинуть від голоду і спраги тисячі худоби. Яка цим вандалізмом наноситься шкода господарству, і уявити собі трудно!

Приємний гірський клімат скінчився, повітря стало розпалене, воно гарячим струмом вривалося у вікна авта й не освіжало, а навпаки. Я почав відчувати язиком смак спаленого дере-

Застрілений крокодил („баба“)

ва, і в повітрі запахло димом. Ми в'їхали в смугу пожеж. Направо й наліво від дороги горіла яскравожовтими вогнями бура від сонця трава, горіли дерева, в повітрі було чути тріскотіння, сірий дим стелився по землі і підіймався вгору, закриваючи вид, мов заслона. Наче привиди, зарисовувалися в нім силуетки пальм і, мов в агонії, простягнуті до неба гілляки дерев. Земля горіла. Зірвався вітерець і, мов грішні душі в чистилищі, затріпотіли на всі боки жовті, чорні й сиві прапорці вогню, змішаного з димом. У повітрі літали іскри, попіл. З тріском повалилося велетенське дерево, підгрижене вогнем. Світло довкола нас померкло, пожовкло небо, втратило свою голубінь, далі стало густе, червоночорне. Дихати було тяжко, в устах пересохло. Дим цілком застелив дорогу, і ми їхали, мов крізь густий, розпалений, наповнений сухим тріском туман.

Нарешті ми вилетіли з тієї печі, знову з'явилось сонечко в блакитнім небі, знову дорога чорною стьожкою стелилася перед нами. Тут уже пожежа скінчила свою руйніницьку працю. Куди сягало око, виднілися чорні смуги спаленої землі, мов наш чорнозем, місцями ніби густо посолені білим, як сніг, попелом; чорні обгорілі стовбури жалісно й безпомічно стирчали з нього вгору. Мов краєвид з іншої планети або мов ілюстрація до опису Дантового пекла. Хоч нам жадна безпосередня небезпека не загрожувала, ми були раді, як доїхали до Дос Камінос, де я в ботікіні сполоскав з уст смак горілого холодним пивом...

У цім місці дорога роздвоюється — одна іде на схід на Сомбреро, а друга — на південь до Сан Фернандо де Апуре. Наповнивши танк авта бензиною, ми поїхали цією другою дорогою.

Де-не-де, не знати звідки, бо вітру зовсім не було, по боках дороги поставали маленькі смерчі. Над полем появляється ніби клубок диму, по-

чинає обертатися довкола своєї осі все швидше, швидше, росте вгору, мов стовп, і нагло, крутячись, мов дзига, скоро біжить по полю і так само несподівано розпливається в ніщо...

Асфальтова дорога скінчилась і почалася глиняна, цегловочервона. Ще кілька кілометрів, і ліворуч від нас з'явилося безмежне синє озеро, штучно створене величезною гаттю ріки Гваріко. 30 км завдовжки і 16 км завширшки. Мов синє море зливається з небом. Це славне водоймище „Репреса де Гваріко“, її води в суху пору системою каналів мають наводнювати степи.

Тут на нас ждав наш „вольвахе“.

— Ми вже півтори години вас чекаємо! — закликала Іра. — Де це ви пропадали?

— Ми не гналися, як шалені! Крім того, ми спинялися на цікавих місцях, і я їх фільмував.

— А ми, чекаючи на вас, ловили карібів! Дивись!

І вона з гордістю показала мені велику, в 60 сантиметрів завдовжки рибу з страшним профілем булдога, з гострими, мов бритва, трикутними зубами.

Дійсно, у водоймищі водилося багато карібів і кайманів.

Виявилось, що молоде покоління нас тут чекало не з мотивів сантиментальних, а тому, що з колеса вийшло повітря! Запасне коло було теж порожнє, помпи вони не мали і тому чекали на нас, щоб ми їм мотором нашого авта напмпували колеса. Чекаючи на нас, вони почали ловити карібів. Прив'язавши до нілонового мотузка великий гачок, вони кидали його у воду. В своїй прожерливості каріб, лише почувши сплеск на воді, відрухово кидався на звук і хапав гачок зубами. Тоді хлопці витягали його на поверхню, а він злющо кидався з боку на бік, намагаючись зірватися з гачка. Вони били його по голові каменем, доки він не затихав.

— Дивись! — казав Міша. — Ти йому не

вір! Він ще і за годину буде живий і може відкусити тобі пальця!

Узяв грубого прута й засунув ніби то вже мертвій рибі між її страшні зуби.

Трісь! — і, мов бритвою, вона перерізала палик на дві частини.

— Бачиш? З ним не жартуй, а то лишишся без пальця!

Вони порізали першого каріба на куски і його м'ясо вживали на принаду для інших карібів.

Коли ми підїхали, коло них на березі вже лежало коло 20 карібів. Було їх тут дві породи: одні трохи менші, яких 30-40 сантиметрів завдовжки, з срібно-золотою лускою і з яскравочервоними кругами довкола очей; інші були куди більші, завдовжки в яких 60 сантиметрів, сірофіолетові, з червоним черевом і шиєю.

Сфільмувавши цих хижаків і напомпувавши шину „вольвахе”, ми рушили далі. Перед містечком Калябосо звернули з шосе на польову піщану дорогу. Хлопці на нас тут знову чекали. Я їм сказав:

— Слухайте, заїдьте до міста до якого варстату і хай вам як слід залатають ваші шини. А то повітря знову вийде.

— Та не біда! Воно витримає.

— Ваша справа. Витримає — то витримає. Молодь завше розумніша від нас.

Ще півгодини їзди. Ковтаючи пилюку „вольвахе”, що їхав перед нами, ми вїхали в ліс. Кілька закрутів — і ми опинилися на галяві, оточеній кущами та деревами. В ту ж саму мить я почув крик Міші та Ірини.

— Кайман! Кайман!

Я вискочив мерщій з авта. Схвильовані молоді показували пальцями в кущі, що росли на березі ріки Орітуко.

— Він втік туди, вниз, до річки!

Виявилось, що на місці, де ми мали стати табором, спочивав гарний, може півтораметровий кайман чи, як тут цю різновидність називають, „баба”. Ніс у нього досить широкий, очі вміщені на підвищеннях, так що виглядає, ніби він носить окуляри. Хто хоче, може подивитися до підручника зоології. Його наукова назва — *Caiman Seleros*.

— Тату, то ми тут будемо ночувати? — трохи стривожено запитала Іра.

— А чому ж ні? Місце чудове!

— Таж тут тільки що сидів кайман! Уночі він, може, знову прилізе і то, може, і не один . . .

— Все можливе! Але ти ж у мене не боягузка! Хіба боїшся таких малих ящірок?

— Н-н-ні! Я-я-ясно, що не боюся!

— Ну от! Краще, поки ясно, розвішаємо гамаки.

Над самою рікою росло кілька старих розложистих дерев. До них ми і прив'язали гамаки — для Віри та Іри. Для себе я поставив розкладне ліжко. Міша та Ергарт, взявши рушниці, відразу зникли в лісі, і незабаром залунали з віддалі постріли.

— Дірки в повітрі роблять! — зауважила Мішина мати.

Ми з Ірою зійшли до ріки. В цьому місці, як і в багатьох інших, був пляж з чистенького білого піску. Поширюючись у невелику затоку, Ріо Орітуко помалесеньку текла на схід. Тоді була, як я вже казав, суха пора, тому в деяких місцях річка була така плитка, що її можна було легко перебрести на другий бік. Ми взяли вудки й закинули їх у воду. Було тихо, спокійно і дуже гаряче. Піт стікав з нас струмками. Час від часу в річці щось плескало та хлюпотіло — певно, якась риба. Хлопці нам казали, що в ріці багато карібів. Та ми не мали щастя, не зловили нічого. Може, каріби перемандрували в інше місце.

Нараз ми почули на другім березі річки якийсь тріск і побачили, що там поміж дерева крізь чагарник незграбно, але досить швидко біжить великий кайман, а за ним другий здоганяє його; добігли до берега ріки й шубовснули в очерет.

— Так тепер віриш, що я бачив крокодилів? — запитав я в доньки.

— Еге! Вірю, тату! Але, до речі, чи ти прив'язав гамаки досить високо, так що до них жадне таке „бічо” (створіння) не зможе залізти?

— Не журися, нічого тобі не станеться!

Я помітив з деяким задоволенням, що її звичайна самопевність трохи захиталася. Сидіти довше з вудками не мало глуду. Каріби або страйкували, або, може, попливли в гості до своїх приятелів в іншому місці. Ми вийшли на горішню площину, де був наш табір, і заходилися розкласти вогонь. Принесений нами хмиз горів, весело потріскуючи. Сухе дерево палахкотіло, багаття вихоплювалось червоними язиками. На наше щастя, не було жадної комашні, ні одного москіта!

Віра і пані З. розпалили „примус” і почали готувати вечерю. Сонце сіло, і відразу настала пільма, освітлена нашою ватрою.

Ми ще перед виїздом домовилися, що годувати нас буде пані З., закупить усі потрібні продукти, а видатками ми поділимося пізніше. Іру, що любить смачненько поїсти, цікавило, що в нас буде за вечеря. Вона запитала пані З.

— Їжі є досить. Маю яйця, ковбаски, геркулес, гречану кашу, сухе молоко.

При переліку цих гастрономічних делікатесів Ірине обличчя все більше видовжувалося: як-

що є страви, що їх вона всією душею ненавидить, то це геркулес та гречана каша. Та нічого не гдієш! Вибирати не доводиться!

Яешня весело шкварчала на сковороді, і чайник, де варилася вода на чай, почав булькотіти.

Повернулися хлопці. Вони забили одного фазана і зв'язали, подібне до великої морської свинки на довгих ніжках — тут його називають пікуре. Здобич невелика, але обидві тваринки, коли засмажені, дуже смачні. Очі в Іри повесіли.

— От маємо і м'ясо на завтра на обід!

Міша коло забитого ним крокодила. Хтось, мабуть кариби, ампутували йому кінець хвоста.

— Ну, ні! Це ми візьмемо з собою до Каракасу, — промовила пані З.

— Пічірре! (скнара!) — прошепотіла мені в ухо Іра. — Хай подавиться своїм м'ясом! А я її геркулесу їсти все одно не буду.

„Пічірре!“ Я був схильний погодитись на її характеристику.

Повечеряли, запили чаєм і пішли розшукувати крокодилів.

Спустившись до берега річки, що вже була освітлена повним місяцем, я запалив ліхтар і скерував його міцний промінь на протилежний берег. Аж дух захопило від хвилювання: у прибережнім хмизяку загорілось таємничим червоним полум'ям кілька пар яскравих рубінів. Ми нарахували 8 пар!

— Це очі кайманів! — тихенько шепнув я і почув, як Іра судорожно схопила мене за руку.

Промінь ліхтаря ховзався по поверхні води і всюди, де він проходив, спалахували ці живі зловіщі рубіни. Каймани не рухались з місця, мов загипнотизовані світлом. Вони тупо в нього вдивлялися, не кліпаючи очима, уважно, вперто, ніби чогось очікуючи.

— Ех, шкода, що нема човна! — промовив Міша.

Бо дійсно, на човні можна було б цілком спокійно підплисти до них на віддаль 2-3 метрів і настріляти їх точним пострілом в око, скільки душа забажає. А так, без човна це було трохи трудніше.

Та не було ради. Ми перебрали річку і, тихенько пробираючись прибережним чагарником, підійшли до першої пари рубінів. Міша йшов попереду і дав нам знак, щоб спинитися. Ми скерували наші ліхтарі на ці жевріючі вуглики, а він взяв рушницю, поволі націлівся, і залунав постріл. Червоні вогники погасли, щось у воді за-

хлюпотіло, і в сьайві наших ламп на поверхню виринуло біло-жовте черево каймана. Він, видно, був мертвий. Довгим патином Ергарт притягнув його до берега, схопив рукою за задню лапу та витягнув на суше. То була невеличка, метрова „баба“.

Пішли далі обережно, щоб не зірватися з стрімкого берега у воду. Он видно ще одну пару рубінів! Цим разом стріляв Ергарт. Добре поцілів. „Баба“ підскочила у воді, і знову в світлі місяця зажовтіло її черево. Велика, вдвоє більша, ніж Мішина. Та дістатися до неї було тяжко. Берег спадав тут до води дуже круто і, мабуть, тут було глибоко. Вирішили притягнути „бабу“ гарпуном. Міша вистрілив у жовтаву пляму гарпуном, що вживається при підводнім полюванні, та не поцілів. Гарпун пролетів мимо і старий мотуз, до якого він був прив'язаний, обірвався. Прощай, гарпуне! Нічого не зробиш, довелося цю „бабу“ залишити в воді.

Подали видніло багато інших червоних вогників.

— Ну Іро, тепер твоя черга! Бери рушницю! Бачиш ці дві червоні точки? Отже, спокійно. Націлись! Я тобі посвічу на мушку. Міряй прямо

між очі! Тримай міцно рушницю. Не тремти. Добре! Тепер!

Бах! І ми з захопленням побачили, як вода в цьому місці заклекотіла, а на поверхню вплив мертвий кайман.

— Ох, та це ж і велетень! — з пошаною промовив Міша.

— Молодець Іра! Козир-дівка!

Ірина ж стояла коло мене, мов загіпнотизована, повна напруження. Я поклав їй руку на плече, від напруження вона вся тремтіла.

Хлопці патиками притягнули крокодила до берега й витягнули його на пісок. І тут нібито вже мертвий кайман почав бити на всі боки хвостом. Ударив Ергарта з такою силою по ногах, що бідний хлопець утратив рівновагу і впав. Тоді я патином з усієї сили лупонув каймана по голові, а розлючений Ергарт, схопившись на ноги, вихопив з-за пояса кинджал і загнав йому лезо в мозок.

„Цілком так, як тореро забиває бика!“ — майнула думка в голові.

Кайман ще раз кинув собою і затих. Цим разом він дійсно був мертвий. Ці звірюки страшно живучі, мають неймовірну вітальність. Часто буває, що нібито мертвий кайман за годину-дві оживає і з страшною силою переїчить направо й наліво своїм хвостом. За біду не важко. Звичайно мисливці воліють зв'язати йому щелепи та лапи мотузками, бо лише тоді почувають себе в його сусідстві більш-менш безпечними.

— Ну, доню, гратулюю тобі з першим кайманом! Молодець! Ти певно тепер будеш єдина дівчина у вашій школі, що власноручно забила каймана. Та ще якого! Добрих два метри! Ну, а тепер моя черга!

Ми пройшли кілька кроків і на наступну пару червоних вугликів вистрілив я. Кайман сидів між корінням прибережних дерев на плиткому місці, і тому витягнути його не було трудно. Це було теж гарне двометрове звірятко.

— Ну, буде з нас! Ходім до табору!

Я взяв наших двох кайманів за лапи, зв'язав їх мотузком і поволік на другий берег.

Коли ми переходили річку, Іра нараз сіпнула мене за рукав.

— Тату!

— Що таке, дитино?

— Тату, вибач мені, що я не вірила тобі й думала, що ти перебільшуєш у своїх оповіданнях.

— Тепер віриш?

— Так тату, не гнівайся на мене!

— Не гніваюсь! Тепер ти сама переконалась. Все гаразд! Ходім! Бачиш, на нас уже Віра чекає.

Віра бігла нам назустріч.

— Забили двох? Які ж вони гарні! Дивись, як місячне світло грає на їх панцері! От так би їх намалювати!

— Ти краще допоможи їх тягнути. — вони таки тяженькі.

Ми світили собі під ноги ліхтарями і нагло спинилися. Невеличке звірятко, завбільшки в лисицю, з неймовірно гарним пушистим хвостом, з чорними та білими смугами на шерсті, стояло спокійненько під деревом і з цікавістю дивилося на нас зеленявими очима.

— Скунс! (Сonepatus Gumillae) -- прошепотів я.

— І не рухається, не боїться нас.

Скунс ще хвилинку дивився на нас, опісля презирливо підняв хвіст і поволі, не кваплячись пішов у кущі... В ту ж мить обридливий сморід заповнив повітря. Він випустив свої гази. Ми аж закашлялись, хустками позатуляли носи й бігцем подалися геть до нашого табору. Та й сюди доходила хвиля цього прикрого настирливого мускусного запаху.

Скунс, чи як його в народі називають, воночка, має лиш одну зброю: цей сморід. І він, злодій, знає, що перед цим запахом не устоїть ніхто, ні звір, ні людина, що він на всіх діє гірше, ніж сльозоточиві бомби. Навіть могутній ягуар накиває п'ятами, як тільки почує цей сморід. І тому скунс дуже самопевний, він нікого не боїться. На жаль, ця самопевність часами іде далеко і нерідко коштує йому життя. Він навіть на автостраді почуває себе безпечним і до пролітаючих авт ставиться з погордою — тому часто стає їх жертвою. По дорогах Гваріко можна часто бачити скуснів, розчавлених автами, і повітря на кілька кілометрів буває затруєне його запахом. Під час одної з наших прогулянок ми мали необережність переїхати через уже розчавленого скусна — так ще довше ніж тиждень від нашого шевролета воняло мускусом!

Ми прибігли до нашого табору й почали пити воду, щоб виполоскати з рота цей настирливий сморід. Щойно після того, як я чабулькнув порядну склянку рому і закурив сигару, то відчув, що позбувся тієї напасти.

Накидавши ще гілляк у багаття, я зійшов на нижню площу і на пісочку почав здирати шкіру з кайманів. Це тяжка і прикра праця. Але, якщо хочеш зберегти собі шкіру, то мусиш це зробити зразу, бо, як відкласти це діло до ранку, то тіло натрухне, засмердитьсь, і тоді годі з ним возитися. За яку годину шкіри були стягнені, густо посипані сіллю, звинені і сховані у бляшане барильце, що його зумисне для цього я возив з собою.

Вернулися хлопці і принесли ще три „баби“. Їх шкіри здіймала пані З. Хвости вона відрізала і поклала до переносного холодильника.

— Вони незвичайно смачні... От, завтра я зроблю з них таку зупу, що пальці облизуватимете. Засиплю геркулесом і будемо мати такий обід, що вам і не снилося!

Іра дивилася на мене з виразом огиди. Було ясно, що остання крапля симпатії, яку вона ще відчувала до пані З., тепер остаточно й безповоротно зникла.

— Тату, алеж ми цього їсти не будемо?

— А чому ні? В порівнянні з хвостом каймана варена курка це ніщо, сміття!

Це Іри не переконало. Принаймні вираз її обличчя був цього доказом.

Повний місяць був уже цілком високо й заливав плесо ріки своїм сріблом. Було ясно, немов удень. Настирливо, металічно дзеленькотили цикади. Десь кумкали жаби. Час від часу було чути голос якогось нічного птаха.

— „За-ку-рив! — кричав він. — За-ку-рив!“

Час від часу щось спліскувало в ріці.

Ми були втомлені. Іра та Віра полізли в свої гамаки. А я, поклавши коло себе рушницю та ліхтар, розтягнувся на своєму ліжку.

Хлопці та пані З. пішли вниз на пляж і лягли прямо на пісок, на березі річки. Хоч утомлений, я довго не міг заснути; дивився на чорне мереживо гілляк на тлі ясного неба; курих свою сигару; нарешті почав провалюватись у нірвану.

Нагло інстинктивно я прокинувся, і рука автоматично простягнулася до ліхтаря.

Тяжкі кроки — вночі всі звуки здаються перебільшеними — лунали в чагарнику. Сухі вітки тріщали під вагою якогось важкого тіла. Хтось поволі чвалав крізь зарослі. Я засвітив ліхтаря і мало не крикнув від радості: за яких десять кроків від мого ліжка ліниво, поволі рухався величезний мурашкоїд. Красунь! Величезний пухнатий, мов бунчук, хвіст! Довга вузька морда з маленькими очима дивилася з цікавістю на мене. Довжелезний, мов хробак, рожевий язик коркотягом висунувся з його рота і знову сховався, — цілком, як у гадюки.

Я милувався цим атавізмом природи. Я його бачив живим лише в зоологічному садку. Так вільно в природі бачити його мені ще не доводилося. Це для мене була більша сенсація, ніж зустріч з кайманами...

— Мірмекофага трідактіля! — повторював я собі його звучну наукову назву. — Мірмекофага трідактіля!

Два тонкі промені світла з гамаків Іри та Віри показували мені, що вони милуються ним.

— Сфільмуй його! — прошепотіла Віра, за-

бувши в своїй захопленні, що я вночі не можу фільмувати.

Її голос налякав мурашкоїда. Він поволі маетатично повернувся і з тріском зник у кущах.

Ця тварина, хоч велика й імпозантна, цілком нешкідлива. Навпаки, вона корисна, бо живиться виключно комахами та мурашками. Однак, коли на неї напасти, то відважно обороняється: стає, як ведмідь, на задні лапи і довгими страшними пазурями (їх у неї три, вони пристосовані, щоб лазити по деревах, немов ті загнуті заліза, при допомозі яких монтери лазять на телеграфічні стовпи) — може заподіяти тяжкі рани. В цьому переконався один мій приятель, що, стрівши такого мурашкоїда, задумав зловити його голими руками. Ще донині три глибокі шрами білють на його грудях та раменах!

Мої дами цілком прокинулись.

— Боже, яка це краса! — говорила Віра. — Ось де природа в своїй первобутності, нефальшована, повна незабутніх вражень, повна таємниць!

Ми були захоплені безпосередньою зустріччю з тими різноманітними видами фавни, що вже загинули на інших континентах. Тут вони збереглися завдяки певній ізолюваності Південної Америки, так же як і в Австралії.

— А я ніяк не могла заснути, — казала Віра. — На цім дереві такий рух, мов на Авеніді Болівар у Каракасі. Воно старе, дуплясте, але в ньому цілий свій світ. Я лежала і спостерігала. Спочатку он по тій гілляці проходила ціла процесія великих чорних „бачакос“ (великі мурашки), потім до них спустилася якась велика безхвоста ящірка і почала ними ласувати, а вслід на нею появилось кількоро смішних шурів — спина у них чорна, груди білі, довгі хвости. Все чогось вони лазили по гілляках. Я все боялася, що вони залізуть в мій або Ірчин гамак!

— Це „perritos de agua“, — усміхнувся я. — Їх нема чого боятися, вони тобі нічого не зроблять.

— І я налякалася! — сказала Іра. — Я нараз почула, що в мене під гамаком щось ворухиться. Я подумала, що це кайман, посвітила туди, а це порожня паперова торба.

— Ех ти, герой! Кайманів стріляєш, а паперової торби боїшся!

— Ну, годі! Спати! А то завтра всі будете змучені. Розмовляти будемо завтра. Добраніч!

Та заснути нам і тепер не довелось. Знизу, з пляжу, де спали хлопці й пані З., ми почули якусь метушню, мов би хтось дряпав пазурями метал, якесь хрюкання, якийсь стогін. Я підійшов на край нашої площі і в світлі місяця побачив

хливий, апокаліптичний: там, де ми залишили об-
чив образ, що його ніколи не забуду — образ жа-
дерті із шкури тіла вбитих нами кайманів, твори-
лося щось несамовите. Десятки живих кайманів
повилазили на берег і кинулися пожирати ці жа-
логідні рештки. За них вони билися між собою,
гарчали, вдаряли хвостами, спліталися в клубки,
терлись об себе слизистими панцерами. Все біль-
ше й більше їх вилазило на берег. У світлі ліхта-
ря я нарахував 40 пар червоних очей. Образ, до-
стойний пензля Ієроніма Боша або пера Данте.
Широко розкриті рожеві пащєки клацали страш-
ними зубами. Все це рухалося, вертілося, звива-
лося, метушилося, біло-жовті черева блимали
ясними плямами між чорно-зеленою масою спин,
немов тут в передсмертній агонії билася лерней-
ська гідра.

Від галасу прокинулись і хлопці та й почали
навмання стріляти з рушниць в цей вузол плазу-
нів. Та плазуни на стрілянину не звертали ува-
ги і щойно за якої півгодини знов зникли у воді,
залишивши на переритім піску плями крові та
обгризені кості...

Після цієї сцени я збагнув, що наш кроко-
дил не такий то вже „блеф”, як запевнює Фле-
мінг. Бо під час цієї крокодилодраківки я відчу-
вав виразний страх. Страх первісний, певно та-
кий, який відчувала палеолітична людина, спо-
стерігаючи з безпечного місця бій тираносаврів.

Ми повернулися до наших ліжок схвильова-
ні, прямо таки потрясені тим, що бачили. Бага-
то дав би кінорежисер, щоб сфільмувати такий
крокодилячий бенкет!

Я поглянув на годинник: третя година. Все
таки ще три години до сходу сонця. Щоб заспо-
коїти розбурхані нерви, ковтнув таблетку на сон
і за хвилину провалився в безодню.

Розбудили мене перші промені сонця. При-
рода прокидалася. В повітрі звучав концерт пта-
хів. Зелені папуги з пронизливими, трохи істе-
ричними зойками, завжди парами летіли кудись
на другий берег ріки. Тисячі птахів, яскраво жов-
тих, лазурово-блакитних, зелених із золотом, з
червоними, мов кров, чубами, з фіолетовими
грудьми цвірінькали, співали та висвистували різ-
ні мотиви між прибережними деревами. Поки па-
ні З. варила чай, я крізь сильний бінокль залюби-
ки спостерігав їх забави.

До чаю був хліб з підсмаженим вудженим
салом. Обмінюючись враженнями про минулу ніч,
ми з апетитом поспідали.

Пісок, де вночі жирували каймани, був увесь
розритий та розкопаний їх лапами. Десятки чор-
них замуру*) (грифів), серед них кілька пишно-

*) *Coragyps atratus*.

перих замуру-рей (король замурів — *Sarcorhamphus rufa*) з відразливим скиглінням доїдали те,
що залишили каймани.

Хлопці взяли рушниці та зникли в лісі. Віра
розставила свій мольберт і почала малювати річ-
ку, а ми з Ірою взяли сітки на метелики і, пере-
брівши на другий берег річки, ходили по лісі, на-
діючись зловити „морфу” (це один з найгарні-
ших тропічних метеликів, яскраво-блакитний з
перлямутровим блиском, *Morpho* sp.). Як на злість,
метеликів не було. Ледве випадково вдалося нам
побачити кілька „катаграм” — чорних, з яскра-
вими червоними смугами. Мені пощастило спій-
мати пару для своєї збірки.

Та в ту ж мить, як я вкладав катаграми в
коробочку, відчув інстинктивно небезпеку. Стоя-
чи нерухомо, я почав поглядом перевіряти зем-
лю. Почулося сухе тріскотіння, ніби таракання
маленьких марак. Я глянув туди й побачив ве-
лику „каскабель” (гримучу змію або таракхав-
ця). Вона була скручена, мов пружина, а високо
піднята голова гойдалася з боку на бік; її хвіст
зловіщо таракотів. Видко, що я, ганяючись за
метеликами, її подратував і вона зайняла пози-
цію, готову до оборони й до нападу. Я не ру-
хався з місця. Віддаль між нею і мною виносила
яких десять кроків. Обережно я дав Ірі знак ру-
кою, щоб не рухалась, і сам почав поволі крок за
кроком відступати, не спускаючи очей з гадюки.
Вона не змінила становища, лише щораз гнівні-
ше таракотіла своїми дзвіночками. Коли я відій-
шов від неї на безпечнішу віддаль, тоді обернувся
і великими кроками підбіг до Іри.

— Що таке, тату?

— А ти хіба не чуєш оцього тріскотіння?

— Та чую.

— Ну, так це „каскабель”! Слава Богу, що
вона цим таракотінням попереджує про себе.
Ходім звідси, дитино! На сьогодні досить вра-
жень! Бо де є одна гадюка, там може бути їх
більше. Гайда!

Ми обережно дивлячись, куди ставимо ноги
(хоч і були у високих гумових чоботах, та все
таки обережного Бог береже), поволі вийшли з
лісу, спустилися до річки й повернулися до та-
бору.

Віра все ще малювала. Перші слова, якими
вона нас привітала, були:

— А тут коло мене прогулюється розкішна
змія. Не рухайтесь, дивіться на колеса авта!

Дійсно, біля коліс вигрівалася на сонці дов-
га, граціозна, яскравозелена змія, може на метр
завдовжки і тоненька, як олівець. Мала довгу еле-
гантну голову, великі очі й жовту шию.

— Це бехука! (*Oxybelis acuminatus*). Вона
не отруйлива.

Автор з рибою „карібе” в руках. На стіні видно шкіру каймана.

Я підійшов до неї. Поволеньки звиваючись, вона поповзла до дерева і, піднявшись на стовбура, за хвилину зникла серед його гілляк. „Бехука” по-венесуельському означає „ліяна” — і дійсно, тут мімікрія була ідеальна. Змійка звисала з дерева і я її бачив тільки тому, що знав, що це вона. Інакше її було неможливо відрізнити від інших ліян.

Ставало гаряче. Я запропонував вертатися поволі додому, тим більше, що мені хотілося спинитися на гварікській греблі і там наловити карібів. Ми почали пакувати свої манатки.

Віра мала в паперовій торбці голову каріба. Її ми відрізали ще від тих, що їх наловили хлопці по дорозі сюди. Голова від спеки вже смерділа чортом, і ми поклали її віддалік на землю, щоб потім вкласти в бочку, де були шкіри кайманів. Нараз із лісу вибігла велика чорна свиня, вхопила цю торбу з головою і галопом помчалась у хащі. Бігти за нею не було глузду. Я потішив Ві-

ру, що по дорозі додому ми ще наловимо свіжих карібів, і їх вона зможе собі взяти.

Якраз на той час вернулися хлопці, спітнілі, змучені. Нічого не застрілили. Заявили нам, що ще лишаться тут на один день. Ми їм віділляли більшу частину своєї питної води й порадили подивитися на колеса їх „вольвахе”. Як і треба було сподіватися, шина була без повітря. Ми її знову напумпували.

— Слухайте, молодики! Якщо ви хочете ще одну добу тут провести, то їдьте зараз за нами в Калябосо, щоб вам залатали шину. Бо інакше за кілька годин вона знову буде порожня.

— Ми тепер дуже втомлені. Трохи відпочинемо й тоді поїдемо. Тепер ні!

— Ваше діло! Робіть, як знаєте!

Ми попрощалися й поїхали назустріч цивілізації. Доїхавши до гаті, спинилися й почали рибалчити. За принаду взяли шматок крокодилячого хвоста.

Карібе. Добре видно подібний до булдога профіль цього людодіда та його гострі зуби.

Отут справа виглядала йнакше. Ледве закинеш вудку, уже її риба сіпає, і вже тягнеш каріба, що злобно кидається на всі боки. Ми всі троє забавлялися цим спортом з годину. Був якраз полудень, сонце нестерпно пекло прямо в голову. Жадної тіні. Страшенно хотілося пити. Віра вибрала собі щонайкращі рибини з вогняно-червоними животами, ми їх поклали в холодильник, а решту покидали в озеро. Негайно вода коло них мов закипіла, заклекотіла і за кілька хвилин затихла, залишивши на поверхні лише криваву пляму. Інші каріби пожерли їх в одну мить. (От прожері!

До Каракасу ми їхали вже без жадних пригод, лише пили літрами ледяну содову воду та їли соковиті холодні кавуни, що їх тут же біля дороги продавали селяни. В міру того, як із степів ми підіймалися поволі в гори, повітря ставало все свіжіше та свіжіше. Насолода! Розкіш!

— — —

За два дні до мене зайшов пан З., Мішин батько за ділом і розповів мені про дальші пригоди наших молодиків. Керуючись своєю юнацькою легкодухістю, вони і не думали мене послухати, в Калябосо не поїхали. Провели цілий день, стріляючи діри в повітрі. Їли геркулес, гречану кашу та зупу з кайманових хвостів. Смачного! Коли ж вирішили з'їсти свого фазана та пікуре, то виявилось, що лід у холодильнику розтопився і вони так засмерділися, що довелося їх викинути („Так їм і треба!“ — сказала на це Іра). Спека їх так зморила, що вони вирішили викупатися в річці. (Я аж зблід, коли мені про це розповів пан З. — на таке може зважитись лише безвідповідальна молодь. А каріби? А каймани?). І пані З. на це їм нічого не сказала. Вони поплили до того місця, де Ергарт забив уночі каймана і витягнули його на берег. Знайшли також гарпуна і задоволені вернулися на свій пляж ночувати. І нічого їм не сталося! Видно, що такі молоді шибайголови так само, як і п'яні, мають свого янгола-охоронця!

На другий день, коли вони вже вирішили вертатися до Каракасу, сталося те, що я передбачив: у шині не було ані трішки повітря. Оглянули запасну — теж порожня. Почухали хлопці потилиці — нема ради! Зняли колесо й покотили його по пилюці в Калябосо. На пекучому сонечку 20 кілометрів! Там їм шину залатали, і вони знову прогулялися назад, ще раз 20 кілометрів. Через утому і подратування вони не дуже то дбайливо пришрубували колесо й нарешті поїхали додому.

Та на цім їх пригоди не скінчилися. Коли вони гнали авто по неасфальтовій дорозі до Калябосо, те саме колесо нагло відлетіло, підскочило

у повітря й переплигнуло через паркан, що тягнувся уздовж дороги. На щастя, це було задне колесо, і лиш тому авто не перевернулось і вони лишилися живими. Проклинаючи долю, Ергарт поліз через паркан за колесом; залишивши матню своїх штанів у колючому дроті на верху паркана, він приволік „трикляте“ колесо. Але чим його пришрубувати? Матки, що ними воно було прикручене, кудись відлетіли. І от хлопці та пані З. добру годину лазили в пилюці на колінах, поки якимсь чудом знайшли три матки. Тоді з кожного з інших коліс зняли ще по матці і, нарешті, пришрубували колесо. Аж пізно вночі вони вернулися до Каракасу.

Вислухавши пана З., я йому сказав, що я думаю про їх купання в річці. На моє здивування він лише розвів руками.

— А що ж їм було робити? Їм було дуже гаряче!

— Так, добродію! Але, хто знає тропіки, той в річку не лізе, а стоїть на березі, відром черпає воду й обливає себе. А втім, от, прочитайте і дайте прочитати своїм героям!

Я подав йому вирізку з часопису „Ель Універсаль“: „Десять осіб пожегті рибами-канібалами. Ріо де Жанейро, 4 квітня 1961 р. Щонайменше десять осіб були пожегті тисячами хижих, м'ясоїдних риб, коли потонув човен, яким вони плили по Ріо Пурус, допливі Амазонки.

Човен потонув за кілька мінут після того, як наткнувся на затоплений стовбур дерева. Один пасажир, що чудом урятувався допливши до берега, розповів, що м'ясоїдні риби, відомі тут під назвою піранья, негайно накинулися тисячами на нещасних і своїми гострими зубами вмиль їх розшматували. Ріка залилася кров'ю. Десять осіб утратило життя на його очах таким жахливим способом“.

Пан З. взяв цю вирізку й задумано пішов з мого кабінету . . .

Ні, панове, каріби — це не міт і не блеф і не видумка подорожніх чи мисливців. Вони зовсім реальні й заслуговують повної пошани. Та й, може, і каймани — не такі вже флегматики, як це пише пан Флемінг. Може й від них краще триматися подалі? Як Ви думаєте, мої шановні читачі?

Каракас, 1. 5. 1961.

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ

О

ЧИТАЙТЕ

В

ПОШИРЮЙТЕ

И

„О В И Д“

Дещо про культ купання

І. Суспільне значення купання

Студіюючи різні інформації про парфуми, мені довелося назбирати багато цінних відомостей про культуру людського купання у старовину та в середньовіччя. Із записок, основаних на біблійних скриптах та інформаціях олександрівської бібліотеки виходить, що купання у старовинні часи було дуже формальне й відгравало велику суспільну й політичну роль. Подібні інформації можна зібрати з записок різних авторів староримських часів й середньовіччя. На мою думку, людська культура зазнала деякої втрати, бо ці речі відповідно не зібрані й не наświetлені.

Про велику соціальну роль купання свідчить факт, що історія володарів у старовинні часи мусіла бути чітко пов'язана з їх купелями. Тут парфуми мали основне значення, бо для володарів держав у давні часи влаштовувалося так звані пахучі купелі, додаючи до води пахучі соки, різні листя й корінці. Коли в старовинній Греції, Єгипті, Сирії чи Римі якась родина приймала визначного гостя, то мусіла завести його в басейн і добре з ним викупатись.

Про велику соціальну роль купання у старовинні часи свідчить і такий факт: коли Олександр Великий здобув Єгипет 330 р. перед Христом, то зараз наказав своєму генералові Птолемові будувати місто Олександрію в тій місцевості, де колись у час бою містилася його головна квартира. Якраз на місці, де стояло його шатро, він наказав будувати великий королівський басейн, запашний соками пальм та корінням *Radix Sarcopaiae*. Великий атенський філософ, політик і державний діяч Деметрій з Фалерону, що був особистим приятелем Птолемея, порадив атенським архітектам збудувати в Атенах басейн олександрівської форми. Це й була найвища форма пошани, яку він хотів віддати Олександрові.

Велике суспільне значення купелів у старовинні часи найкраще віддзеркалене в історії Клеопатри, що весь свій вільний час проводила в басейнах та мала понад сотню найкращих мужчин-невільників, що її купали, масували, натирали різними олійками та мали утримувати басейни в порядку й чистоті. Клеопатра була першою жінкою, що увела й пристосувала різні соки та олійки до фізичної культури людей, через що вона й сьогодні уважається символом жіночої краси, головню на Сході. Тому, що вона була красунею й мала здоровий вигляд, уже за її часів різні філософи створили теорію, що добрий запах тіла

означає добре здоров'я і навпаки. Також уже в той час виник погляд, що психічне життя людини залежне від краси людини й купелів. Усі легенди про Клеопатру говорять, що вона здобула свою красу купелями й парфумами.

Цитати з Біблії (Марко 7, 3; Лука 7, 44; Іван 8, 5 й 13, 5) також вказують, що колись купання й миття грали велику роль у суспільному житті. Дуже добре збережена Пісня про Соломона (5, 3) вказує, що вже в той час, крім купелів, обов'язував закон про миття рук перед їдою та сном. Цікаво відмітити момент, що купання в старовинні часи, особливо в I-ому столітті до Христа, мало клясовий характер. Люди в той час почали масово поселюватися над річками, озерами, потоками й морями, з чого пішло купання й хрищення в ріці Йордані. На це мав не абиякий вплив той факт, що Христос оздоровив сліпця, вживаючи звичайної чистої води з басейну Siloam (Іван 9, 7).

II. Купіль у римляни

Тому, що населення Середнього Сходу прив'язувало велику вагу до басейнів і купелів, римляни в кожній завойованій країні веліли будувати басейни, давали дозволи на спільні купелі й цим здобували собі величезну симпатію серед тубільців та влегшували працю своїм адміністративним чинникам. Це мало велике значення для різних шарів суспільства, бо треба пам'ятати, що в усіх країнах на Середньому Сході нижчим клясам купання було заборонене. Тут буде доцільно згадати, що старовинні римляни були добрі політики й тому зростали в силу в кожній ділянці життя. У всіх країнах, куди вони приходили, насаджували свою культуру, але пристосовували її відповідно до нових умов.

Дуже великий басейн був збудований ними коло Єрусалиму, так званий басейн Bethesda, що означало „місце ласки". Цікаво також відмітити, що римляни перші на Середньому Сході почали будувати сіркові басейни для лікувальних практик, при чому для тих цілей спроваджували воду з Тіверіядського озера. Коли римляни пізнали велику користь з басейнів і купелів, то вже на початку I-го століття почали відкривати купеліві заклади в Римі, спершу тільки для вищих кляс. Треба згадати, що купання у старовинній Греції дійшло до великого значення десь у I стол. до Христа, але вже в I стол. по Христі почало упадати. За свідомством Марціяля, письменника

староримських часів, римські басейни були краще устатковані, ніж басейни Греції чи Середнього Сходу. Римські купелі споруди були обов'язково будовані так, що через басейни мусіла протікати свіжа вода, навіть тоді, коли вони були приміщені в мешканевих закладах.

Купання й ідея басейнів у Римі розвинулися особливо в часи Марка Аврелія, 180 р. по Христі. В той час кожний римлянин, що мав ім'я й значення, мусів мати розкішний басейн, обслуговуваний невільниками та дипломованими „майстрами”, що вміли купати й масувати та виконували ролі фриз'єрів. Щоб здобути славу, утрачену через винищення християн, Каракалла збудував перший величезний басейн з гарячою водою. Його поверхня виносила понад 1200 кв. мт. Ще більший гарячий басейн збудував Діоклетіян (285-305), з приблизною поверхнею 1500 кв. мт. Десь у половині четвертого століття у старім Римі було більше як 900 публічних басейнів, і римляни зуживали тоді 750 мільйонів літрів води денно, приблизно три рази стільки, скільки місто Рим зуживає в наші часи.

Крім кращого устаткування, купання в старовинному Римі було культурніше, ніж на Середньому Сході чи в Греції. Тут жінки мали окремі басейни, а дітям було заборонено купатися разом із старшими. Згодом і тут популярність купелів використано для політичних цілей. Щоб здобути собі прихильність населення і зміцнити свою владу, різні імператори вводили для купання всякі „полегші”, встановлюючи так званий закон „mixta balnea”, на підставі якого жінкам було дозволено купатися разом з мужчинами. Ще за Дометіяна існував закон „deliberate frictis genitalium”, що дозволяв мішані практики в масажах, а мужчины могли обслуговувати жіночі басейни. Закон „Mixta Balnea” проіснував з деякими перервами аж до кінця IV-го стол. З поширенням християнства басейни, як головний засіб розваги, почали втрачати своє значення, що можемо ствердити, вивчаючи часи папів св. Сириція, Анастасія I та Інокентія I. У 410 р. Алярик скасував басейни, а на місці, де був гарячий басейн, збудований Діоклетіаном, побудовано церкву S. Maria degli Angeli. І саме в той час мораль старовинного Риму почала поправлятися, бож з кінцем 3-го століття вона стояла на найнижчому щаблі. Таким чином християни надали Римові гідності та зберегли його від упадку.

III. Купання у Візантії та в мусулманських країнах

Коли християни привернули Римові мораль і культуру, значення купелів занепало на рим-

ській території, зате римляни почали його сильно поширювати в мусулманських країнах та до деякої міри у східній частині своєї імперії, Візантії. Мусулмани прийняли ідею „Mixta Balnea” з великим захопленням. Басейни, парні та різні купелі споруди будувалися навіть у мусулманських святинях і мечетах, що залишилось серед консервативних мусулман і до сьогодні. Значення купелів серед мусулман постійно зростало, головню по гаремах. Уже на початку 15-го століття купелі та розпуста серед мусулман, головню в Туреччині, так поширилися, що стали центральною проблемою країни. Вже в той час турки зуміли так удосконалити гарячі басейни (лазні), що й сьогодні важко до них щось нове додати. Цілі століття там існували спеціальні „вищі” школи, що займалися виключно купелями та фізкультурою.

Турки вдосконалили й спопуляризували так звані міські парні (лазні), що з розвитком купецтва на початках 16-го століття поширилися на європейський континент. Той час був дуже сприятливий для „парень”, бо саме тоді Церква проходила великі реформи й різні церковні опоненти вживали „ідею парень” для своїх політичних аргументів. Також багато авторитетних церковних діячів були за те, щоб купелі закони відповідно сформулювати й допустити парні до всіх міст Європи. Тома Мурнер, дорадник папи та визначний монах Францісканського Чину, одночасно найбільший противник Лютера, у своєму дорадчому листі до папи писав так: „Уже проминуло п'ятнадцять століть від часу, коли Бог прийшов на землю. Сам Бог по своїй подорожі став любителем і майстром купання та іменем Св. Трійці через Водохрищення увільнив нас від первородного гріха”.

Коли остаточно купелі закони оформлено, парні-лазні почали множитися на європейському континенті, головню у Франції, де, не зважаючи на церковні й урядові декрети, поширювалася з успіхом і „Mixta Balnea”. Цікаво відмітити, що в Австрії, Німеччині, Росії та Україні міські парні почали сильніше розвиватися щойно після походу Наполеона, з чого виходить, що ці краї, головню Україна, інституції парень від турків не прийняли, а впровадили її там війська Наполеона. В Галі (Тироль) є найстарша міська лазня на цілу Австрію, в ній висить т. зв. ліцензія, написана на пергаменовому папері латинською мовою, з датою 1811 р. В Австрії, в Україні й інших слов'янських краях, за винятком Болгарії та Югославії, ідея „Mixta Balnea” не була взагалі здійснена, а це доказує, що ці народи були більше прив'язані до Церкви. „Mixta Balnea” в Болгарії та Югославії були поширені самими турками. В

інших краях Європи, в яких Церква проходила великі реформи, а навіть розкол, "Mixa Balnea" входили у практику. У міській бібліотеці у Дрездені є добре збережені дві мініатюрні міські лазнички з 17-го й 18-го століть. Вони знаменито віддзеркалюють вигляд мішаних лазничок та вказують на їх існування в Німеччині. Подібні мініатюрні лазнички зберігаються в музеях Парижу, Мюнхену, Лісбони й Стокгольму.

Цікаво, що в цілій Європі лазні були доступні тільки для міських аристократів, і так було майже аж до кінця 19-го століття. Лазнички стали головним місцем розваг для вищих клас суспільства. Люди перебували там цілими днями. Там улаштовували різні гри, їли й пили, а серед російської аристократії почав навіть поширюватися звичай святкувати в „банях” Святий Вечір та зустрічати Новий Рік.

На початку нашого століття міські парні стали доступні для всіх суспільних клас, через що туди проникли різні інфекційні недуги, а вслід за тим зникла їхня романтика. Сьогодні купелеві заклади контролюються хемікаліями, так що ін-

фекції виключені. Тепер міські парні ніякого суспільного значення ніде не мають, а уживають їх головню взимі для лікування різних перестуд, головню м'язів. Культура сучасної людини вміє належно використати природні басейни, тобто озера, ріки, моря й океани. Що купелі мають психічний та фізичний вплив на будову людини, у тому старовинні єгиптяни не помилялись. Але найбільша користь із них тоді, коли вживаємо їх серед природи.

На закінчення цієї статті хочу сказати, що найкращим лікувальним засобом є морські купелі, точніше морська вода, сонце й пісок. Коли ці чинники відповідно застосувати, то не буде ні одної недуги, якої вони не поборили б. У нашому великому національному змаганні вміймо належно їх використати, пам'ятаючи, що природа може бути нашим найкращим союзником. Але все таки не слід забувати, що культ тіла й духа повинні бути відповідно скоординовані, а духове життя людини мусить стояти вище від культу людини.

**ПРОДАЄМО НАЙБІЛЬШ МОНУМЕНТАЛЬНІ ВИДАННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ**

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ УКРАЇНОЗНАВСТВА —		
I Загальна Частина — III томи		дол. 60.00
II Гаслова Частина — VI томів в полотні		„ 50.00
	в півшкірі	„ 60.00
Михайло Грушевський : ІСТОРІЯ УКРАЇНИ - РУСИ — X томів (11 книжок)		„ 82.50
Михайло Грушевський : ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ V томів		„ 36.00
Іван Франко : ТВОРИ — XX томів		„ 75.00
Юрій Клен : ТВОРИ — III томи		„ 10.65
Ярослав Пастернак : АРХЕОЛОГІЯ УКРАЇНИ —		„ 15.00
Олекса Повстенко : КАТЕДРА СВ. СОФІЇ В КИЄВІ —		„ 12.50
Леонід Мосендз : ОСТАННІЙ ПРОРОК —		„ 6.00
СЛОВО О ПОЛКУ ІГОРЕВІ — героїчний епос XII віку		„ 13.00
Л Ь В І В — Літературно - мистецький збірник		„ 10.00
АРХИПЕНКО — ювілейний збірник праць з кольоровими ілюстраціями		„ 20.00
спеціальне люксове видання		„ 50.00

Всі ці видання продаємо на догідні сплати за окремим договоренням.

Замовлення приймаємо без завдатку.

Замовлення слати на адресу нашого видавництва.

MYKOLA DENYSIUK PUBLISHING COMPANY
2226 W. CHICAGO AVE., CHICAGO 22, Ill. — U.S.A.

ДВІ ПОЕЗІЇ

Глоса

В сумирнім смутку бачу зірні шати.
Ніщо земне не вабить і не кличе.
Приходь! Пора в мандрівку вирушати
Крізь вечір загадково-таємничий.

Дві речі я беру з собою нині:
Це забуття — наругу поховати,
І цю любов — вгорнути любі тіні.
Спочило море, наче велет синій.
В сумирнім смутку бачу зірні шати.

Страждав, трудився і блукав доволі
Один з прочан. Та крізь шляхи і стрічі
Я бачив вказівки моєї долі,
Що виростали, наче квіти в полі.
І вже ніщо назад мене не кличе.

Мене твій присуд не лякає, Боже!
Ні славою, ні грішми не багатий,
В житті я знав лиш муки зловорожі.
Який величний вечір і погожий!
Приходь: пора в мандрівку вирушати.

За нами зорі пильно-пильно стежать,
З-під вій промінних зазирають в вічі,
Немов велять сповнити, що належить,
І вирушати в путь — в ясне безмежжя
Крізь вечір загадково-таємничий.

**

Тобі свій біль, о Пане, віддаю:
Це все, що можу я принести на офіру.
Ти дав мені любов,
любов велику, щиру,
Та вкрала смерть любов мою.
І, повний болем понад міру,
Його тобі, мій Пане, віддаю:
Це все, що можу я принести на офіру.

Переклади Ігоря Качуровського

Амадо Нерво — один з найбільших поетів Латинської Америки. Народився 1870 р. в одному з дрібних провінційних міст Мехіко, помер 1919 р. в Монтевідео. У його творчості домінують любовні й містичні мотиви.

Добра книжка — це найкраща
розвага культурної людини!
„УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО”

— М ю н х е н —

Пропонує такі свої видання:

	Ціна в долярах
Ольга Макс:	
БОГ ВОГНЮ	
Повість в 3 томах	6.00
З ЧАСІВ ЄЖОВЩИНИ	
Спогади	2.00
Віра Вовк:	
ДУХИ І ДЕРВІНИ	
Повість	1.50
ЕЛЕГІЇ	
Поезії	0.75
Юрій Тис:	
ЖИТТЯ ІНШОЇ ЛЮДИНИ	
Фантастична повість	1.50
Петро Кізко:	
УСТИМ БЕЗРІДНИЙ	
Повість	1.50
Олекса Воропай:	
ЗВИЧАЇ НАШОГО НАРОДУ	
Том I, Зима, Весна	3.00
Д-р Ростислав Єндик:	
ДМИТРО ДОНЦОВ	
Ідеолог Українського Націоналізму	1.30
Леся Храплива:	
ВІТЕР З УКРАЇНИ	
Ілюстроване оповідання для дітей	2.00
ОТАМАН ВОЛЯ	
Повість для молоді	2.00
Підготовляється до друку	
Олекса Воропай:	
ЗВИЧАЇ НАШОГО НАРОДУ	
Том II, Літо, Осінь	3.00
А. Фурман:	
КРОВ І ВУГІЛЛЯ	
Повість про життя і боротьбу українських засланців у Воркуті.	3.00

Усі перчислені твори можна набути в українських книгарнях у вільному світі, а також безпосередньо в видавництві

VERLAG

SCHLACH PEREMONY

Munchen 8, Zeppelinstr. 67

У джунглях Камеруну

На кордоні

Колишня французька Екваторіяльна Африка займала поверхню 2.226.000 кв. км. Межували з цією великою колонією Лівія на півночі, Нігерія на заході, Судан на сході й Бельгійське Конго на південному сході. Вона складалась із п'яťох країн — Камеруну, Габуну, Конго, Oubangui-Chari та Tchad. Нині ці країни є самостійними республіками. Столицею було місто Брацавіль над рікою Конго.

Камерун — це колишня німецька колонія,

батько скликає дочок, і гість має право вибору; якщо господар не має своїх дочок, тоді приходять його сестри або дівчата з найближчої родини. Вони вважають за зневагу, як хтось відмовляється від цього звичаю.

У лісах багато диких звірів, хижаків, тож я вибрався на полювання. Ішов гірськими стежками серед густої джунглі й зупинився над потоком. Своє обсерваційне становище я замаскував галуззям і травою. Сюди приходять звірі пити воду, і тут на них нападають хижаки. Я лежав

Дівчина з Камеруну

що її по 1-йй світовій війні одержала Франція, як мандат. Ця республіка займає 430.000 кв. км. і має 3.300.000 населення. Частина західного Камеруну була під британським мандатом і адміністративно становила з Нігерією одне ціле. Ця провінція стала „кістю незгоди” між обома країнами. В 1961 р. тут відбувся плебісцит під наглядом Об'єднаних Націй, і більшість населення цієї провінції голосувала за приєднання до Камеруну.

Я доїхав до місцевості Emfum і зупинився над рікою, що тут є одночасно границею. Командант граничної станиці просив, щоб я залишився тут і відпочив кілька днів. Я погодився. Кругом покриті джунглями гори, гарні краєвиди, до того здорове гірське повітря. Можу ходити обабіч границі, тож волочусь по довколишніх селах.

Населення симпатичне й дуже гостинне, а гостинність тут сягає так далеко, що гість, крім поживи й нічлігу, дістає ще й... дівчину. Звичайно буває так, що там, де зупиняється гість,

довший час нерухомо. Врешті на тому березі я побачив антилопу. Вона випростала зграбну шию й роздивлялась на всі сторони. Видно, не помітила небезпеки, бо підійшла ще кілька кроків і пила воду. Між нами була віддаль приблизно 30 метрів, я лежав і приглядався до її гарної постаї. Вона напилась і скоро відійшла.

Минуло кілька годин. Крім птиць, я не бачив жадних живих істот і почав нетерпеливитись. Раптом з лісу вийшла пантера. Мабуть, помітила мене, бо зупинилась і звернула вбік, але в той момент я вистрілив. Вона перевернулась і лягла нерухомо. Я перейшов потік і наблизився до пантери. На її гарному пушистому хутрі видніли криваві плями...

Перша впольована звірина не справила мені приємності. Я взяв її на плечі, заніс у село й дав господареві, де я мешкав. Частину пантери вони зварили, а частину вудили, але я того м'яса не їв. Я ходив ще кілька разів у джунглю до свого обсерваційного становища, сподіваючись, що по-

бачу боротьбу звірів.

Раз уранці, коли я йшов до потоку, біля стежки на крок від мене лежав величезний вуж боа (полоз удав). Я довго не надумувався, підняв мачету (великий ніж, що ним прорубують дорогу крізь джунглю) вгору, і в той момент гад підняв голову. Він, видно, спав, і саме тоді пробудився, але на секунду запізно, і ця секунда завважила теж і на моїй долі. Я вдарив мачетою раз і другий, за другим ударом я відрубав гадові голову. Тепер я мав можливість приглянутись до цього 10-метрового вужа. Я заглянув йому в пащу й побачив великі гострі зуби, загнуті до середини. Жертва, яку вуж ухопить, не має можливості вирватись з його пащі. Я вернувся в село, мешканці принесли боа, зняли шкуру й порубали на стільки куснів, скільки було родин у селі. Жінки розпалили вогні й варили м'ясо боа. Я з цікавості покуштував. М'ясо на смак солодке і смакує, як риба. Три дні всі мешканці нічого не робили, тільки танцювали, пили пальмове вино та їли м'ясо боа. Як мало вони потребують, щоб бути щасливими!

Бандитизм

Від границі їду в південному напрямі до міста Буеа. Цей відтинок дороги завдовжки в 350 км. проходить через гори, вкриті джунглями. Подорожувати можна тільки вдень; з настанням темноти ніхто тут не вибирається в дорогу, ані не виходить з оселі. У лісах створились банди, що грабують і вбивають населення. Не раз при дорогах я бачив убитих людей. Відколи Камерун став самостійною державою, відтоді ці банди так поширили свою діяльність, що прибрали форму партизанського руху. Організування та підтримання цих банд приписують комуністам. У країні багато поліції та жандармерії, по дорогах перевіряють усі авта, чи не перевозять зброю, і затримують усіх мандрівників. Свобода руху населення в цій країні обмежена.

Я доїхав до містечка Кумба, взяв свій багаж на плечі й пішов дорогою, що веде до міста Буеа. Мене затримала жандармська стежа, перевірила мої документи, багаж і звернула мені увагу, що незабаром буде темно, отже й небезпечно виходити з міста. Я подякував за осторогу і сказав, що все таки піду в дальшу дорогу на власну відповідальність.

— Це ваша справа, — відповіли жандарми. — Робіть, як хочете!

І ми розсталися. За три кілометри від містечка я побачив убиту недавно людину. Я перейшов ще кілька кілометрів. Вечоріло. З лісу вийшло четверо озброєних мужчин. Один з них спитав, куди я йду.

— Довкола Африки! — я відповів.

Вони дивувалися, що я йду сам пішки. Поговорили щось між собою своєю мовою, підійшли й подали мені руки. Один, мабуть ватажок, сказав, що в цих околицях небезпечно самому ходити, а ще й уночі.

— Ми запровадимо вас у село!

Вони несли мій багаж. Було зовсім темно, як ми дійшли до села. Вони постукали до одної хати й наказали господареві прикликати начальника села.

— Цей подорожній буде ночувати у вашому селі, — сказали мої опікуни переляканому війтові, — дайте йому добру вечерю, гарну дівчину й харчі на дорогу!

— Не турбуйтеся, йому кривда в нас не статеться! — відповів війт.

Незнайомі побажали мені щасливої дороги й відійшли. Я спитав війта, що то за люди. Він мовчав. Я повторив питання, і тоді він відповів:

— Я не знаю.

На другий день я залишив село і вантажним автом доїхав до міста Буеа.

На верху гори Mont Cameroon

Містечко Буеа — це столиця колишнього британського Камеруну. Воно лежить коло півніжжя гори Mont Cameroon (4070 мт.). Я приїхав сюди з наміром вийти на верх цієї гори.

Більшість моїх знайомих відраджувала мене від цього наміру. Казали, що небезпечно заходити самому в гори, що можна заблудитися звихнути ногу або бути пожертим дикими звірами. Я їм відповідав, що я виріс коло підніж Карпат і що з горами „на ти”. Вони намовляли, щоб я зачекав, аж збереться група туристів і я можтиму до них пристати, а якщо ні, то щоб узяв провідника, бо нормально прогулянка на Mont Cameroon і назад триває два дні. Я їх просив, щоб вони мені показали дорогу, що веде на верх гори. Ми поїхали 3 км. за місто до в'язниці. Тут мене познайомили з вартовими, бо стежка на Mont Cameroon починається на в'язничному подвір'ї.

Було 13 листопада — число, що не обіцяє успіхів, але я не маю того роду упереджень. Того дня ранесенько я вибрався у мандрівку. Коли я дійшов до забудувань в'язниці, вже дніло. Вартові та в'язні обступили мене громадно, частуючи молоком і гарячими земними горіхами (при в'язниці є молочне господарство, і там працюють в'язні). Вони побажали мені щасливої дороги, і ми розстались.

Іду весь час під гору. Перейшов кількасот метрів покритого травою терену, де паслася худоба, і вступив у густу джунглю. Почав іти дощ, але я був мов під парасолем, бо дерева так пере-

Упольована величезна змія

плутані й зрослі одні з одними, що неба не видно. Сонячне проміння в джунглю не доходить, тут завжди панує морок. Кілька разів моя стежка перетиналася навхрест з іншими стежками, але стежка на Mont Cameroon була найбільш утоптана, а в деяких місцях стирчали вбиті в землю патики, вони показували правильну дорогу. Біля стежки стояли напіврозвалені хати, збудовані з галуззя — видно, тут колись таборували подорожні.

У половині гори є дерев'яна хата під бляхою, щось в роді захисту. Є там дві кімнати, стіл, залізні ліжка й матраци. У підлозі й стінах бракує кілька дощок — видно, якісь вандали повиривали дошки на вогонь, хоч кругом стільки дерева. Поруч маленька з бетону збудована хатка, призначена на вогнище.

Я ніде не зупинявся, ані не відпочивав, бо доступ до гори спочатку лагідний, і мандрівник неначе проходить по парку. Але приблизно на висоті 3.000 метрів починаються перешкоди. Гладкі скелі й каміння, що обсувається з-під ніг, значно утруднюють підхід. Останній відтинок дороги, 500 метрів від верху дуже стрімкий. Просуватись туди з якимнебудь багажем неможливо. Тут я залишив свій наплечник, в якому були харчі, спальний мішок, тепла одежа й фотоапарат. Падала дрібна мжичка, ховзались ноги по скелях, оброслих мохом, зрадливо обсувалося каміння з-під ніг. З великим трудом здобував я кожний метр цього верху. Підхід ставав щораз небезпечніший.

З голосним лоскотом обсунулася скеля, де я стояв, і покотилася кількатор метрів униз. Я вхопився одною рукою за кущ, а другою за виступ скелі. Кущ відірвався від скелі, я завис на одній руці, але ногою вперся у заглиблення у скелі й так урятувався від неминучої смерті.

Були моменти, що я хотів завернути з дороги і признавав рацію знайомим з Буеа, які попереджували мене, що небезпечно самому мандрувати на верх Mont Cameroon-у. Однак верх гори притягав, як магнет, і я поволі підсувався вперед. Можливо, що під впливом емоцій і вражень я не відчував ніяких атмосферичних змін, хоч був на висоті 4.000 метрів.

Вкінці я на верху гори! Власне, це не один верх, але гірський хребет. Mont Cameroon — це скеляста гора, поросла травою, кущами й карлуватими деревами.

Ішов дощ, довкола сіріла мряка. Я відпочив і почав сходити з гори. Але це набагато трудніше від підходу на гору, бо, сходячи по стрімких схилах, неможливо бачити терен, що у вас під ногами. Кілька разів я дійшов до таких стрімких стін, що далі сходити було неможливо. Я мусів знову вертатись під гору і шукати інших місць, де можна б зійти вниз.

Нормально групове здобування верха з гірським вирядом не справляє великих труднощів, але таке „дикє" здобування, як моє, отримане з безпекою. В наслідок такого сходження я заблукав і, коли зійшов із стрімкого урвища, опинився серед густої джунглі.

Я в розпачі без поживи, теплої одежі, зброї та мачети. Пробую продиратись крізь праліс, але без мачети це майже неможливе, бо джунгля тут така густа, мов стіна, і її конечно треба прорубувати. Одежа на мені порвалася, тіло покалічене. Алеж я не можу стояти на одному місці, я мушу знайти якусь дорогу з цієї джунглі!

Я блукав деякий час, врешті дійшов до гірського потоку. Я зрадив, бо думав, що, йдучи його коритом, кінець-кінцем вийду з джунглі. Але я помилюся, бо на цьому потоці були пороги й водоспади, деколи до 50 метрів заввишки. Обійти

цих місць я не міг, бо потік протікав глибоким яром і, щоб вийти з нього, я мусів шукати догідних місць.

Вечоріло. Я знайшов менш-більш сухе місце і наламав галуззя, щоб під деревом провести ніч. Моя одежа цілком промокла, я відчував несамовитий холод. Годі було розпалити вогонь і загрітися, бо в мене не було ні сірників, ні запальнички (відколи приїхав до Африки, перестав курити і відтоді не ношу з собою запальнички). Я прикрився галуззям, але не закрився, тоді почав робити руханку, і це мене трохи розігріло. Я ліг, але від холоду не міг заснути. Я прислухався до нічного життя джунглі. З усіх сторін доходили до мене якісь звуки. Кілька разів мені здавалося, що щось проходило мимо мого лігва, але я нічого не бачив, бо ніч була дуже темна.

Уранці я продовжував мандрівку крізь праліс. По кількох годинах натрапив на стежку, що її втоптали ловці. „Я урятований!” — подумав я собі, але, пройшовши кількасот метрів, побачив недалеко на стежці велику мавпу-горилю. Я зупинився. Якщо б я мав якийнебудь ніж, то все таки були б якісь можливості оборони, але тепер я стояв без оборони віч-на-віч сильною бестії... Гориля була не менше від мене вражена нашою зустріччю. Ми стояли кілька секунд нерухомо, дивлячись один на одного. Потім гориля видала майже людський окрик і плигнула в гущавину. Я стояв і роздивлявся, чи вона не нападе на мене з іншої сторони, але кругом панувала тишина. Я пішов далі стежкою. Від того часу вірю в теорію, що горилі не нападають на людей.

Нарешті я дійшов до захисту в половині гори, а звідти вже зную дорогою помандрував попри в'язницю до міста. Розповів знайомим про свою мандрівку. На другий день вони відшукали мого наплечника. Пригода закінчилася. 13 листопада буду згадувати як „щасливу тринадцятку”.

У в'язниці в Yaounde

З міста Buea їду через Kumba, Nyombel до Duala, найбільшого міста і пристані Камеруну. В Nyombel є гранична перевірка, бо, хоча британський Камерун приєднано до республіки Камерун, тут все ще існує границя, як за часів, коли ця країна була поділена на британську і французьку колонію.

Duala — гарне чисте місто з 70.000 мешканців. Тут живе багато французів. У модерній пристані причалюють великі кораблі. Однак дорога, що сполучає два головні міста Камеруну, Duala і Yaounde, така погана, що деякі її відтинки тяжко переїхати. Дорога проходить ліса-

ми й горами. 580 км. я проїхав протягом 5 днів.

Yaounde — мале місто, 38.000 мешканців. Тут нічого цікавого, тому я по короткій затримці поїхав у напрямі до Kribi. У цих околицях живе багато пігмеїв, і я вирішив їх відвідати. По дорозі зупинився в Akano, там є середня школа, духовна семінарія і найбільша в Камеруні католицька церква.

Я доїхав до містечка Ngomdzap. Командант жандармерії просив, щоб я відпочив у нього кілька днів. Я погодився. Вдень купався в ріці, засмалювався на сонці, а вечорами ми заходили до директора школи або місцевого католицького пароха на холодні й гарячі напитки.

По кількох днях я вибрався в дорогу, але не зайшов далеко. Населення тут гостинне і відноситься прихильно до білих. Всюди мене запрошували, щоб я відпочив у їх селі. Нарешті я не встояв проти симпатичних запросин і залишився в селі Ebom за 15 км. від Ngomdzap. Мешканці того села працювали на плантаціях какао й бананів. Варені й печені банани є тут основною поживою. Всю працю виконують жінки. Вони й носять далеко до містечка на торг свої продукти на плечах у великих кошиках, прив'язаних до голови. Я приглядався, як вони будували доми. Мужчини споруджували з патики скелет, а жінки галуззям переплітали стіни й обмазували їх глиною. Тоді мужчини робили з трави дах — і хата готова! Жінки Камеруну мають своєрідну „свободу”: тут, як у Швеції, існує неписане право вільної любови.

По кількох днях приїхав командант жандармерії з Ngomdzap з якимсь цивільним мужчиною, що представився, як урядовець служби безпеки. Він дораджував мені наказовим тоном, щоб, з огляду на свою безпеку я замешкав у команданта жандармерії та їздив у терен з жандармською охороною. Я відповів йому, що почуваю себе безпечно серед цих людей і що до мене належить остаточне рішення, де хочу мешкати, бо маю візу, що дає мені право вільно подорожувати по цілій країні. Вони попрощали мене й від'їхали.

На другий день у село приїхало авто, і до „моєї” хати увійшли командант жандармерії з Ngomdzap, два жандарми з автоматичними пістолетами і ще три цивільні мужчини. Один з них, той, з яким я мав „приємність” познайомитися вчора, сказав, що я арештований аж до моменту, поки виясниться, для чого я приїхав до Камеруну.

Поки я опам'ятався із здивування, вони заклали мені на руки кайдани. Я був скований перший раз у своєму житті! Жандарми спакували мої речі, а книжки, мапи, знімки й записки забра-

ли окремо. Ми поїхали до станиці жандармерії в Ngondzar. Тут вони докладно перевірили мій багаж і звільнили мене з кайданів. Ми поїхали далі й зупинились у місті Mbalmayo.

Мої опікуни завели мене до префекта, що сповняє ролі голови міста й начальника поліції. Він запросив мене до свого приватного помешкання, де ми спожили вечерю. Опісля поїхали до його знайомих гасити спрагу алкогольними напитками. Коли ми вернулися до резиденції префекта, він увічливо сказав, що для задоволення деяких іміграційних вимог я мусітиму поїхати до Yaounde. На подвір'ї вже чекало авто з трьома жандармами. По двох годинах їзди ми зупинились перед командою столичної поліції. Дижурний поліцай вписав мене у книжку й запровадив на загальну залю арештантів. Більшість арештантів спала, я сів на лавці й пересидів цілу ніч.

дить у кутку залі, продавала в крамниці у Yaounde і потайки виносила шокраші суконки до своєї хати. Було також двоє дітей, 10-літня дівчинка й 9-літній хлопець, ці безпритульні волочилися по місту, живучи з дрібних крадіжок.

Арештовані сидять тут кілька днів, опісля виходять на волю або йдуть до в'язниці. В той час їм не дають ніякої їжі, видно, думають, що арештовані не помруть протягом кількох днів. На команді поліції для арештантів були відведені три залі — дві для мужчин, одна для жінок. Але в одній залі тримали тільки мужчин, у другій — мужчин і жінок разом, а третя зала була порожня. Туди заводили одинцем молодих жінок і дівчат, а опісля вони верталися з хлібом, вином і цигарками...

Між арештованими створилася своєрідна солідарність. Деяким арештантам родина приносила поживу, і вони її розділювали між усіх.

На полюванні в горах Камеруну

Уранці повели мене на допит. Навпроти мене сидів молодий симпатичний на вигляд мужчина, шеф спеціального комісаріату (камерунський НКВД). Він у чемній формі провів допит, зосереджуючи свою увагу на особах, з якими я мав контакт у Камеруні. Коли я заспокоїв його цікавість, він від'їхав, а мене знов запровадили на залю арештантів. Приглянувся я до своїх товаришів: не долі. На залі було 14 осіб, мужчины, жінки й діти. Вони підійшли й привіталися зі мною. Я довідався, що один з них убив свого односельчанина; другий був директором пошти в якомусь провінційальному містечку й не дуже відрізняв державні гроші від своїх, приватних; інший, якийсь вищий урядовець з обласного міста, сидів за „політику“: він критикував свого зверхника префекта. А ось весела дівчина, вуличниця, вона обікрала свого клієнта. Жінка, що си-

Але таких, що їм приносили харчі, було мало, так що всі були голодні. На залі не було ліжок ні матраців, усі спали на лавках і на камінній долівці. Мені віддали поліцаї мій багаж, і я спав у своєму спальному мішку. Всіх арештованих несамовито били, в деяких випадках вживали рафінованих тортур — все це діялося на очах інших арештантів. Крики катованих було чути аж на вулицю. Навпроти команди поліції є будинок, де примістився уряд Камеруну, але на ці крики, видно, ніхто не звертає уваги. Ці садисти били гумовими палками навіть дітей, коли вони з плачем скаржилися, що голодні.

До мене всі відносились увічливо і з пошаною. Більшість поліцаїв приходила до мене на розмови, вони мене потішали, що тут уже не раз по кілька днів сиділи чужинці-туристи. Щоб їм і мені не було скучно, вони хотіли грати зі мною

в шахи. Я запропонував гру в карти, в „очко”, і вони погодились. Того дня якось „ішла” мені карта, і в висліді я їх обіграв. Я дав їм виграні гроші, щоб для всіх в'язнів купили поживи. Того вечора всі наїлися, але на дальшу гру мені не вдалося поліцаїв намовити.

Минули чотири дні, в той час дехто вийшов з арешту, на його місце прийшли інші, але в моїй справі не було нічого нового. Я почав протестувати, що сиджу безправно і в додаток без поживи. Прийшов командант станиці і сказав, що він нічого не може вдіяти в моїй справі, бо я в розпорядженні спеціального комісара. Командант подзвонив до нього й опісля повідомив мене, що я діставатиму поживу. По короткім часі принесли мені з першоклясного ресторану обід. І чого там не було: юшка з грибів, смажена курка, котлет, салата, сир, майонез, жарена картопля, овочі й вино. Цим обідом можна було нагодувати принаймні три особи, але нас було одинадцятро. Я розподілив обід між усіх, дехто з них їв перший раз у житті таку страву. Прийшли

поліцаї й хотіли бити арештованих за те, що прийняли від мене поживу.

Минули ще три дні, і мене покликано на розмову до спеціального комісара. Цим разом казали забрати з собою речі. Мене завезли до будинку спеціального комісаріату. Тут привітав мене усміхнений комісар і сказав:

— Ви вільні! Бажаю вам багато успіхів у вашій праці, многих літ і щасливої дороги!

Я подякував за „гостину”.

— Куди вас відвезти? — запитав він.

— До границі! — я відповів.

У цивілізованих країнах за безправне позбавлення волі можна домагатись сатисфакції, але я був у — Камеруні . . .

Комісар усміхнувся і сказав:

— До границі трохи задалеко, але може десь ближче?

— В такому разі до найближчої станції автобусів, — відповів я, і ми розсталися.

Я переїхав через міста Mbalmayo, Eboloua, Am'iam і переправився через ріку Camero, що є границею між республіками Камерун і Габун.

ДРУКАРНЯ ВИДАВНИЦТВА МИКОЛИ ДЕНИСЮКА

приймає замовлення на всякі

ВЕЛИКІ Й МАЛІ ДРУКАРСЬКІ РОБОТИ

українською, англійською та іншими мовами.

Приймає до друку офсетом або на плоскій машині
КНИЖКИ, ЖУРНАЛИ, ПРОПАМ'ЯТНІ КНИГИ НАШИХ
УСТАНОВ, ПОРТРЕТИ тощо.

з гарним оформленням і оправою всякої величини.

Виконання робіт шкоро й дуже дбайливе (зразком можуть послужити такі видання, як твори Тараса Шевченка,

Трилогія Богдана Лепкого, „ОВИД” і інші).

Ціни низькі.

Роботи доставляємо до всіх місцевостей у ЗДА, Канаді та інших країнах.

За ближчими інформаціями звертайтеся на адресу:

MYKOLA DENYSIUK PRINTING COMPANY

2226 W. Chicago Avenue --- Chicago 22, Ill. — USA.

Як нині вишколюють яничарів?

Знаємо, що в давнину турки виховували на яничарів хлопчиків-християн, які потрапили у їхні руки. Вони були найзавзятішими оборонцями Туреччини й ісламу. Хоча, здавалося б, ті часи пішли в непам'ять, то й нині є держава, що подібним способом виховує дітей. Це большевицька Москва.

Не будемо про це багато писати, бо в загальних рисах нам усім відомо, що таке там практикується. Тут лише хочемо спинитися на свіжо виданій (1963 року) книжці для дітей окупованої України і звернути увагу на деякі яскраві подробиці, що їх корисно нагадати й собі, особливо ж — нашим „прогресистам”.

Книжка має скромний заголовок „Завтра до школи” і призначена для дітей, що вперше йдуть до школи. Книжка має 55 сторінок, заповнених кількома віршами, кількома оповіданнями й кількома пісеньками. Вже в другому вірші повчають дитину: „Учіться ж добре з перших днів, щоб так навчатись жить на світі, як Ленін заповів”. Наступний вірш „Буду жовтенятком” належить, очевидно, до того самого роду. Описля йде оповідання „Дорогий подарунок”, у якому спеціальним тоном автор оповідає про „автентичний” випадок, як „хворий Ленін відпочивав у Горках під Москвою” та як до нього збиралися діти. Він їх, звичайно, „дуже любив”, а вони — „надзвичайно любили його”. Ленін дістав для найменшого з них, Сергійка, букваря, навчив його читати й подарував йому букваря, потім усі в школі заздрили хлопчиківі, а він не розлучався з цим букварем. На стор. 19 знову згадка про Леніна, також і на 20-ій.

Прочитавши оповідання „Меланка прийшла до школи” (стор. 32-35), дитина довідається про „великого російського письменника Льва Толстого”.

На стор. 38 є вірш, що кінчається обіцянкою школяра, що він намалює:

„І Москву прекрасну,
І Кремлівські зорі —
Нашу Батьківщину
Ніхто не поборе!”

На малюнках, природно, всі школярі удекоровані червоними зірками і також, природно, немає ані згадки про Київ, чи хоч би про Тараса Шевченка або якогось іншого українського письменника.

Та цього мало! Адже ж не лише в Україні, але і в інших поневолених країнах світу окупан-

ти можуть видавати книжки для дітей, в яких також промовчуються національні письменники і пропагуються чужі. Але є дещо, в чому перевершено всіх!

На стор. 17 є розповідь про те, як майбутній школяр з товаришами „грався в прикордонників”: замість дресованого пса, таскав на мотузку kota, несподівано вискочив із засідки, „гукав: Стій! Руки вгору! Бух! Бух! Бух!”, „свистів у ключ” і ловив зацькованих „диверсантів”.

Нехай читач спробує знайти країну, в якій у книжках для дітей розповідалося б без кінця про „ловлення комуністичних підпільників та шпигунів”, де б у дитячих книжках описувалися забави хлопців у поліцаїв, що виловлюють комуністів, цькують їх собаками, стріляють їх, як зайців! Хоча немає, здається, ні одної країни, де б не орудували комуністичні шпигуни й ворохобники, проте ніде й ніхто не *виховує молоді* на посіпак, що займалися б ловленням людей! До цього додумалися лише москалі!

Чи можемо дивуватися, що тієї книжки друковано 50.000 примірників та що вона в оправі і з кольоровими малюнками коштує тільки 40 копійок, цебто приблизно ½ кіля цукру?

Та це лише, так би мовити, „перший щабель виховання”, і тому стільки натиску на комунізміві.

На наступних щаблях вперто й послідовно провадиться виховання *національних* яничарів-оборонців імперії-гнобительки, Московщини, замаскованої під назвою ССРСР. Алеж для Московщини комунізм є лише тим, чим були для московського царату „православіє”, а потім „слов'янська ідея”! „Православіє” використовувалося для улегшення московської експансії серед православних народів, а після їх загарбання було висунуто ідею „слов'янської єдності”, щоб нею промостити шлях до захоплення земель тих слов'янських народів, що не були православними. Нині і ця мета вже осягнута. На черзі загарбання вже неслов'янських земель, і тут ідея комунізму має виконати ролю двох перших ідей.

Однак не для того ж Московщина має намір загарбати дальші простори земної кулі, щоб підтримувати там „будову комунізму”. Москвинам хочеться здобути багато землі, можливі країни, щоб можна було це все для себе використовувати. Та для цього замало атомових бомб і ракет, тут потрібна, так би мовити, й „піхота”, „яничари”, що були б борцями не за абстрактні

комуністичні ідеї, тільки за московське панування.

Для досягнення цієї мети треба в першу чергу виховати з недобитків таких народів, як українці, білоруси (а в майбутньому — чехи, поляки, болгари й ін.) „московських патріотів”.

Це виховання проводять уже від дитячих років і використовують для цього кожному найменшу нагоду. Ось переконливий приклад: у 1962 р. видавництво „Радянська школа” видало книжку „Ігри і забави”, що не є перекладом з московської мови. Її упорядкував якийсь яничар старшої дати, О. Федосенко. Книжка тим більше шкідлива, що у ній призбирано досить цікавий матеріал і велика його частина могла б навіть з успіхом бути використана найстаршими керівниками Пласту чи СУМ-у для своїх цілей. Книжка має 450 сторінок, а матеріалу справді цікавого є в ній може яких 100-120 сторінок. Решта — це продумане виховання яничарів — московських патріотів.

Коли приглянемо до змісту збірника, то побачимо, що калічення нашої мови шляхом „прищиплювання” до неї московських слів „шашки”, замість „дамки”; „клоун”, замість „блязень”; „ходулі”, замість „милиці”; „класная дошка”, зам. „таблиця”; „кататся на коньках”, замість „їздити на ковзанцях” і под., є власне дрібницею, про яку можна на тлі дальшого навіть не згадувати.

Річ у тому, що весь матеріал складений так, щоб виховати *московських* патріотів, москалів, що вміють розмовляти і по-українському.

Кожному ясно, що такі забави і гри мають на меті не лише дати змогу дітям розважатися, але й граючись навчитися того, що впорядники й видавці уважали потрібним. Різні завдання, загадки мають на меті, коли не навчити, то хоча б заохотити того, хто не знає або призабув, доповнити своє знання. Саме тому й цікаво, чого хоче навчити шкільне видавництво окупованої України, „Радянська Школа”, наших дітей та юнацтво.

На стор. 129 треба назвати в гри такі міста й ріки: Казань, Волга, Дон, Ростов, Лена, Іртиш і Дніпро. На стор. 130 треба назвати літературні твори Лермонтова, Каверіна і Блока. Стор. 131 пропонує розповісти щось на такі теми: Ворошилов, Перекоп, Крим, Врангель. Для розв’язання завдання на ст. 132 треба знати імена: Пушкін, Годунов, Мазепа і Кочубей (в насвітленні Пушкіна), а також письменників (та їх твори): Пушкіна, Лермонтова, Тургенєва, Чехова, Толстого, Горького, Маяковського та ін. На ст. 135 потрібні назви таких „наших міст”: Орша, Саракул, Тахвин, Рославль, Арьол, Мінськ, Архангельськ,

Кострома, хоч є між ними і Київ. Стор. 140 знайомить дитину знову ж із Пушкіном, Римським-Корсаковим, Грібоєдовим, Некрасовим, Горьким, Маяковським, Жуковським, Короленком, а ст. 141 — з Островським, Лермонтовим, Толстим, Гончаровим і Чеховим, Шолоховим і Бородіном. На ст. 190 потрібна дата народження і рік смерті Пушкіна. Стор. 203 подає „задачу Ломоносова”.

На ст. 210 маємо „Мости Ленінграда”, на 214 ст. треба скласти ім’я, по батькові й прізвище московського вченого, а на 215 ст. московського космонавта. На ст. 216 поданий до прочитання вірш Пушкіна. Щойно на 217 сторінку „удостоївся” попасти Шевченко з чотирма рядками свого вірша, те саме на стор. 218. На стор. 219 знов потрібні назви творів Пушкіна, Гоголя, Щедрина і Крилова та московського драматурга Островського. На стор. 220 пропонують вгадати на підставі уривків назви 8 творів Пушкіна, а на 221 ст. — назви творів Гончарова. Розв’язання завдань із стор. 222 вимагає знати прізвища 8 московських малярів, а також московських композиторів та назви кількох московських опер. Для стор. 223 потрібні прізвища 10 московських композиторів, для стор. 224 — шість прізвищ московських мореплавців і московське місто Вологда. На стор. 247 навіть назва антирелігійного твору, писаного по-англійськи, подана по-московськи („Овод”). Далі згадуються ще або цитуються Белінський, Тютчев, Рилєєв, Язиков, Майков, Огарьов, Толстой, Чернишевський, Ломоносов, Фурманов. Писаниною про Пушкіна заповнені численні сторінки і то в такому стилі: „Гігант Пушкін — найбільша гордість наша і найповніше вираження духових сил Росії” та под. З українських письменників у цілій книжці згадані лише, крім Шевченка — про що вже була мова — Глібів і Рильський.

Але справжня „прелесть” — це завдання на ст. 264, де запропоновано подати дати таких подій з історії „нашої батьківщини” 1) рік, коли Іван Каліта став „великим князем владимирським”, 2) рік повстання селян під проводом Булавина, 3) перемога Олександра Невського над шведами, 4) битва на Куликовім полі, 5) рік започаткування походу Єрмака на Сибір, 6) „возз’єднання” України з Росією, 7) приєднання Криму до Росії, 8) приєднання Грузії до Росії, 9) здобуття Казані військами Івана IV („Лютого”), 10) перемога Олександра Невського над німцями, 11) перші згадки про Москву в літописі, 12) скасування кріпацтва в Московщині, 13) заснування Петербургу, 14) „приєднання” Новгороду, 15) повстання селян і козаків під проводом Хмельницького проти шляхти, 16) визволення

Жіноча фортеця

Саме по собі місто Філядельфія не цікаве. Воно не те що старе, а древнє — наскільки йому дозволяє порівняно молода американська історія. Європейські міста, ба навіть деякі амери-

сом навіть умитися забуває і ходить в засмальцьованим балахоні, Розвалюється навіть єдина призаба цього міста — його історичний центр. Славна колиска революції потребує спеціального під-

Гостина в Централі США. Зліва направо, кругом стола: Зосим і Лариса Дончуки, доня авторки Ірина, Ганна Черінь, Олена Лотоцька (в центрі), Оксана Керч, пані Романенчук, Ірина Пеленська, Лідія Бурачинська, Олена Цегельська та ін.

канські, як Нью-Орлінс чи Сент-Люїс, використовують свою старість для романтики, кольориту, краси і мальовничості. Філядельфія занедбується, не підмолоджується і не підмальовується. Ча-

повлення, щоб виглядало, як старе, і тому на цей раз нам, відвідувачам, небагато пощастило побачити. Тільки голуби, як і десять літ тому, коли я вперше тут була так само, як і двісті п'ятдесят літ тому, коли мене ще не було на світі, хмарами літають над людськими головами, сідаючи вам на плечі, на руки, а часом і на голову. В місті порох, задуха і нудьга. Вулички вузьенькі, так що майже скрізь авта можуть їздити тільки в один бік, а як треба когось перегнати, то розминутися важко. Проте, наше таксі гналося таким шаленим темпом, як ні в якому іншому місті. Треба бути вправним водієм, щоб на такому темпі не врізатися в тісно поставлені будинки.

ЯК НИНІ ВИШКОЛЮЮТЬ ЯНИЧАРІВ? (Закінчення з 58-ої стор.)

„російського народу” від татарського „іга” (ярма), 17) битва Ігоря Святославича з половцями, 18) „вітчизняна війна” московського народу проти Наполеона і 19) повстання декабристів.

Це та схема „історії нашої Батьківщини”, яку повинен знати той, хто користується книжкою „Гри і забави”.

Коли б відомий московський міністер часів царату Валуєв ожив, з подивом мусів би признатися, що він ніколи не припускав, що, проголосивши право України „на самовизначення аж до відділення включно” та пустивши вигадку, що з ласки московських большевиків „Україна вперше в історії стала самостійною”, можна використати навіть українську мову для виховання московських яничарів, які не бачитимуть світу поза Московщиною та всім московським.

Роздивляємося навколо. Скрізь, як і в нашій Чикаго, валиться старе, і на тім місці зараз же виростають нові будівлі. Здається, ще робота не закінчена, а з вікон вже виглядають люди, завіси приладжують. Здебільшого чорношкірі... Вони найбільш потребують і найбільш вимагають приміщення. Був ясний соняшний день, і багато з них сиділи на східцях та, немов коти, грілися проти сонечка. Це вони люблять робити в будень і в свято...

За довідником, Філядельфія має 8 тисяч акрів добре устаткованих парків, 170 числом, акваріум, музеї, славу симфонічну оркестру і все, що годиться мати першої величини місту, що було колись столицею. Але де ті парки. Проїжджали ми повз один, то в нім сумно, як і на вулицях, і не зважаючи на прекрасну весняну пору, коли навіть старі сучки зеленіють і квітнуть, в цім „парку”, що його без лапок і назвати не можна, не було ні трави, ні квітів. Твердо утрабована мертва земля, забита важкими чобітьми байдужої людини.

Чи не вплинула ця затхла атмосфера на українське життя Філядельфії? Бо на нас вона вплинула з перших же хвилин. Так і ні. Українська Філядельфія стала ніби філією громадського життя Нью-Йорку; кілька годин їзди потягом чи авто дають мешканцям змогу побачити головні імпрези української централі, побувати на важливих з'їздах і сходинах, що звичайно збираються в Нью-Йорку. У Філядельфії живе багато відомих українських поетів і письменників, але нащо їм витратити сили на „домашню” працю, якщо можна, коли треба, поїхати в ролі гостя на готівеньке в Нью-Йорк? Літературно-Мистецький Клуб, що формально існує в Філядельфії, має пишну форму для листів, з Пегасом, що копитом перегортає книгу, але літературні імпрези тут такі, як рослинність у вищеописанім парку. Клуб боїться влаштовувати літературні вечори, бо, як зазначила управа клубу, „люди не приходять і книжок не купують”. Недаром письменник Зосим Дончук, замучений такою атмосферою, готує спеціальну літературну торпеду проти „книгожерів” і „книгонелюбів”.

Без уваги на це філядельфійський ЛМКлуб запросив мене прочитати свої твори в їхнім місті, люб'язно попередивши, щоб я не розчарувалась, коли люди не прийдуть. Я прийняла таке люб'язне запрошення, щоб не валити того, що валиться. Дивно мені, що саме в Філядельфії є так багато хатніх книголюбів, як про це читаємо на сторінках „Нашого Життя”. Дивні бувають люди: в хаті в себе вони книжку люблять, а в клубі, де треба було б цементувати таку любов, вони вже не ті... Ще один прояв пошесної хвороби — хатоманії?!!

Цікаві люди завели мене до Філядельфії: перш за все, приємний мені і по творчості, і в особистих взаєминах письменник Зосим Дончук та його мила дружина, пані Лариса; Марія Павлівна Юркевич, що її я досі не бачила, але просто таки вже *мусіла* побачити, бо з листів і з її громадської праці та з відгуків людських вона мені здавалася такою особистістю, від якої треба вчитися, як жити на світі, як бути ЛЮДИНОЮ; спо-

дівалася я побачити тут свою давню знайому по пресі, пані редакторку Бурачинську, що з нею ми листовно стільки воювали і замирювалися; жевріла надія побачити нашу срібнокошу Олену Лотоцьку, хоч я і не була певна, що в неї буде для мене вільний час. А, крім того, в Філядельфії так багато письменників, а спеціально письменниць — може з ким зустрінуся?!

Жінки! Вони дуже сильні й діяльні в Філядельфії. Це їх централія, їх осідок, їх гордість і слава. Чому чоловіки у Філядельфії такі кволі, а жінки такі сильні? Таж дійшло вже до того, що на американським континенті є три сильні, цікаві й енергійні жіночі журнали, що не бояться підіймати й ті проблеми, від яких ухиляються чоловіки. В той час, як чоловіки обмежуються внутрішньою політикою, часто дуже неширокого засягу, жінки розгортають крила на весь світ, несуть світлич нашої культури в найдальші й найвищі простори, знаходять дорогу, часом і стежку, до найвищих достойників, працюючи і словом, і голкою, і при печі, і своїм соняшним чаром української красуні. Не дивно, що до жіночої преси давно вже пишуть чоловіки, а про читання її говорити нічого. Звичайно, жіночий журнал перше перечитується чоловіком, а тоді вже потрапляє в руки жінки.

Ще краще: найвидатніша українка Америки, Маруся Бек, уфундувала на п'ять літ літературну нагороду, що принесла нам благодатний дощ цікавих літературних творів. Одні отримали нагороди, інші дали цікавий матеріал для жіночих журналів — подвійна користь. Хтось назвав цю нагороду дуже влучно Українською Феміною, і цю назву треба було б узаконити і продовжити цю традицію назавжди. Українки пішли ще далі: США в цім році оголосив інший конкурс — на жартівливу п'єсу, при чому участь можуть брати *також і чоловіки*. От до якого ступеня дійшла в нас рівноправність! До речі, запитання: а скільки конкурсів оголосили в Америці чоловіки? Що вони уфундувають? Горілку при „барі”!

Такі то наші українські жінки, об'єднані навколо Філядельфійської Централі. З преси було відомо, що Централія США нещодавно набула новий будинок, і мені було дуже цікаво подивитися, що ж то за фортеця. Я чомусь сподівалася побачити нову, модерну і не дуже цікаву кам'яницю, а натомість побачила на розі Тринадцятій вулиці щось схоже на італійську приморську віллу із сходами, що вели на прекрасну веранду з квітами і столиками. Видно було, що не одне ділове засідання з неофіційним чайком відбувається на цій веранді, і я пожалкувала, що під час моїх відвідин гострий вітер не сприяв такому сценарієві; крім того, мене запросили на прийняття,

В гостині у пані Марії Юркевич. Зліва направо: Ганна Черинь, Марія Юркевич і Зосим Дончук.

чимало жінок вже сиділи у залі за приготованим столом і чекали на мене.

Вітальні Централі СУА — чарівне сполучення офіційної домівки з милим жіночим затишком. Українська вишивка, кераміка та різьба з великим смаком і без пересади прикрашають домівку разом із вазонами та квітами. В шафі стояла паляниця, справжній шедевр кулінарії — та сама, що її тримає голова СУА пані Лотоцька на обкладинці „Нашого Життя”. Паляниця спечена так, що сама вона вийшла рум'яна, золотиста, а виноградні грона на ній біленькі — і не прирушені пудрою.

За письмовим столом сиділа і сама пані Голова, Олена Лотоцька. Вона виглядала ще гарнішою, ніж виходить на світлинах — справжня наша українська красуня, а справжня красуня в кожній віці гарна! Привітавшись із нею, я пішла до столу, де сиділи видатні членки СУА й українські письменниці Філядельфії. Коли я читаю жіночі журнали, то не мінаю ніколи звітів про місцеві імпрези відділів, бо ж то не порожній звук, а пильна бджолина праця наших жінок. І в цих звітах звичайно повторюються раз-у-раз ті самі імена. Тому я пізнала багатьох членок СУА, що їх досі ніколи не бачила, ані не листувалася з ними. А з письменниць мені було дуже приємно зустрітися з Оксаною Керч, Іриною Пеленською, Оленою Цегельською, Іванною Савицькою, а пізніше, на вечорі, і з нашою „сень-

йською”, що дуже молодо і бадьоро виглядає — пані Галиною Журбою.

Керувала гостинію пані редакторка Ліда Бурчинська, що з нею так нам і не пощастило „по душах” поговорити. Доведеться знову говорити на папері . . . А її мама жваво дискутувала зі мною про мою недавню статтю про Ольгу Кобилянську. Вона колись бачилася з письменницею, і ця зустріч назавжди осяяла життя приємним спогадом. Мені було також цікаво поговорити з людиною, що бачила Ольгу Кобилянську. Жінок, як бачите, еднають не тільки приписи на печиво, але й література.

Пані Лотоцька, із своєю чарівною усмішкою, поводитись легко й елегантно. Проте, вона часто підносила хустинку до носа і глибоко закашлювалася. Я спитала її про здоров'я.

— Та, признатися, я зовсім хвора. Лікар казав лежати . . . А все через отой ганок, де я весь час пропадаю . . .

Непомітно надійшла сьома година, коли публіка вже почала збиратися на вечір. Невеличка зала Централі скоро була заповнена — як казали деякі приємно розчаровані „пророки” з песимістичним ухилом, „чудо сталося”. Запити й зауваги слухачів показали, що в них є всі передумови до активного літературного життя, тільки треба часом з хати виходити. Бо, як може письменник щось добре написати, як нікому своїх творів прочитати? Уважайте, українці, не зако-

пуйте наших талантів! Дайте їм мінімальну підтримку — і вони ростимуть і родитимуть.

Ще одну цікаву українку побачила я в Філядельфії, пані доктор Татяну Цісик. До неї мене біда загнала, бо хто ж із доброї волі та ще й у чужім місті на вакаціях, піде до дентиста?! Мій зуб, як кажуть, „мав зуб на мене” і загрожував успіхові літературного виступу. Почалося це ще у Вашингтоні, де був пронизливий вітер, і потім у Нью-Йорку я вже відвідала дентиста, доктора Гольдштайна, що забрав у мене півтори години і потішив тим, що нічого зробити не можна: зуб мусить натурально виболітися. Я з цим не згоджувалася, але не можу ж я йому казати, як мене лікувати! Отож, пішла я до пані Цісик. Що мене в неї вразило, то це те, що вітальня була прибрана в українським стилі: на стінах оригінальні картини українських малярів, різьба й мальовані глечики, навіть українська ляля на століку. В додаток, радіо говорило по-українському, хоч і з сильним американським акцентом (видно, дикторка тут народилася). Що то жінка та ще й українка! Помогла, відразу як рукою зняло, і досі все добре, во віки віків амінь.

А ввечері відвідала я пані Юркевич. Їй уже перейшло за вісімдесятку, але і вона належить до породи красунь, що ніколи не втрачають жіночости і привабливості. Вона була миленько одягнена в темносиній костюмчик, а на літ. вечір одягла кокетливого капелюшка. Здоров'я трохи турбує пані Юркевич, але не заважає їй активно працювати, як редакторці дитячого відділу при „Нашім Житті”, тримати безперервний зв'язок із численними друзями і знайомими, чистісінько прибирати свою кімнатку, їздити в гості далеко поза Філядельфію, куди її щораз запрошують давні й нові друзі. От і під час наших відвідин задзвонила одна молода пані і таки випросила в пані Юркевич згоду приїхати в гості до неї — в Нью-Йорк.

— От шкода, що у вас так мало часу! — бідалась пані Юркевич. — Ми б собі наговорилися, пішли б по вулицях гуляти . . .

За сантиментами пані Юркевич не забувала й діла. Вона дістала з папки надіслані мною матеріяли для журналу й забажала деяких корект. Вона просила наточити оповідання такою кінцівкою, щоб цілком пасувало до Дня Матері (оригінально тема лиш частково підходила до цієї нагоди). Тоді пані Юркевич зауважила, що в однім вірші у мене написано було „Горобці співали дзвінко”. Марія Павлівна зауважила мені, що горобці не співають, а цвірінькають, і просила „якось” виправити. Я пробувала боронитися:

— Та пані Маріє! Всі птахи співають! Всяка

твар Божа співає, хвалячи Його! Та у мене знаєте хто співав? Кіт наш співав! Як бувало почне мурликати, так ми і кажемо: „О, вже наш кіт співає!”

— Та у мене і чайник співав, — відповіла пані Марія, — але дітям у таких контексті, як у Вашім вірші, треба точного означення.

Нічого не зробиш. Редактор має останнє слово, я послухалась і переправила.

— А що це у вас на вікні стоїть? — поцікавилась я, побачивши пакет із папужкою на етикетці. — Може пташку маєте?

— Ні, то я для горобців купила. Бо всі годують інших птахів, а горобців то й обминають. А вони ж теж їсти хочуть, до мене під віконце прилітають . . . Тільки вони щось нечемні, не їдять того, що я їм купила.

Я засміялась. Те, що пані Юркевич купила, був мелений гравій для підстилання клітки, то й не дивно, що горобці „були нечемні”. Пані Юркевич сміялась разом зі мною і казала, що, мабуть, доведеться англійську мову підучити . . .

Кілька разів у двері стукали — то знайомі приходили провідати пані Марію. Питали про здоров'я, хотіли якось їй допомогти. Якби мене так відвідували! . . . Алеж то треба бути такою Людиною, як пані Юркевич! За свій вік вона вивчила сотні молодих людей, і вони не забувають своєї вчительки, бо вона все своє серце вклала в навчання, у виховання чужих дітей. Їй здавалося, що то вона виховує свого єдиного любого сина, з яким її розлучила нещасна доля . . .

Спинились ми в домі нашого приятеля, енергійного і плодотворного письменника Зосима Дончука. Муза його не покидає, мабуть, живе в них „на ренті”, бо твори ростуть цілими купами. З уривків нового твору „Будинок 1313” видно, що це буде добра бомба. Жартівливо розкололи ми його прізвище на дві частини, і вийшло елегантно-іспанське Дон Чук, ну а дружина його Донна Чук. А далі й епіграма склалась:

*Укладемо наші ритми
На іспанський кольорит ми:
Там, де сонце смажить брук,
Там, де люд, як чорний крук,
Де трамваю грізний грюк —
Жив Дон Чук і Донна Чук.
Філядельфія-оселя —
Це вам не філодендрон . . .*

А далі:

*Не сумує наш Дон Чук —
Він дітей ростить: чук-чук!
Як не донця, то синчук,
Як не повість, то роман —
Діток в нього — караван!*

Дай Боже Донові і Донні Чук ще довший

караван творів, а нашим читачам, і в Філядельфії, й поза Філядельфією сушим, дай Боже їх прочитати!

В цій місті зустріли ми ще одного цікавого талановитого письменника, що за свого життя зазнав багато невдач і поневірянь, і аж тепер йому усміхнулась доля, але щирою, ясною, широкою усмішкою... Критики різних напрямків і уподобань в один голос хвалять „Заячого пастуха” й „А світ такий гарний...”, особливо першу книжку. Тому приємно було бачити, як це підбадьорило пана Василя і вивело його з меланхолії. Правда, побачитися з паном Гайдарівським було не так легко: він працює на вечірній зміні, також і в суботу та неділю. Отож, повернувшись

із праці, пан Василь побачив смугу світла під дверима свого сусіда, пана Дончука — значить, ще не сплять і можна зайти привітатися з гостями.

А вранці пан Василь зайшов знову на коротке побачення, поки не вирушили ми в свої екскурсійно-візитові мандри. Приємно було, що наш „Зайчик”, як ми його жартівливо охрестили на вшанування його успішного твору, на американських харчах підживився і виглядає хоч куди. А моральна підтримка читачів і критики додала соняшного проміння до життя письменника.

Отак ми провели свій „один день із хвостиком” у місті Філядельфії, що славна слабістю українських чоловіків і силою українських жінок.

НОВИЙ НАКЛАД СЛУЖБИ БОЖОЇ НА ПЛАТІВКАХ

Наше видавництво видало новим накладом Службу Божу на платівках у виконанні хору церкви св. Варвари у Відні.

Можемо сміло сказати, що успіх цього видання перейшов найбільші сподівання організаторів і видавництва.

Це видання втішається популярністю серед українців в усіх країнах перебування на чужині.

Служба Божа на платівках нашого видання була прослухана в Апостольській Столиці, і Папа Іван XXIII відзначив організаторів її наспівання срібними медалями.

Альбом до Служби Божої на платівках у мистецькому оформленні арт. мал. Оксани Мошинської.

НАЙКРАЩИЙ ДАРУНОК СЛУЖБА БОЖА

НА ДВОХ ДОВГОГРАЙНИХ НІ-FІ ПЛАТІВКАХ

Замовлення і гроші (чеком або „моїм ордером”) слати на адресу:

MYKOLA DENYSIUK PUBLISHING COMPANY

2226 West Chicago Avenue — Chicago 22, Ill., — USA.

— — — — тут відтати — — — —
До Видавництва Миколи Денісюка

ЗАМОВЛЕННЯ

Цим замовляю один альбом довгограйних платівок із Службою Божою у виконанні хору церкви св. Варвари у Відні, в ціні 12,00 дол. разом з коштами пересилки. Прошу вислати додаткову платівку з „Боже, вислухай благання” і ін., на що пересилаю ще одного доляра.

Разом пересилаю дол. 13,00.

Моя адреса: _____

_____
_____
_____

Новий збірник праць НТШ

Недавно вийшов у світ, з датою 1962 р., давно запланований науковий збірник, присвячений пам'яті видатного українського вченого Зенона Кузеля, що його видало Наукове Товариство ім. Шевченка, як 169 том „Записок“. Це одна з найбільш солідних праць, виданих досі НТШ, як змістом статей, так і розміром, що обіймає 583 сторінки.

На жаль, збірник, що запланований був ще за життя З. Кузеля з нагоди 70-ліття з дня його народження, появився після його смерті, і квітує не зміг його побачити. Та все ж поява збірника зв'язана з іншими датами: 80-ліття з дня народження З. Кузеля, 10-ліття з дня його смерті.

У збірник увійшли праці Філологічної та Історично-філософської секцій, а складається він з трьох частин, бо, крім статей двох названих секцій, сюди увійшли статті, присвячені біографії З. Кузеля, з бібліографією його друкованих праць.

Перша частина під назвою „Зенон Кузеля — громадянин, вчений та людина“ обіймає 114 стор. Ця частина починається редакційною статтею В. Янева „Життєвий шлях З. Кузеля“, де подаюється докладні відомості про життя і творчість ученого. Далі йдуть статті: А. Чарнецького — про З. Кузеля і „Моє Україну“, І. Витановича — про чужинців, приятелів України, на шляху наукової і громадської праці З. Кузеля, В. Маркуся — про студентські роки З. Кузеля, Ольги Кузель — віденські спомини, Р. Смалі-Стоцького — слогали, І. Мірчука про перебування З. Кузеля в Берліні, О. Кульчицького — про З. Кузеля як організатора КоДІС-у, Ф. Колесні — про працю З. Кузеля в галузі етнографії і етнології, Є. Пеленського — про З. Кузеля як етнографа, Я. Рудницького — про З. Кузеля як лексикографа, В. Дорошенка — про З. Кузеля як бібліографа, о. М. Левенця — надгробне слово в день похорону З. Кузеля та В. Янева — бібліографія праць З. Кузеля.

Друга частина збірника (117-297 стор.) містить статті з етнографії і мовознавства, а саме з етнографії З. Кузеля — про Франка як етнографа, П. Одарченка — про Лесю Українку і народну творчість, Я. Рудницького — про систематику українсько-канадського фолкльору, А. Горбач — про епічний стиль українських народних дум, П. Зварича — про поступ у матеріальній культурі українських поселенців у Канаді, О. Береста — про лікувальні засоби в українській народній медицині, С. Клишника — про обливаний понеділок, Є. Овачького — про культ і символіку соння у віруваннях українського

народу, І. Сидорук — про польське весілля, В. Лева — про колядки в селі Старий Яжів Яворівського повіту, З. Кузеля — про побут українського села (запитник).

З мовознавства вміщено статті: З. Кузеля — про історичний розвиток і сучасний стан українського словництва, П. Ковалева — про формування української мови, Е. Кошмідера — про давні церковні пісні як матеріал для дослідження мови, Ю. Шевельова — про роль Чернігівщини у формуванні нової української літературної мови, О. Горбача — про літературну мову бачансько-срімських українців, К. Кисілевського — про мовні особливості наддністрянського гнізда.

Третя частина збірника (301-553 стор.) містить історичні й філософські статті, а саме: М. Антоновича — про українських співаків на Московщині в XVII ст., І. Боршача — про Ілліпа Орлика як людину, Б. Галайчука — про царські компетенції на основі переяславського договору, О. Домбровського — про впливи ранньої грецької духовності на розвиток поняття античної України, Г. Коха — про переклади і перекладача, Б. Крупницького — про Мазепинську проблематику, О. Кульчицького — про проблематику „оперативної схеми“ у вивченні української еміграції, В. Маркуся — про ищення Гр.-католицької Церкви в Мукачівській єпархії в 1945-1950 рр., К. Митровнича — про поняття і буття у Карла Ясперса, М. Міллера — про слов'янське місто Біла Вежа над Доном, О. Огдебліна — про еволюцію старото українського рудництва в світі топоніміки, Я. Пастернака — про етногенезу слов'ян у новій археологічній літературі, Н. Половської-Василенко — про „Сорочинську трагедію“ та „Українську думу“ Короленка, В. Сенютовича-Бережного — про полтавського полковника Федора Жученка, М. Чубатого — про Київську Русь у нових радянських і польських дослідках, О. Шкльовица — про Потебню в

зв'язку з національним питанням, Р. Якемчука — про Україну як предмет міжнародного права, В. Янева — про поетичну духовність у поезії Шевченка, В. Кубійовича — про національний склад населення Радянської України в світлі переписів 1926-1959 років.

Перелік авторів та їх праць вже сам собою свідчить про великий обсяг матеріалу, що охоплює численні проблеми в різних галузях гуманітарних наук. Матеріал різноманітний і цікавий. Ми не можемо спиятись тут на окремих статтях, що увійшли до збірника, бо це забрало б багато місця; ми можемо висловити загальне наше враження: матеріал, безперечно, відповідає вимогам солідно-наукового збірника — як розміром, так і якістю. Про це свідчить перелічена тематика статей, яких налічується 51. З такою кількістю наукових статей та ще й на доброму крейдяному папері збірник справляє добре враження.

Великим плюсом збірника є додані в кінці „Біографічні нотатки авторів“, де подається їх наукова діяльність на підставі безпосередньо зібраних від них матеріалів. Серед авторів є заслужені діячі української науки, є також і молоді сили, що своїми працями зробили вклад у науку.

Нарешті, не можемо не згадати про список жертводавців, що уможливили появу цього збірника. Цей список досить великий: налічується 205 жертводавців. Власне, від них і залежала поява цього великого наукового збірника, що потребував великих коштів друку.

Ми хотіли б тут підкреслити велику й певному працю редактора проф. д-ра В. Янева, а також і мовного редактора Івана Кошелівця, який надав збірникові літературної унормованості, тим більше, що збірник має репрезентувати в науковому світі не тільки українську науку, але й українську літературну мову.

П. Ковалів

НОВА ПОЯВА

III-ий і IV-ий ТОМ

ТВОРІВ ЮРІЯ КЛЕНА

а) ЛІТЕРАТУРНА СЕРІЯ:

Господар можна придбати такі томи:

II Том — „ПОПІЛ ІМПЕРІЇ, (\$3.65)

III том — НОВЕЛИ і СПОГАДИ, (\$3.50)

V том — В. Шекспір: „ГАМЛЕТ“ і „БУРЯ“, (\$3.50)

Черекла н. Ілюстроване видання. (I том — ПОЕЗІЯ вийде з друку 1961 р.)

б) НАУКОВА СЕРІЯ: в трьох томах готується до друку.

MYKOLA DENYSIUK PUBLISHING COMPANY

2226 W. CHICAGO AVE., CHICAGO 22, Ill. — U.S.A.

Smith Corona Portable Typewriter

AUTHORIZED DEALER:

MYKOLA DENYSIUK

2226 WEST CHICAGO AVENUE

CHICAGO 22, ILLINOIS — U. S. A.

Дуже практична в новому ефектовному оформленні STERLING
коштує в нас лише дол. 74.50

Найновіший модель люксової машинки до писання GALAXIE

Маємо в продажу англійські, українські та в усіх інших мовах

МАШИНИ ДО ПИСАННЯ

найкращої американської продукції у великому виборі — по низьких, приступних цінах, на догідні сплати, без дорахування відсотків.

Приймаємо позамісцеві замовлення і висилаємо машинки до писання до всіх стеївтв ЗДА та до інших країн.

ВИДАВНИЦТВО МИКОЛИ ДЕНИСЮКА
ДРУКУЄ

ВЖЕ ТРЕТІМ НАКЛАДОМ

ТВОРИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ЮВІЛЕЙНЕ ВИДАННЯ В 14 ТОМАХ

Т. I. Поезії до року 1843.	Т. X. Листи.
Т. II. Поезії 1843 - 1847 рр.	Т. XI. Т. Шевченко, як маляр (160 репродукцій малюнків).
Т. III. Поезії 1847 - 1857 рр.	Т. XII. Т. Шевченко чужими мовами. Переклади Шевченка на інші мови.
Т. IV. Поезії 1857 - 1861 рр.	Т. XIII. Збірник статей про Т. Шевченка та його творчість.
Т. V. Назар Стодоля. — Різні твори.	Т. XIV. Показчик видань Шевченкових творів, першодруки й окремі видання та спис літератури про них.
Т. VI. Повісті: Художник. — Наймичка. — Варнак.	
Т. VII. Повісті: Княгиня. — Музика. — Нещасний. — Капітанша.	
Т. VIII. Повісті: Близнята. — Мандрівка.	
Т. IX. Журнал.	

Видавництво видрукувало вже 11 томів
(1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 і 14)

Перший наклад деяких томів цього видання Творів Тараса Шевченка видав Український Науковий Інститут у Варшаві під редакцією Павла Зайцева

Другий і третій наклад цього видання (з деякими ще ніде не друкованими новими томами) видає Видавництво Миколи Денисюка з нагоди ювілейних святкувань (1961 і 1964 рр.).

14-томове видання творів Тараса Шевченка видавництва Миколи Денисюка друкуване на доброму папері, в люксовій оправі, в імітації шкіри, з позолоченням, у мистецькому оформленні Едварда Козака.

Ціна за всі 14 томів цього монументального видання лише

- 65.00 дол. на сплати до 3-ох місяців
- 75.00 дол. на сплати по 5.00 дол. місячно (15 місяців)

Замовлення, без завдатку, слати на адресу:

MYKOLA DENYSIUK PUBLISHING COMPANY
2226 West Chicago Avenue — Chicago 22, Ill. — USA.